

JURIDISKA FAKULTETEN

VID LUNDS UNIVERSITET

Emanuel Franzen

Rättvis rättegång på kostnadsdiet

Allmän domstol och frågan om ersättning
för rättegångskostnader i förvaltningsmål

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet

30 högskolepoäng

Handledare: Torvald Larsson

Period: Vårterminen 2024

Innehåll

Zusammenfassung.....	5
Summary	7
Sammanfattning	9
Förord.....	10
Förkortningar.....	11
1 Inledning.....	12
1.1 Bakgrund	12
1.2 Syfte och frågeställningar.....	13
1.3 Metod och material.....	13
1.4 Avgränsning	16
1.5 Forskningsläge.....	17
1.6 Disposition.....	18
2 Rättegångskostnader och rätten till en rättvis rättegång.....	19
2.1 Inledning.....	19
2.2 Rättslig reglering	19
2.2.1 Artikel 6.1. i Europakonventionen.....	19
2.2.2 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen	21
2.2.3 Några ord om artikel 47 i EU-stadgan	21
2.3 Praxis från Europadomstolen	22
2.3.1 Golder mot Förenade kungariket	22
2.3.2 Airey mot Irland.....	23
2.3.3 Steel och Morris mot Förenade kungariket.....	23
2.3.4 Stankiewicz mot Polen.....	24
2.3.5 Černius och Rinkevičius mot Litauen.....	26
2.3.6 Zustović mot Kroatien.....	27
2.3.7 Dragan Kovačević mot Kroatien.....	29
2.4 Innebörden av Europadomstolens praxis.....	30
2.5 Slutsatser.....	34
3 Rättegångskostnader i förvaltningsmål.....	36
3.1 Inledning.....	36
3.2 Rättegångskostnader i förvaltningsprocessen.....	36
3.2.1 Förvaltningsprocessen.....	36
3.2.2 Förvaltningsprocesslagen.....	36
3.2.3 Kvittningsprincipen.....	37
3.2.4 En historisk tillbakablick.....	37
3.2.5 Officialprincipen och domstolens utredningsansvar	39

3.3	HFD 2022 ref. 10.....	39
3.3.1	Bakgrund och yrkanden	40
3.3.2	Högsta förvaltningsdomstolens bedömning.....	41
3.3.3	Minoritetens tillägg	42
3.4	Innebörden av HFD 2022 ref. 10.....	43
3.5	Slutsatser.....	45
4	Rättegångskostnader i förvaltningsliknande mål i allmän domstol ...	46
4.1	Inledning.....	46
4.2	Rättegångskostnader i domstolsärenden.....	46
4.2.1	Ärendeprocessen	46
4.2.2	Lagen om domstolsärenden.....	47
4.2.3	En historisk tillbakablick.....	47
4.3	Rättegångskostnader i fastighetsbildningsmål	48
4.3.1	Fastighetsbildningsmål.....	48
4.3.2	Fastighetsbildningslagen	48
4.4	Praxis från Högsta domstolen.....	49
4.4.1	NJA 2015 s. 374 ”RF och rättegångskostnaderna”	49
4.4.2	NJA 2017 s. 503 ”Fastighetsbildningsmålet”	50
4.4.3	NJA 2018 s. 49 ”Upprättelseersättningen”	52
4.4.4	NJA 2020 s. 908 ”Bilen i Borås”	52
4.4.5	NJA 2021 s. 235 ”Den pantsatta bostadsrätten”	53
4.5	Innebörden av Högsta domstolens praxis.....	54
4.6	Slutsatser.....	58
5	Frågan om allmän domstols behörighet.....	60
5.1	Inledning.....	60
5.2	Behörighetsvägen	60
5.3	Kompetensfördelningen mellan våra förvaltningsdomstolar och allmänna domstolar	61
5.3.1	Allmänna förvaltningsdomstolars kompetens.....	61
5.3.2	Allmänna domstolars kompetens	62
5.4	Ingenmanslandet mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol	62
5.5	Argument för och mot att allmän domstol är behörig	63
5.6	Slutsatser.....	65
6	Ersättning genom skadeståndstalan i allmän domstol	67
6.1	Inledning.....	67
6.2	Skadeståndsvägen.....	67
6.3	Förutsättningar för skadestånd	68
6.3.1	Skadeståndsrättsliga utgångspunkter	68

6.3.2	Olika skadetyper.....	68
6.4	Skadestånd för fel och försummelse vid myndighetsutövning 69	
6.4.1	Skadeståndsansvar för det allmänna	69
6.4.2	3 kap. 2 § skadeståndslagen	70
6.4.3	3 kap. 7 § skadeståndslagen	71
6.4.4	Utvärdering av det första skadeståndsrättsliga alternativet 71	
6.5	Skadestånd för överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång	72
6.5.1	Högsta domstolens praxis	73
6.5.1.1	NJA 2014 s. 323 ”Medborgarskapet I”	74
6.5.1.2	NJA 2018 s. 103 ”Medborgarskapet II”	75
6.5.1.3	Innebörden av medborgarskapsfallen.....	75
6.5.2	3 kap. 4 § skadeståndslagen	77
6.5.2.1	Rekvisit 1: Överträdelse	77
6.5.2.2	Rekvisit 2: Nödvändighet.....	78
6.5.2.3	Prövning utifrån en helhetsbedömning.....	79
6.6	Avsaknaden av alternativ som grund för en överträdelse ...	80
6.7	Slutsatser.....	81
7	Sammanfattande slutsatser.....	84
7.1	Inledning.....	84
7.2	Frågeställning 1: Innehållet i rätten till en rättvis rättegång	84
7.3	Frågeställning 2: Allmän domstols behörighet.....	86
7.4	Frågeställning 3: Skadeståndsvägen.....	87
7.5	Frågeställning 4: Så bör allmän domstol agera	89
7.6	Slutord	90
	Käll- och litteraturförteckning.....	92

Zusammenfassung

Nach dem Urteil des schwedischen Obersten Verwaltungsgerichtshofes in der Rechtssache HFD 2022, ref. 10, müssen Anträge auf Erstattung von Prozesskosten in Verwaltungssachen künftig abgelehnt werden. Gleichzeitig haben sowohl der schwedische Oberste Gerichtshof als auch der Obersten Verwaltungsgerichtshof festgestellt, dass es in bestimmten Situationen gegen das Recht auf ein faires Verfahren verstoßen kann, wenn einer Person keine Gelegenheit zur Kostenerstattung gegeben wird. Der vom Obersten Verwaltungsgerichtshof geschaffene Präzedenzfall bedeutet, dass die Frage der Kostenerstattung in Verwaltungssachen früher oder später vom allgemeinen Amtsgericht in Schweden entschieden werden muss. Es gibt jedoch keine feste Regel, wie das Gericht einen solchen Antrag am besten behandeln sollte. Ausgehend von den Vorschriften über die Kostenerstattung in Verwaltungsverfahren und dem Recht auf ein faires Verfahren wurden in diesem Papier die Möglichkeiten untersucht, die dem allgemeinen Amtsgericht derzeit zur Verfügung stehen.

Die Untersuchungen in den Ramen dieser Arbeit haben gezeigt, dass es auf der Grundlage der Rechtsprechung des Europäischen Gerichtshofs und des schwedischen Obersten Gerichtshofs nicht möglich ist, aus dem Recht auf ein faires Verfahren ein allgemeines Recht auf gerechtfertigte Prozesskosten abzuleiten. Nur wenn die Umstände des Einzelfalls eine Situation schaffen, in der der Einzelne gegenüber dem Staat in eine ungünstigere Lage gerät, kann ein solches Recht entstehen. In einer solchen Situation setzt das Recht auf ein faires Verfahren voraus, dass der Einzelne seine Kosten erstattet bekommen kann und dass ihm dies durch einen wirksamen Zugang zur Justiz garantiert wird.

In Anbetracht der oben genannten Probleme wurden in dieser Arbeit parallel zwei Möglichkeiten untersucht, die dem Gericht zur Verfügung stehen. Die erste Option besteht darin, dass das allgemeine Amtsgericht einen Antrag auf Kostenerstattung im Rahmen einer Verwaltungsklage direkt als einen solchen Antrag prüft. Bei dieser Option muss die ursprüngliche Klage nicht umgewandelt werden. Die Schlussfolgerung aus diesem Teil des Papiers ist, dass das allgemeine Amtsgericht nun für die direkte Prüfung der Angelegenheit zuständig ist, da das allgemeine Verwaltungsgericht nicht zuständig ist.

Die zweite Option besteht darin, einen Antrag auf Kostenerstattung in eine Schadensersatzklage umzuwandeln. Diese Option setzt voraus, dass entweder das Recht des Einzelnen auf ein faires Verfahren verletzt wurde oder dass das allgemeine Verwaltungsgericht fahrlässig gehandelt hat. Nach Abwägung der verschiedenen Möglichkeiten kommt diese Arbeit zu dem Schluss, dass das Gericht in Zukunft einen Antrag auf Kostenerstattung als Verfassungs- oder

Konventionsklage prüfen sollte. Dies ist die Lösung die nach den Untersuchungen im Rahmen dieser Arbeit am besten mit dem derzeitigen System und dem Recht auf ein faires Verfahren vereinbar ist. Die Schlussfolgerung des Papiers lautet daher, dass es für das Amtsgericht am besten ist, die Angelegenheit, wenn sie erst einmal vor Amtsgericht gebracht wurde, die kompliziertere Option zu wählen.

Summary

According to the Swedish Supreme Administrative Court's judgement in the case HFD 2022 ref. 10, claims for reimbursement of legal costs in administrative cases should be rejected in future. At the same time, both the Swedish Supreme Court and the Swedish Supreme Administrative Court have stated that in certain situations it may be contrary to the right to a fair trial if an individual is not given the opportunity to be reimbursed for legal costs. The precedent set by the Supreme Administrative Court means that the question of reimbursement of costs in administrative cases must sooner or later be decided by a general court in Sweden. However, there is no set procedure for how the general court should best handle such a request. This paper has, on the basis of the regulations for reimbursement of costs in administrative cases and the right to a fair trial, examined what options are currently available to the general court.

The investigative part of this paper has shown that, based on the case law of the European Court of Human Rights and the Supreme Court, it is not possible to derive any general right to justified legal costs from the right to a fair trial. Only when circumstances in the individual case create a situation in which the individual is placed in a less favourable position vis-à-vis the state can such a right arise. In such a situation, the right to a fair trial presupposes that the individual can obtain compensation for his or her costs and that the individual is guaranteed this through effective access to justice.

In view of the problems mentioned above, this paper has examined two parallel options available to the general court. The first option is for the general court to examine directly a request for reimbursement of costs in an administrative action as such a request. This option does not require the original claim to be converted. The conclusion of the paper in this respect is that the general court now has jurisdiction to examine such a request directly, as the general administrative court does not.

The second option consists in converting a request for reimbursement of costs into a claim for damages. This option presupposes either that the individual's right to a fair trial has been violated or that the general administrative court has acted negligently. When assessing the two options, the conclusion of this paper is that, in future, the general court should examine a request for reimbursement of costs as an action for constitutional or Convention damages. That is the solution which, according to the investigative part of this paper, is most compatible with the current system and the right to a fair trial. The

conclusion of this paper is therefore that, when the matter comes before the general court, the Court is right to choose the more complex option.¹

¹ *Till denna besegling är jag nödd och tvungen.*

Sammanfattning

Enligt Högsta förvaltningsdomstolens bedömning i HFD 2022 ref. 10 ska yrkanden om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål avvisas framöver. Samtidigt har såväl Högsta domstolen som Högsta förvaltningsdomstolen uttalat att det i vissa situationer kan stå i strid med rätten till en rättvis rättegång om en enskild inte ges en möjlighet till kostnadsersättning. Högsta förvaltningsdomstolens prejudikat innebär att frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål förr eller senare måste avgöras av allmän domstol. Det finns emellertid ingen given ordning för hur allmän domstol bäst bör hantera en sådan begäran. Denna uppsats har med utgångspunkt i regleringen för kostnadsersättning i förvaltningsmål samt rätten till en rättvis rättegång undersökt vilka alternativ som nu står till allmän domstols förfogande.

Uppsatsens utredande del har visat att det utifrån Europadomstolens och Högsta domstolens praxis inte går att härleda någon allmän rätt till befogade rättegångskostnader ur rätten till en rättvis rättegång. Enbart när omständigheter i det enskilda fallet exempelvis skapar en situation där den enskilde försätts i ett sämre utgångsläge gentemot staten kan en sådan rätt uppstå. I ett sådant läge förutsätter rätten till en rättvis rättegång dels att den enskilde kan få ersättning för sina kostnader, dels att den enskilde tillförsäkras detta genom ett effektivt tillträde till domstol.

Mot bakgrund av ovanstående problematik har uppsatsen parallellt granskat två alternativ till allmän domstols förfogande. Det första alternativ innebär att allmän domstol direkt prövar en begäran om ersättning för kostnader i ett förvaltningsmål som en sådan begäran. Detta alternativ förutsätter inte att den ursprungliga talan omvandlas. Uppsatsens slutsats i denna del är att allmän domstol numera är behörig att pröva frågan direkt i och med att allmän förvaltningsdomstol inte är det.

Det andra alternativet består av att en begäran om kostnadsersättning omvandlas till en skadeståndstalan. Detta är ett alternativ som förutsätter antingen att den enskildes rätt till en rättvis rättegång har kränkts, alternativt att allmän förvaltningsdomstol agerat försumligt. Vid en sammanvägning av de olika alternativen är det uppsatsens slutsats att allmän domstol framöver bör pröva en begäran om kostnadsersättning som en talan om grundlags- eller konventionsskadestånd. Detta är den lösning som enligt uppsatsens utredande del är mest förenlig med gällande ordning och rätten till en rättvis rättegång. Uppsatsens slutsats är därmed att allmän domstol, när frågan väl hamnar på dess bord, gör bäst i att krångla till det.

Förord

Allt gott kommer till ett slut. Det känns som att det inte var länge sedan vår första föreläsare uppmanade oss att ta tillvara på våra studieår i Lund. Det kommer att gå fort. Och det gjorde det. Men nu står vi här, fyra och ett halvt år av studier bakom oss och resten av livet framför oss. Några år äldre och (förhoppningsvis) några erfarenheter klokare.

Jag vill inledningsvis tacka min handledare, Torvald Larsson. Tack för goda råd och värdefulla diskussioner.

Tack till min familj. Mamma, pappa, Kaspar, Elisa, Solveig och Camillo. För att ni är just ni.

Ett särskilt tack vill jag rikta till dig Opi. För att du såg livet från dess bästa sida och för att jag vet att du hade uppskattat det här arbetet.

Mina vänner. Såväl gamla som nyfunna. Tack för att ni har förgyllt min studietid något alldeles extra. Jag hade inte velat göra denna resa utan er.

Före detta och nuvarande kollegor på Nätis. Tack för alla diskussioner, skratt och kafferundor. Om jag i framtiden får arbeta med hälften så härliga människor är jag lyckligt lottad.

Sist men inte minst. Tack Agnes. För att du alltid är min trygga punkt och bättre hälft. Jag älskar dig.

Lund i maj 2024,

Emanuel

Förkortningar

Europadomstolen	Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
EU-stadgan	Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna
FBL	Fastighetsbildningslag (1970:988)
FL	Förvaltningslag (2017:900)
FPL	Förvaltningsprocesslag (1971:291)
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
LOM	Lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar
NJA	Nytt juridiskt arkiv
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
SkL	Skadeståndslag (1972:207)
ÄL	Lag (1996:242) om domstolsärenden
ÄÄL	Lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden

1 Inledning

1.1 Bakgrund

Föreställ dig att du en tidig morgon befinner dig i din bil på skånska landsbygden. Himlen är klar och körförhållandena optimala. Du är dock inte ensam ute och efter nästa krök möter du en trafikkontroll. Tråkig nog väljer polisen att omhänderta ditt körkort och några dagar senare meddelar Transportstyrelsen att ditt körkort har återkallats. Du minns att du i och för sig kört något snabbt men enligt din mening hade du en god anledning. Du överklagar därför beslutet till förvaltningsrätten. Frågan visar sig vara komplex och hamnar till slut i Högsta förvaltningsdomstolen. För att tillvarata dina rättigheter anlitar du ett ombud och yrkar på ersättning för dina rättegångskostnader. Högsta förvaltningsdomstolen meddelar att Transportstyrelsens beslut varit felaktigt och att du ska återfå ditt körkort. Döm dock av din förvåning när du inser att domstolen avvisat din talan om kostnadsersättning.

Exemplet ovan påvisar vad som numera är gällande rätt. Enligt Högsta förvaltningsdomstolens beslut i HFD 2022 ref. 10 ska yrkanden om kostnadsersättning i förvaltningsmål avvisas framöver.² Samtidigt har såväl Högsta domstolen som Högsta förvaltningsdomstolen uttalat att det under vissa förutsättningar kan stå i strid med rätten till en rättvis rättegång om en enskild inte har en möjlighet till kostnadsersättning.³ Högsta förvaltningsdomstolen menar att den enskilde i ett sådant läge bör omvandla sitt yrkande om kostnadsersättning till en talan om skadestånd.⁴ Ett alternativ som har diskuterats i den juridiska litteraturen är om allmän domstol nu blivit behörig att direkt pröva en talan om ersättning för rättegångskostnader som har uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol.⁵

En sak är dock säker. Förutsatt att lagstiftaren inte ingriper måste frågan om ersättning för rättegångskostnader framöver avgöras av allmän domstol.⁶ Hur allmän domstol bör hantera en sådan begäran är dock allt annat än uppenbart. Det är denna problematik som behandlas i förevarande uppsats.

² HFD 2022 ref. 10 p. 33-35.

³ Jfr. HFD 2022 ref. 10 och NJA 2015 s. 374 ”RF och rättegångskostnaderna”.

⁴ HFD 2022 ref. 10 p. 32.

⁵ Ett sådant alternativ har främst diskuterats i Wejedal, *Finn fem fel och Södergren, Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*. Mer om denna diskussion i kapitel 5 nedan.

⁶ Avgörandet HFD 2022 ref. 10 markerar att frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål inte kan prövas av allmän förvaltningsdomstol. Oavsett hur en sådan talan utformas är den enskilde därmed anvisad till en prövning i allmän domstol.

1.2 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att utreda om och i sådana fall hur allmän domstol bör hantera en begäran om ersättning för rättegångskostnader som uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol. För att uppnå syftet ska följande frågeställningar besvaras:

1. När kräver rätten till en rättvis rättegång att staten ersätter den enskildes rättegångskostnader från mål vid en förvaltningsdomstol?
2. Är allmän domstol behörig att pröva om det föreligger en rätt till ersättning för rättegångskostnader i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol?
3. Oberoende av svaret på frågeställning 2, vilka skadeståndsrättsliga alternativ finns det för allmän domstol att ålägga staten ersättningsskyldighet?
4. Hur bör allmän domstol, mot bakgrund av svaret på frågeställning 1 till 3, avgöra en begäran om ersättning för rättegångskostnader som uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol?

1.3 Metod och material

Uppsatsen tillämpar rättsdogmatisk och rättsanalytisk metod för att besvara uppsatsens frågeställningar. Kleineman skriver att det ofta är enklare att konkret beskriva hur en metod används snarare än att beskriva själva metoden.⁷ Det tillvägagångssätt som används för att besvara frågeställningarna kan beskrivas som en utredning i två steg. I det första steget används den rättsdogmatiska metoden för att utreda vad som är gällande rätt inom ett rättsområde. I det andra steget diskuteras och besvaras uppsatsens frågeställningar utifrån ett rättsanalytiskt synsätt.⁸ Den information som presenterats i det första steget är således en förutsättning för diskussionen i det andra steget.

Rättsdogmatisk metod tillämpas traditionellt för att rekonstruera en lösning på ett rättsligt problem.⁹ Metoden begränsas till allmänt accepterade rättskällor såsom lagstiftning, rättspraxis, lagförarbeten och den juridiska litteraturen.¹⁰ Frågan om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål har länge varit oreglerad och lite vägledning går därför att hitta i lagtextens ordalydelse. Detsamma gäller rätten till en rättvis rättegång i den europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande

⁷ Nääv & Zamboni, *Juridisk metodlära*, s. 21.

⁸ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 54.

⁹ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 51.

¹⁰ Nääv & Zamboni, *Juridisk metodlära*, s. 21.

friheterna (Europakonventionen), och regeringsformen (1974:152) som saknar uttrycklig reglering för kostnadsersättning. I och med detta besvaras uppsatsens frågeställningar primärt utifrån rättspraxis samt artiklar och böcker i den offentlighetsrättsliga och civilrättsliga litteraturen.

Prejudikat från Högsta domstolen, Högsta förvaltningsdomstolen samt Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (Europadomstolen) är rättskällor med ett formell auktoritet.¹¹ Bortsett från ett undantag är det således enbart prejudikat från dessa instanser som används för att besvara uppsatsens frågor. Undantaget består i mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt. Anledningen till att detta mål behandlas är för att det är det första målet där uppsatsens frågor ställs inför allmän domstol. I skrivande stund har parterna emellertid nått en förlikning och frågan lär därmed förbli oprövad ett tag framöver.¹² Några av de argument som framförts av parterna i målet är dock intressanta i uppsatsens sammanhang. Inlagor från tingsrätten har inget rättskällvärde varför målet enbart används som ett exempel på när uppsatsens frågor aktualiseras i praktiken.

För uppsatsens utredning är det vidare viktigt att bestämma hur skillnader mellan prejudikat från olika högsta instanser ska hanteras. Särskilt gäller detta i förhållande till Högsta domstolen och Högsta förvaltningsdomstolen. Ett för uppsatsen relevant exempel är HFD 2022 ref. 10 samt NJA 2015 s. 374 ”*RF och rättegångskostnaderna*” där de båda högsta domstolarna landat i olika slutsatser i förhållande till en likartad fråga. I ett sådant läge är det nödvändigt att tillämpa ett rättsanalytiskt perspektiv. Uppsatsen utreder därför initialt olika perspektiv på vad som är gällande rätt, det vill säga Europadomstolens, Högsta domstolens och Högsta förvaltningsdomstolens perspektiv. Detta gäller särskilt i förhållande till uppsatsens första frågeställning. Först i den efterkommande analysen vägs olika bedömningar och argument mot varandra för att utröna ett enhetligt svar.

Även om grunden för uppsatsens utredning består av prejudikat måste uppsatsens frågor i många fall besvaras slutligt med hjälp av de tankesätt och resonemang som finns i den rättsvetenskapliga litteraturen. Detta i och med att merparten av de prejudikat som granskas är förhållandevis vaga och svårigen låter sig tillämpas utan ingående tolkning.¹³ Dahlman skriver att ett rättsvetenskapligt verk först måste behandlas som en rättslig auktoritet innan detsamma kan betraktas som en rättskälla. Detta är sällan fallet för de skrifter

¹¹ Nääv & Zamboni, *Juridisk metodlära*, s. 21, 28 och 33. Formell auktoritet tillskrivas normalt de rättskällor som befinner sig högst upp i rättskällehierarkin. Hit räknas utöver praxis från prejudikatinstanserna lagar och lagförarbeten.

¹² Mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt, aktbilaga 118.

¹³ Nääv & Zamboni, *Juridisk metodlära*, s. 28.

och verk som utgör den juridiska litteraturen.¹⁴ I uppsatsens sammanhang värderas därför uttalanden i den juridiska litteraturen utifrån källans inneboende tyngd. För valet av material till uppsatsen har det således varit avgörande om de argument som framförs i ett givet verk varit logiska och bärkraftiga.¹⁵

Innebörden av rättsdogmatisk metod varierar beroende av hur den juridiska argumentationen utformas. En vanlig indelning är den mellan bunden och fri argumentation. Det som utmärker den bundna argumentationen är att rättskäl-
leläran samt dess källor tolkas och tillämpas strikt för att besvara en frågeställning. Till skillnad från bunden argumentation tillåter den fria argumentationen författaren att söka efter skälighetsinriktade rättviseargument. Att välja ett friare förhållningsätt kan enligt Kleineman vara lämpligt när en rättsregel tillåter detta eller när den rättsregel som behandlas är svagt utvecklad.¹⁶ I och med att många av de rättsregler som ligger till grund för uppsatsens utredning är otydliga tillämpas en friare argumentation genomgående.

Som framgår ovan tillämpas rättsanalytisk metod för att i ett andra steg analysera rätten. Metoden tillåter en öppen argumentation vilket är lämpligt när det saknas ett enda ”rätt svar” på ett rättsligt problem. När rättsläget är osäkert kan det finnas flera legitima alternativ för rättstillämparen att tillgå.¹⁷ För att besvara uppsatsens frågeställningar är det nödvändigt att dra mer eller mindre långtgående slutsatser från rättspraxis och doktrin. Metoden används således i uppsatsens löpande och sammanfattande analys. I dessa delar är utgångspunkten att det saknas ett enskilt korrekt svar på en given frågeställning. Enligt Sandgren tillhör det den rättsanalytiska metoden att kritisera rätten.¹⁸ Uppsatsens syfte är emellertid inte att kritisera utan att utreda. Samtidigt är det nödvändigt att bemöta vissa argument och slutsatser i praxis. Detta gäller exempelvis när rättspraxis från Högsta förvaltningsdomstolen eller Högsta domstolen skiljer sig från rättspraxis från Europadomstolen. I sådana fall kan det vara nödvändigt att kritisera det inhemska avgörandet. Konkret innebär detta att ett avgörande, eller snarare en specifik slutsats i ett avgörande, tillämpas framför en annan slutsats.

Slutligen diskuteras svaret på uppsatsens frågeställningar i den löpande analysen och i slutsatserna utifrån två olika typer av argument. Frågeställningarna ett till tre diskuteras *de lege lata*, det vill säga utifrån hur rätten är.¹⁹ Syftet i denna del är att föra en tydlig analys för att fastställa vad som är innehållet i gällande rätt.²⁰ Till skillnad från uppsatsens övriga frågeställningar

¹⁴ Dahlman & Wahlberg, *Juridiska grundbegrepp*, s. 70 f.

¹⁵ Nääv & Zamboni, *Juridisk metodlära*, s. 33.

¹⁶ Nääv & Zamboni, *Juridisk metodlära*, s. 28.

¹⁷ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 54.

¹⁸ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 54.

¹⁹ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 55.

²⁰ Gunnarsson & Svensson, *Rättsdogmatik* s. 79.

diskuteras frågeställning fyra *de sententia ferenda*, det vill säga utifrån hur en domstol borde döma. Avsikten med den rättsliga diskussionen och analysen i förhållande till frågeställning fyra är således att utreda hur allmän domstol borde avgöra en begäran om ersättning för rättegångskostnader som uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol.²¹

1.4 Avgränsning

För svenskt vidkommande regleras rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen, regeringsformen samt Europeiska unionens stadga om de grundläggande rättigheterna (EU-stadgan). I och med att rätten till en rättvis rättegång i EU-stadgan motsvarar innehållet i Europakonventionen behandlas stadgan inte mer än översiktligt.²²

Europakonventionens reglering av rätten till en rättvis rättegång i artikel 6 omfattar dels prövningar av enskildas civila rättigheter och skyldigheter, dels prövningar av anklagelser mot en enskild för brott. Frågan om en rätt till kostnadsersättning när en enskild står anklagad för brott är en annan än den som behandlas i förevarande uppsats. Artikel 6 i Europakonventionen granskas således uteslutande utifrån situationer som gäller prövningar av den enskildes civila rättigheter och skyldigheter.²³

I uppsatsens tredje kapitel konstateras att förvaltningsprocessrätten saknar regler för ersättning för rättegångskostnader och att kvittning därför gäller som en utgångspunkt. Det finns emellertid ett undantag till denna annars absoluta huvudregel. I skattemål kan en enskild person i vissa fall tillerkännas kostnadsersättning enligt reglerna i 43 kap. skatteförfarandelagen (2011:1244). Regleringen i skatteförfarandelagen är dock specifik för skattemål och går således inte att applicera på uppsatsens frågor. Ersättning för rättegångskostnader i skattemål faller därför utanför uppsatsens ämne.²⁴

Enbart alternativ som kan tillämpas allmänt av allmän domstol är aktuella som svar på uppsatsens fjärde frågeställning. Ett av de skadeståndsrättsliga alternativen som diskuteras i kapitel fyra är en talan enligt 3 kap. 2 § skadeståndslagen (1972:207, SkL). 3 kap. 7 § SkL uppställer dock ett processhinder för en skadeståndstalan som grundar sig på en dom från Högsta förvaltningsdomstolen. Uppsatsen undersöker därför inte möjligheterna till en skadeståndstalan enligt 3 kap. 2 § SkL som grundar sig på en dom från lägre instans.

²¹ Sandgren, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare*, s. 55.

²² Europeiska Unionens officiella tidning, *Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna*, Förklaring till artikel 47 andra stycket. Här framgår det att artikel 47 andra meningen i EU-stadgan motsvarar innehållet av artikel 6.1 i Europakonventionen. Se även avsnitt 2.2.3 nedan.

²³ Reichel & Wenander, *Europeisk förvaltningsrätt i Sverige*, s. 212 f.

²⁴ Se avsnitt 3.2.2 nedan. Jfr. även Norenäs & Romell Stenmark, *Förvaltningsprocessen*, s. 352 och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 215.

Detta är nödvändigt i och med att det ju ligger utanför den enskildes kontroll om staten exempelvis väljer att överklaga ett mål till Högsta förvaltningsdomstolen. Inte heller den i och för sig intressanta frågan om avvisningsbeslutet från allmän förvaltningsdomstol kan utgöra grund för resning behandlas.²⁵

Avslutningsvis begränsas uppsatsens utredning till att undersöka vilket eller vilka skadeståndsrättsliga alternativ som kan bli aktuella som svar på uppsatsens tredje och fjärde frågeställning. Uppsatsen går således inte in på bedömningen av när det föreligger fel eller försummelse.²⁶

1.5 Forskningsläge

Frågan om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål har behandlats i diverse sammanhang. Trots avsaknaden av rättslig reglering finns det således en del material att tillgå. I sin avhandling *Rätten till biträde* från 2017 har Wejedal gett frågan stort utrymme. Wejedals utredning är omfattande och ger en god bild av hur rättsläget sett ut fram till Högsta förvaltningsdomstolens prejudikat i HFD 2022 ref. 10. Avhandlingen berör såväl innehållet i rätten till en rättvis rättegång som relevant praxis från Europadomstolen och Högsta domstolen. Mindre material finns dock att tillgå för att utreda hur rättsläget har förändrats efter HFD 2022 ref. 10. Kanske beror detta på att avgörandet fortfarande är förhållandevis nytt. Det material som finns består främst av ett antal rättsfallskommentarer. Två av dessa är särskilt relevanta för uppsatsens frågor. Den första "*Finn fem fel*" – några (sista) reflektioner med anledning av HFD 2022 ref. 10 har författats av Wejedal. Den andra HFD 2022 ref. 10. *Fråga om ersättning för rättegångskostnader* har skrivits av Knutsson som tillhörde minoriteten i HFD 2022 ref. 10.

Även uppsatsens andra frågeställning har uppstått mot bakgrund av HFD 2022 ref. 10. Här finns det därför lite material som kan läggas till grund för uppsatsens utredning. I sin bok *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut* från 2021 har Warnling Conradson dock diskuterat när det kan bli aktuellt för allmän domstol att pröva en annars förvaltningsrättslig fråga. I boken redogör Warnling Conradson för ett antal avväganden som måste göras för att bestämma allmän domstols kompetens. Ett betydelsefullt arbete för uppsatsens andra frågeställning är vidare Södergrens artikel *Kompetensfördelning mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*. Artikeln är mig veterligen den enda som specifikt undersöker frågan om allmän domstol har kompetens att pröva en begäran om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål i förhållande till rättsläget efter HFD 2022 ref. 10.

²⁵ Jfr. avsnitt 6.3 nedan.

²⁶ Jfr. avsnitt 6.3 nedan.

Uppsatsens tredje frågeställning är av skadeståndsrättslig karaktär vilket innebär att det finns mycket material att tillgå. Två grundläggande verk för att förstå skadeståndsrättens utformning är Hellners och Radetzki's bok *Skadeståndsrätt* från 2023 samt Bengtssons bok *Rättighetsansvar: en översikt* från 2021. En lösning som diskuteras i uppsatsens sjätte kapitel är en skadeståndstalan enligt 3 kap. 4 § SkL som reglerar konventions- och grundlagsskadestånd. Innan den 1 augusti 2022 omfattade bestämmelsen emellertid enbart skadestånd för överträdelser av Europakonventionen. Bengtssons artikel *Lagstiftning om grundlagsskadestånd* är viktig för att förstå innebörden av lagändringen.

1.6 Disposition

Innehållet i rätten till en rättvis rättegång samt betydelsen av densamma för frågan om ersättning för rättegångskostnader undersöks i uppsatsens andra kapitel. Detta sker inledningsvis utifrån regleringen av rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen och i regeringsformen. Därefter behandlas praxis från Europadomstolen.

I uppsatsens tredje kapitel behandlas utgångspunkterna för hur rättegångskostnader i förvaltningsmål hanteras. Här presenteras även en historisk tillbakablick. Kapitlet avslutas med en redogörelse för Högsta förvaltningsdomstolens bedömning i HFD 2022 ref. 10.

Rättegångskostnader i förvaltningsliknande mål i allmän domstol behandlas därefter i uppsatsens fjärde kapitel tillsammans med relevant praxis från Högsta domstolen. I detta kapitel besvaras även uppsatsens första frågeställning.

Frågan om allmän domstols behörighet introduceras i uppsatsens femte kapitel. Olika metoder för att fastställa allmän förvaltningsdomstols, respektive allmän domstols, kompetens undersöks för att besvara uppsatsens andra frågeställning.

I uppsatsens sjätte kapitel granskas sedan ett antal skadeståndsrättsliga alternativ till avgöranden som eventuell kan användas av allmän domstol. Kapitlet avslutas med att frågeställning tre besvaras.

Uppsatsen avslutas i kapitel sju. Här presenteras en sammanfattning av uppsatsens löpande analys och uppsatsens sista och fjärde frågeställning besvaras.

2 Rättegångskostnader och rätten till en rättvis rättegång

2.1 Inledning

Rätten till en rättvis rättegång är en mångfacetterad rättighet. För att kunna besvara uppsatsens första frågeställning är det viktigt att utreda hur rätten till en rättvis rättegång påverkar frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål. En grundläggande fråga är om det går att härleda en rätt till kostnadsersättning ur rätten till en rättvis rättegång. En annan fråga är om det rentav finns en allmän rätt till ersättning för befogade kostnader. Härutöver är det viktigt att undersöka om innehållet i rätten till en rättvis rättegång Europakonventionen skiljer sig mot motsvarande bestämmelse i regeringsformen. För att utreda detta behandlas den grundläggande regleringen för rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen och regeringsformen i detta kapitel. Vidare behandlas praxis från Europadomstolen i förhållande till artikel 6.1 i Europakonventionen.

2.2 Rättslig reglering

2.2.1 Artikel 6.1 i Europakonventionen

Enligt artikel 6.1 i Europakonventionen ska var och en, vid prövningen av hans civila rättigheter och skyldigheter eller av en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis rättegång. Artikeln är komplex och har utvecklats genom omfattande rättspraxis från Europadomstolen.²⁷ Utöver rätten till en rättvis domstolsprövning ("fair trial"), som följer av artikelns ordalydelse, innefattar rätten till en rättvis rättegång även en rätt för den enskilde att tillförsäkras tillträde till domstol ("access to court") samt en effektiv domstolsprövning ("effective access to court").²⁸ Enligt Wejedal kan en rätt till biträde, och i förlängning en rätt att få biträdeskostnader ersatta, härledas ur var och en av artikelns tre grundläggande rättigheter. Wejedal menar att detta framgår av Europadomstolens praxis angående rätten att erhålla rättshjälp från staten. Jag återkommer till denna praxis i avsnitt 2.3.²⁹

Det finns ett antal grundläggande kriterier för att artikel 6.1 Europakonventionen ska aktualiseras, de så kallade tröskelkriterierna. Kriterierna framgår av konventionstexten och begränsar artikelns rättigheter till att enbart omfatta rättsliga förfaranden som avser att pröva någons civila rättigheter och

²⁷ Danelius, *Europeisk praxis*, s. 189.

²⁸ Detta framgår av Europadomstolens praxis i målen *Golder mot Förenade kungariket*, *Airey mot Irland* och *Steel och Morris mot förenade kungarrike*. Samtliga avgöranden behandlas nedan under avsnitt 2.3. Jfr. även Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 82 ff samt 702 ff.

²⁹ Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 489 f.

skyldigheter eller anklagelser mot honom för brott. Europadomstolen har genom sin tolkning av begreppen ”civila rättigheter och skyldigheter” konstaterat att artikeln är tillämplig under följande förutsättningar.³⁰ För det första måste det vara fråga om en tvist som är såväl ”reell” som ”seriös” (”genuine and of a serious nature”).³¹ För det andra måste tvisten ha sin grund i en civil rättighet som garanteras enligt nationell rätt.³² Vad gäller det sistnämnda kriteriet är det inte nödvändigt att den enskildes anspråk är välgrundat. Det räcker att den enskilde på rimliga grunder (”on arguable grounds”) kan påstå att han eller hon har en rättighet som åberopas.³³ Det kan således vara frågan om ett anspråk som vilar på en påstådd civil rättighet enligt nationell rätt. Kravet på att tvisten ska vara reell och seriös innebär att prövningen av den enskildes rätt till en rättvis rättegång måste avse den enskildes rättsliga situation i det enskilda fallet.³⁴ I målet *Rolf Gustafson mot Sverige* har Europadomstolen slagit fast en presumtion för att mål har sin grund i en reell och seriös tvist.³⁵

Det finns här anledning att behandla artikelns tröskelkriterier särskilt i förhållande till förvaltningsrätten. Till skillnad från rättegångsbalken (1942:740, RB) anses nämligen åtskilliga förfaranden i förvaltningsprocesslagen (1971:291, FPL) inte uppfylla tröskelkriterierna.³⁶ Redan i förarbetena till 2010 års grundlagsreform anförde regeringen att ett stort antal förvaltningsmål inte hade något samband med enskildas civila rättigheter eller skyldigheter.³⁷ Samtidigt finns det vägledande praxis från Europadomstolen kring när ett förvaltningsrättsligt beslut omfattas av artikeln. När det gäller förvaltningsrätten anses det föreligga en tvist först när en myndighet fattat ett negativt beslut i förhållande till en enskild. Vidare måste det vara möjligt att utifrån tydliga kriterier pröva om förutsättningarna för att utkräva en skyldighet eller bevilja en rättighet föreligger. Utöver detta ska det som bekant vara fråga om en rättighet eller skyldighet som kan klassificeras som civil. Enligt praxis från Europadomstolen omfattas normalt negativa förvaltningsrättsliga beslut som gäller en rättighet eller skyldighet som har en ekonomisk anknytning.³⁸

³⁰ Danelius, *Europeisk praxis*, s. 189 och Bylander, *Regeringsformens krav*, s. 371.

³¹ Danelius, *Europeisk praxis*, s. 189.

³² Reichel & Wenander, *Europeisk förvaltningsrätt i Sverige*, s. 207 ff.

³³ Danelius, *Europeisk praxis*, s. 189.

³⁴ Reichel & Wenander, *Europeisk förvaltningsrätt i Sverige*, s. 207 ff.

³⁵ *Rolf Gustafson mot Sverige* (23196/94) dom den 1 juli 1997, p. 39 och Danelius, *Europeisk praxis*, s. 189.

³⁶ Bylander, *Regeringsformens krav*, s. 372.

³⁷ Prop. 2009/10:80 s. 157.

³⁸ Reichel & Wenander, *Europeisk förvaltningsrätt i Sverige*, s. 209 ff.

2.2.2 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen

I sitt betänkande inför 2010 års grundlagsreform konstaterade Grundlagsutredningen att den svenska rättsordningen saknade en generell regel om rätten till domstolsprövning och ett rättvist förfarande. Grundlagsutredningen, och sedermera regeringen, föreslog därför att regeringsformen skulle tillfogas en bestämmelse som reglerade de grundläggande krav som kan ställas på domstolsförfarandet. Enligt förslaget skulle innehållet i artikel 6 i Europakonventionen, samt den uttolkning som artikeln har fått, vara vägledande vid utformningen av bestämmelsen.³⁹ Resultatet blev 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen som sedan 2011 stadgar att en rättegång ska genomföras rättvist och inom skälig tid.⁴⁰

Regleringen av rätten till en rättvis rättegång i regeringsformen skiljer sig på två avgörande punkter mot sin motsvarighet i Europakonventionen. Den första skillnaden består i att rätten till en rättvis rättegång i regeringsformen omfattar alla rättegångar och således inte begränsas av tröskelkriteriernas krav.⁴¹ Den andra skillnaden består i att regeringsformens bestämmelse har ansetts oberoende av framtida praxis från Europadomstolen. Samtidigt ska som sagt praxis från Europadomstolen som föregått grundlagens ikraftträdande beaktas.⁴² Som Regeringen påtalade i förarbetena var anledningen till detta att grundlagsbestämmelsen annars kunde tänkas få en annan innebörd än vad som varit avsett vid dess tillkomst.⁴³

2.2.3 Några ord om artikel 47 i EU-stadgan

Som framgår av uppsatsens avgränsningar i avsnitt 1.4 har EU-stadgan inte tillägnats något större utrymme. Det finns emellertid anledning att här kortfattat förtydliga innebörden av EU-stadgan för uppsatsens frågor. Enligt artikel 47 andra meningen i EU-stadgan ska var och en ha rätt att inom skälig tid få sin sak prövad i en rättvis rättegång och inför en oavhängig och opartisk domstol som har inrättats enligt lag. Regleringen motsvarar innehållet av artikel 6.1 i Europakonventionen.⁴⁴ Av artikel 52.3 i EU-stadgan framgår det vidare att i den mån som EU-stadgan omfattar rättigheter som motsvarar sådana som garanteras av Europakonventionen ska de ha samma innebörd och räckvidd som konventionen. Artikeln förtydligar emellertid även att regleringen i artikel 52.3 i EU-stadgan inte hindrar unionsrätten från att tillförsäkra ett mer långtgående skydd än Europakonventionen. Detta innebär i uppsatsens sammanhang att artikel 47 i EU-stadgan, likt regleringen i

³⁹ Prop. 2009/10:80 s. 156 ff och SOU 2008:125 s. 424 f.

⁴⁰ Bull, *Regeringsformen*, s. 83 och Bylander, *Regeringsformens krav*, s. 370.

⁴¹ Prop. 2009/10:80 s. 159 f och SOU 2008:125 s. 427. Se även Bylander, *Regeringsformens krav*, s. 384.

⁴² Bull, *Regeringsformen*, s. 83 och Prop. 2009/10:80 s. 160.

⁴³ Prop. 2009/10:80 s. 160.

⁴⁴ Europeiska Unionens officiella tidning, *Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna*, Förklaring till artikel 47 andra stycket.

regeringsformen, motsvarar artikel 6.1 i Europakonventionen men inte begränsas till prövningar som avser civila rättigheter och skyldigheter eller anklagelser för brott.⁴⁵ Mig veterligen finns det inte någon praxis från EU-domstolen som förtydligar hur ersättning för rättegångskostnader ska hanteras i förhållande till EU-rätten. Vid bedömning av om, och i sådana fall när, rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning för rättegångskostnader kan betalas ut bör praxis från Europadomstolen således vara vägledande. Uppsatsens frågor kan därför på ett fullgott sätt besvaras utifrån Europakonventionen och regeringsformen självständigt varför EU-stadgan inte behandlas fortsättningsvis.

2.3 Praxis från Europadomstolen

Europakonventionens artikel 6 är den bestämmelse i konventionen som har åberopats, tillämpats och tolkats i flest antalet mål inför Europadomstolen.⁴⁶ I förhållande till uppsatsens frågeställningar finns det två kategorier av avgöranden som är av intresse: avgöranden som förtydligar innehållet i artikel 6.1 och avgöranden som specifikt behandlar frågan om ersättning för rättegångskostnader i förhållande till artikeln, de så kallade ersättningsfallen. Nedan behandlas avgöranden i kronologisk ordning.

2.3.1 Golder mot Förenade kungariket

Att artikel 6.1 i Europakonventionen innefattar en rätt att få tillträde till domstol förtydligades i det klassiska avgörandet *Golder mot Förenade kungariket*.⁴⁷ Målet gällde en brittisk fånge som av en fängelsevakt anklagades för misshandel. Fången ville konsultera en advokat kring möjligheterna att föra en civilrättslig talan om förtal mot vakten men vägrades möjligheten att göra detta.⁴⁸ Målet hamnade hos Europadomstolen som konstaterade följande:

It would be inconceivable, in the opinion of the Court, that Article 6 para. 1 (art. 6-1) should describe in detail the procedural guarantees afforded to parties in a pending lawsuit and should not first protect that which alone makes it in fact possible to benefit from such guarantees, that is, access to a court.⁴⁹

Enligt domstolen var det mot denna bakgrund tydligt att rätten till en rättvis rättegång innefattade en rätt att få tillträde till domstol. Det skulle, enligt

⁴⁵ Europeiska Unionens officiella tidning, *Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna*, Förklaring till artikel 52.3. Jfr. Även HFD 2022 ref. 10 p. 12.

⁴⁶ Danelius, *Europeisk praxis*, s. 181.

⁴⁷ *Golder mot Förenade kungariket* (4451/70) dom den 21 februari 1975, Danelius, *Europeisk praxis*, s. 210 och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 84.

⁴⁸ *Golder mot Förenade kungariket* p. 9-22.

⁴⁹ *Golder mot Förenade kungariket* p. 35.

domstolen, vara omöjligt för en enskild att tillvarata artikelns övriga rättigheter om han eller hon inte först garanterades tillgång till domstol.⁵⁰

2.3.2 Airey mot Irland

Rätten till effektiv domstolsprövning följer inte av konventionstexten utan etablerades som en princip i avgörandet *Airey mot Irland*.⁵¹ Målet gällde Airey som utan framgång hade försökt få stånd en laglig separation från sin man. Problemet var att Airey varken kunde få rättshjälp för detta ändamål eller själv hade råd att bekosta en rättegång.⁵² Europadomstolen uttalade följande:

The Convention is intended to guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective [...]. This is particularly so of the right of access to the courts in view of the prominent place held in a democratic society by the right to a fair trial [...]. It must therefore be ascertained whether Mrs. Airey's appearance before the High Court without the assistance of a lawyer would be effective, in the sense of whether she would be able to present her case properly and satisfactorily.⁵³

Med detta menade domstolen att det kunde vara ett brott mot artikel 6.1 i Europakonventionen om en enskild inte på ett tillfredställande och korrekt sätt kunde föra sin talan inför en domstol. Detta gällde således även situationer där det saknades formella hinder mot att den enskilde initierade en process.⁵⁴

2.3.3 Steel och Morris mot Förenade kungariket

Att en domstolsprövning måste vara rättvis följer av ordalydelsen till artikel 6.1 i Europakonventionen. Emellertid innefattar denna rätt även ett krav på processuell balans ("Equality of Arms") mellan parterna.⁵⁵ Principen om processuell balans innebär att det i vissa situationer kan strida mot rätten till en rättvis rättegång om en enskild inte fått rättsligt bistånd.⁵⁶ Detta gör principen intressant i förhållande till uppsatsens första frågeställning.

I målet *Steel och Morris mot Förenade kungarrike* hade McDonalds stämt två personer tillhörande en miljöorganisation för förtal.⁵⁷ Anledning var att

⁵⁰ *Golder mot Förenade kungariket* p. 36 f och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 84.

⁵¹ *Airey mot Irland* (6289/73) dom den 9 oktober 1979 och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 85.

⁵² *Airey mot Irland* p. 8-12.

⁵³ *Airey mot Irland* p. 24.

⁵⁴ *Airey mot Irland* p. 24-28 och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 84.

⁵⁵ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 86 f.

⁵⁶ Danelius, *Europeisk praxis*, s. 314.

⁵⁷ *Steel och Morris mot Förenade kungariket* (68416/01) dom den 15 februari 2005.

McDonalds påstod att personerna distribuerat en broschyr som innehöll kritisk information mot företaget.⁵⁸ Efter att ha erinrat om att Europakonventionen, och särskilt artikel 6.1, är avsedd att garantera effektiva och praktiska rättigheter uttalade Europadomstolen följande:

Moreover, it is not incumbent on the State to seek through the use of public funds to ensure total equality of arms between the assisted person and the opposing party, as long as each side is afforded a reasonable opportunity to present his or her case under conditions that do not place him or her at a substantial disadvantage vis-à-vis the adversary [...].⁵⁹

I och med att målet var av exceptionellt krävande karaktär konstaterade Europadomstolen att skillnaden i tillgång till juridisk hjälp mellan parterna innebar att rättegången varit orättvis.⁶⁰ Att de båda svaranden nekats rättshjälp innebar enligt domstolen en oacceptabel ojämlikhet mellan parterna ("an unacceptable inequality of arms").⁶¹ Enligt Europadomstolen hade de båda svaranden därmed inte haft en möjlighet att effektivt lägga fram sin sak inför domstolen, vilket ansågs innebära en överträdelse av artikel 6.1 i Europakonventionen.⁶²

2.3.4 Stankiewicz mot Polen

En lämplig utgångspunkt för att förstå Europadomstolens syn på frågan om ersättning för rättegångskostnader är målet *Stankiewicz mot Polen*.⁶³ Utan att gå händelserna i förväg är detta ett avgörande som har kommit att prägla rättsutvecklingen på området.⁶⁴ Avgörandet kommer mot bakgrund härav att behandlas ingående.

Omständigheterna i målet var följande. Makarna Stankiewicz (makarna) hade vid en offentlig auktion förvärvat en fastighet från staten. Enligt polsk lag fick makarna räkna ner köpeskillingen på fastigheten med ett belopp som motsvarade värdet på fast egendom som deras förfäder tvingats överge som ett resultat av andra världskriget. Några år efter köpet väckte distriktsåklagaren, i egenskap av rättsordningens väktare, talan mot makarna och anförde att värderingen av den egendom som tillhört makarnas förfäder gjorts felaktigt.

⁵⁸ *Steel och Morris mot Förenade kungariket* p. 8-14 och Danelius, *Europeisk praxis*, s. 314.

⁵⁹ *Steel och Morris mot Förenade kungariket* p. 62.

⁶⁰ *Steel och Morris mot Förenade kungariket* p. 69 och Danelius, *Europeisk praxis*, s. 314.

⁶¹ *Steel och Morris mot Förenade kungariket* p. 72.

⁶² *Steel och Morris mot Förenade kungariket* p. 72 och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 88.

⁶³ *Stankiewicz mot Polen* (46917/99) dom den 6 april 2006.

⁶⁴ I rättsfallet NJA 2015 s. 374 "RF och rättegångskostnaderna" lägger HD stor vikt vid Europadomstolens avgörande i målet *Stankiewicz*. Se mer om detta under avsnitt 4.4.1.

Resultatet hade, enligt åklagaren, blivit att makarna köpt fastigheten till ett för lågt pris. Distriktsåklagaren yrkade nu att makarna skulle betala tillbaka ett ansevärt belopp till staten.⁶⁵

Den regionala domstolen ogillade distriktsåklagarens talan och förpliktade staten att ersätta makarnas rättegångskostnader. Distriktsåklagaren överklagade till appellationsdomstolen och gjorde gällande att kostnadsregeln i den aktuella civilprocesslagen, enligt vilken den förlorade parten skulle ersätta den vinnande partens rättegångskostnader, inte var tillämplig. Åklagaren grundade detta på att det i civilprocesslagen fanns ett undantag från den allmänna skyldigheten att betala rättegångskostnader för åklagare som agerade i egenskap av rättsordningens väktare. Appellationsdomstolen avslag distriktsåklagarens överklagande i den del som avsåg priset på den aktuella fastigheten. Domstolen ändrade dock underinstansens avgörande på så vis att makarna själva fick stå för sina rättegångskostnader. Till följd härav vände sig makarna till Europadomstolen och gjorde gällande att deras rätt till en rättvis rättegång hade kränkts.⁶⁶

Europadomstolen inledde med att konstatera att frågan om kostnadsersättning kunde vara av betydelse för bedömningen av huruvida förfarandet uppfyllde Europakonventionens krav:

The Court is well aware that in the circumstances of the present case neither the court fee nor the applicants' access to a court is concerned. However, the Court is of the view that there may also be situations in which the issues linked to the determination of litigation costs can be of relevance for the assessment as to whether the proceedings in a civil case seen as a whole have complied with the requirements of Article 6 § 1 of the Convention [...].⁶⁷

Vidare menade domstolen att åklagarmyndigheten i det aktuella fallet åtnjöt en privilegierad ställning vad gällde rättegångskostnaderna.⁶⁸ Detta i och med att åklagarens situation utgjorde ett undantag till huvudregeln i den polska rätten om att den förlorande parten är skyldig att ersätta den vinnande partens rättegångskostnader.⁶⁹ I denna del anförde domstolen sedan följande:

[...], the Court also notes the applicants' argument that in any event the prosecuting authorities have at their disposal legal expertise and ample financial means exceeding those available to

⁶⁵ *Stankiewicz mot Polen* p. 8-11 och Danelius, *Europadomstolens domar*, s. 682 f.

⁶⁶ *Stankiewicz mot Polen* p. 12-44, Wejedal, *Rättegångskostnader och den rättvisa rättegången*, s. 525 f., och Danelius, *Europadomstolens domar*, s. 682 f.

⁶⁷ *Stankiewicz mot Polen* p. 60.

⁶⁸ *Stankiewicz mot Polen* p. 68.

⁶⁹ *Stankiewicz mot Polen* p. 62-63.

any individual. It is true that such a privilege may be justified for the protection of the legal order. However, it should not be applied so as to put a party to civil proceedings at an undue disadvantage vis-à-vis the prosecuting authorities.⁷⁰

Med beaktande av sakens komplexitet och tvisteföremålets betydande värde konstaterade Europadomstolen att det inte hade varit omotiverat av makarna att anlita ett ombud samt att biträdeskostnaderna inte varit oskäligt höga. I och med att makarna inte fått sina rättegångskostnader ersatta menade domstolen att det skett en kränkning av makarnas rätt till en rättvis rättegång.⁷¹

2.3.5 Černius och Rinkevičius mot Litauen

Ett senare avgörande som behandlar frågan om rättegångskostnader är *Černius och Rinkevičius mot Litauen*.⁷² Målet är av betydelse för uppsatsens ämne eftersom avgörandet återopas av Högsta förvaltningsdomstolen i det numera omtalade målet HFD 2022 ref. 10.⁷³ Mer om detta under avsnitt 3.3.

Černius och Rinkevičius mot Litauen gällde två personer (sökandena) som arbetade som regionala övervakare vid samma företag. I samband med inspektioner av företagets lokaler ålade den statliga arbetsinspektionen i Litauen sökandena att betala böter för brott mot den nationella arbetslagen. Med anledning av detta initierade sökandena separata processer mot Litauen för att slippa betala bötesbeloppen. Sökandena vann processerna men drog på sig rättegångskostnader som översteg bötesbeloppen. I och med detta inledde sökandena nya förfaranden och yrkade denna gång att staten skulle ersätta biträdeskostnaderna från den första processen. Med hänvisning till att den statliga myndigheten inte agerat rättsstridigt, vilket var en förutsättning enligt nationell lag för att skadestånd skulle utgå, avslog den nationella domstolen personernas talan.⁷⁴

Vid Europadomstolen anförde sökandena att de till följd av den nationella domstolens beslut hade försatts i en avsevärt sämre situation än vad de befunnit sig i om de inte försvarat sina rättigheter i det första förfarandet. Vidare menade sökandena att det inte varit deras avsikt att väcka en talan *in abstracto* utan enbart att få bötesbeloppen upphävda.⁷⁵

⁷⁰ *Stankiewicz mot Polen* p. 68-69.

⁷¹ *Stankiewicz mot Polen* p. 68-69 och 74 och Wejedal, *Rättegångskostnader och den rättvisa rättegången*, s. 525 f.

⁷² *Černius och Rinkevičius mot Litauen* (73579/17 och 14620/18) dom den 18 juni 2020.

⁷³ Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 287.

⁷⁴ *Černius och Rinkevičius mot Litauen*, p. 5-22 och 71.

⁷⁵ *Černius och Rinkevičius mot Litauen*, p. 52 och 57. Det latinska begreppet ”*in abstracto*” översätts som ”*generellt*”. I sammanhanget innebär det att parterna inte haft för avsikt att generellt väcka en talan utan enbart att undgå att betala bötesbeloppen.

Europadomstolen konstaterade att sökandena i det aktuella målet haft möjlighet att initiera en domstolsprocess. Sökandena hade åtnjutit denna möjlighet för att bestrida bötesbeloppen. I motsatts till vad den nationella regeringen påstått menade dock domstolen att detta i sig inte uppfyller samtliga krav i artikel 6.1 i Europakonventionen. Domstolen anförde sedan följande:

The Court recalls that the Convention is intended to guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective [...]. The Court finds it reasonable to accept that the applicants' intention in going to court was not to participate in court proceedings as an academic exercise, but rather to obtain a result. It refers to the applicants' statement that going to court to defend their rights is pointless if in the end they are in a worse situation than they were before litigating [...]. This was exactly what occurred in this case, since the financial burden on each of the applicants was nearly double or treble that which they had initially faced. Accordingly, and although they enjoyed access to court, the Court finds that the *ex post facto* refusal to reimburse their costs nevertheless constituted a hindrance of the applicants' right of access to court [...].⁷⁶

Europadomstolen noterade vidare att det inte fanns en uttrycklig rätt till kostnadsersättning i den nationella lagen om inte en myndighet agerat rättsstridigt. Emellertid menade domstolen att de nationella domstolarna ändå hade ersatt rättegångskostnader på andra rättsliga grunder.⁷⁷ Mot bakgrund av detta konstaterade domstolen att sökandenas rätt till domstolsprövning hade åsidosatts när sökandena inte fått någon ersättning för sina rättegångskostnader. Därmed hade det skett en överträdelse av artikel 6.1 i Europakonventionen.⁷⁸

2.3.6 *Zustović mot Kroatien*

Såväl *Stankiewicz mot Polen* som *Černius och Rinkevičius mot Litauen* har utgjort tongivande avgöranden för när rätten till en rättvis rättegång kräver att den vinnande parten får ersättning för sina rättegångskostnader. Detsamma kan inte sägas om *Zustović mot Kroatien* och *Dragan Kovačević mot Kroatien* som i stället bekräftar att Europadomstolen sedermera fortsatt på den väg domstolen slagit in på.

I målet *Zustović mot Kroatien* hade pensionsmyndigheten i Kroatien avslagit *Zustovićs* ansökan om sjukpension.⁷⁹ *Zustović* överklagade pensionsmyndighetens beslut till den kroatiska förvaltningsdomstolen och yrkade att

⁷⁶ *Černius och Rinkevičius mot Litauen*, p. 68.

⁷⁷ *Černius och Rinkevičius mot Litauen*, p. 71.

⁷⁸ *Černius och Rinkevičius mot Litauen*, p. 73 och 74.

⁷⁹ *Zustović mot Kroatien* (27903/15) dom den 22 april 2021.

domstolen skulle upphäva beslutet samt ersätta hennes rättegångskostnader.⁸⁰ Enligt den kroatiska förvaltningsprocesslagen som gällde vid tillfället skulle den förlorande parten bära rättegångskostnaderna.⁸¹ Denna bestämmelse ändrades emellertid några månader senare till att parterna i förvaltningsmål i stället skulle stå sina egna rättegångskostnader. Den nya bestämmelsen omfattade pågående mål.⁸² Förvaltningsdomstolen upphävde myndighetens beslut men avslog med hänvisningar till den nya regeln *Zustovićs* yrkande om ersättning för rättegångskostnader.⁸³

Den nya bestämmelsen kom senare att ogiltigförklaras av den Kroatiska författningsdomstolen. Författningsdomstolens beslut innebar att *Zustović*, som även överklagade det nya beslutet från pensionsmyndigheten efter att den samma gjort en ny bedömning, fick sina rättegångskostnader ersatta i den senare processen. Målet i Europadomstolen gällde dock frågan om rättegångskostnader i den första processen, tillika den process som hade omfattats av den nya lagregeln.⁸⁴

Europadomstolen påminde om att det är av avgörande betydelse för rätten till en rättvis rättegång att en part har möjlighet att effektivt lägga fram sin sak inför en domstol.⁸⁵ Med hänvisningar till bland annat *Černius och Rinkevičius mot Litauen* uttalade domstolen sedan följande:

Ex post facto refusal to reimburse the applicant's own costs in disputes against the State originating from the acts in the exercise of its public authority may as well constitute a restriction of access to court [...]. In cases concerning such disputes, in which the applicants had been successful but had nevertheless been left to bear their own costs, the Court found a violation of either Article 1 [...] or Article 6 § 1 of the Convention [...], it being understood that in such cases finding a violation of both Articles is also possible [...].⁸⁶

Europadomstolen bekräftade således att avsaknaden av möjligheter för den vinnande parten att få ersättning för sina rättegångskostnader kan utgöra en begränsning av rätten till en rättvis rättegång. Europadomstolen instämde i den nationella författningsdomstolens bedömning om att en domstolsprövning, som initierats på grund av ett olagligt beslut, inte kunde betraktas som förenligt med rätten till domstolsprövning om inte staten ersatte den enskildes

⁸⁰ *Zustović mot Kroatien*, p. 5-11.

⁸¹ *Zustović mot Kroatien*, p. 40-44.

⁸² *Zustović mot Kroatien*, p. 12.

⁸³ *Zustović mot Kroatien*, p. 19.

⁸⁴ *Zustović mot Kroatien*, p. 20-36.

⁸⁵ *Zustović mot Kroatien*, p. 96.

⁸⁶ *Zustović mot Kroatien*, p. 99.

rättegångskostnader. Europadomstolen fann således att det skett en kränkning av artikel 6.1 i Europakonventionen.⁸⁷

2.3.7 Dragan Kovačević mot Kroatien

Målet *Dragan Kovačević mot Kroatien* gällde rättegångskostnader som uppstått vid ett mål inför Kroatiens författningsdomstol.⁸⁸ Bakgrunden var att den nationella socialtjänsten självmant hade väckt en talan om att Kovačević skulle omyndigförklaras. De civila domstolarna dömde i enlighet med socialtjänstens yrkande och frantog Kovačevićs rättshandlingsförmåga. Kovačević initierade en process inför den nationella författningsdomstolen och hävdade att hans rättigheter hade kränkts. Han yrkade även på ersättning för sina rättegångskostnader. Författningsdomstolen biföll Kovačevićs talan men avslog med hänvisningar till den nationella lagen om författningsdomstolen hans begäran om kostnadsersättning. Enligt bestämmelsen i den nationella lagen skulle varje part i ett förfarande vid författningsdomstolen bära sina rättegångskostnader, om inte domstolen beslutade något annat.⁸⁹

Europadomstolen började med att konstatera att den nationella regeln i sig inte kunde anses oförenlig med artikel 6.1 i Europakonventionen. Domstolen ansåg sig inte behöriga att bedöma hur medlemsstaterna valde att begränsa tillgången till domstolsprövning. I stället skulle domstolen pröva huruvida medlemsstaternas val kunde leda till konsekvenser som var oförenliga med Europakonventionen.⁹⁰ Domstolen anförde sedan följande:

In this regard, the Court reiterates that the amount of costs assessed in the light of the particular circumstances of a given case is a material factor in determining whether or not a person enjoyed the right of access to a court [...]. The Court has also held that in disputes against the State arising from decisions of its organs in the exercise of public authority, *ex post facto* refusal to reimburse successful applicants' own costs may also constitute a restriction of their access to court.⁹¹

Med hänsyn till omständigheterna i det aktuella fallet konstaterade Europadomstolen därmed att den nationella författningsdomstolens vägran att ersätta klagandens rättegångskostnader innebar en kränkning av rätten att få tillträde till domstol.⁹²

⁸⁷ *Zustović mot Kroatien*, p. 104, 105 och 111.

⁸⁸ *Dragan Kovačević mot Kroatien* (49281/15) dom den 12 maj 2022.

⁸⁹ *Dragan Kovačević mot Kroatien*, p. 1-12.

⁹⁰ *Dragan Kovačević mot Kroatien*, p. 69.

⁹¹ *Dragan Kovačević mot Kroatien*, p. 70 och 71.

⁹² *Dragan Kovačević mot Kroatien*, p. 73.

2.4 Innebörden av Europadomstolens praxis

De tre inledande rättsfallen *Golder mot Förenade kungariket*, *Airey mot Irland* och *Steel och Morris mot förenade kungarrike* förtydligar innehållet i artikel 6.1 i Europakonventionen. Artikeln begränsas inte till att garantera en rättvis domstolsprövning utan garanterar även ett effektivt tillträde till domstol samt tillträde till domstol. Utifrån Europadomstolens resonemang kan det vara svårt att initialt hålla isär de sistnämnda två rättigheterna, det vill säga ”effective access to court” och ”access to court”. Wejedal menar att rätten till tillträde till domstol i snäv mening avser att var och en ska vara lagligen tillförsäkrad tillträde till domstol.⁹³ En överträdelse av rätten till tillträde till domstol kan exempelvis bestå i att nationell lag uppställer krav på biträde utan att samtidigt tillhandahålla en möjlighet att få biträdeskostnader ersatta. Detta i och med att tvånget att anlita ett biträde då skulle hindra den enskilde från att processa vid en domstol.⁹⁴ Som framgår av *Airey mot Irland* innebär rätten till ett effektivt tillträde till domstol i stället att var och en kan lägga fram sin sak på ett korrekt och tillfredställande vis inför en domstol för att tillvarata sina rättigheter.⁹⁵

Ett första steg i att besvara uppsatsens första frågeställning är att utreda till vilken eller vilka av artikelns rättigheter som det enligt Europadomstolen går att härleda en rätt till kostnadsersättning till. I *Stankiewicz mot Polen* konstaterar Europadomstolen att frågan inte gäller sökandens rätt till tillträde till domstol. Domstolen menade i stället att den nationella kostnadsregeln innebär att sökanden hade försatts i en orättvis situation i förhållande till den nationella åklagarmyndigheten.⁹⁶ Som vi ser liknar resonemanget det i målet *Steel och Morris mot Förenade kungarrike* där domstolen uttalar att det åligger staten att säkerställa att var och en inte missgynnas väsentligt i förhållande till sin motpart. Här härleder således Europadomstolen en rätt till kostnadsersättning ur rätten till en rättvis rättegång och principen om processuell balans.⁹⁷ Till skillnad från *Stankiewicz mot Polen* handlar de efterföljande tre målen i stället om rätten till en effektiv domstolsprövning. I *Černius och Rinkevičius mot Litauen* menade domstolen att prövningen inte hade varit effektiv.⁹⁸ Detsamma gäller för *Zustović mot Kroatien* där domstolen uttalar att rätten till en rättvis rättegång i artikel förutsätter att den enskilde kan få en

⁹³Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 84. Jfr. även Europadomstolen bedömning i *Golder mot Förenade kungariket* i avsnitt 2.3.1 ovan. Europadomstolen konstaterar i målet att det skulle vara otänkbart att artikel 6.1 i Europakonventionen inte skulle innefatta en rätt till tillgång till domstol.

⁹⁴Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 84 och Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 489.

⁹⁵Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 85 f.

⁹⁶Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 489.

⁹⁷Wejedal kommer till samma slutsats och skriver att avgörandet enligt författarens tolkning handlar om rätten till en effektiv domstolsprövning, se Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 490.

⁹⁸Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 489 och Wejedal, *Finn fem fel*, s. 12 f.

effektiv prövning. I *Dragan Kovačević mot Kroatien* anförde domstolen att en vägran från staten att ersätta en vinnande parts rättegångskostnader kan utgöra en inskränkning i rätten till en rättvis rättegång enligt artikeln. Fördelningen kan därmed illustreras enligt följande:

<i>Stankiewicz mot Polen</i>	<i>Černius och Rinkevičius mot Litauen</i>	<i>Zustović mot Kroatien</i>	<i>Dragan Kovačević mot Kroatien</i>
Rättvis domstolsprövning	Effektiv domstolsprövning	Effektiv domstolsprövning	Effektiv domstolsprövning

Ett nästa steg är att undersöka om det går att fastställa kriterier eller förutsättningar för när det går att härleda en rätt till kostnadsersättning ur en av artikelns rättigheter. Det är tydligt att omständigheterna i det enskilda fallet spelar in och i *Stankiewicz mot Polen* hänvisar domstolen exempelvis till sakens komplexitet och tvisteföremålets betydande värde. Utöver detta framträder det enligt min mening främst två frågor av relevans. Den första frågan är om det måste existera en rätt till kostnadsersättning för den specifika måltypen i den nationella rätten för att det ska kunna ske en överträdelse av rätten till en rättvis rättegång.⁹⁹ En sådan rättighet bör rimligtvis anses föreligga oavsett om densamma begränsas av undantag eller inte uttryckligen framgår av lagtexten. Den andra frågan är om det enligt Europadomstolens praxis kan anses nödvändigt att den enskilde helt eller delvis har fått bifall för sin talan inför den nationella domstolen.¹⁰⁰ Här avses den ursprungliga talan som gett upphov till målet. Utifrån dessa frågor ser fördelningen i ovanstående mål ut på följande vis:

	Existerar det en rätt till kostnadsersättning i den nationella rätten?	Har den enskilde helt eller delvis fått bifall på sin ursprungliga talan?
<i>Stankiewicz mot Polen</i>	Ja	Ja

⁹⁹ Att det skulle vara en förutsättning att det finns en sådan rätt i den nationella rätten är ett argument som framförs av Justitiekanslern i mål T 7672-22 i aktbilaga 27, s. 12.

¹⁰⁰ Detta är en fråga som diskuteras av justitierådet Gäverth i sitt tillägg till HFD 2022 ref. 10. Gäverth lyfter i och för sig frågan i förhållande till svensk rätt men frågan är enligt min mening minst lika relevant i förhållande till Europadomstolens praxis.

<i>Černius och Rinkevičius mot Litauen</i>	Ja	Ja
<i>Zustović mot Kroatien</i>	Nej	Ja
<i>Dragan Kovačević mot Kroatien</i>	Ja	Ja

Vad gäller frågan om det måste existera en nationell rätt till kostnadsersättning är detta mig veterligen inte något som har adresserats av Europadomstolen specifikt i förhållande till ersättning för rättegångskostnader. Justitiekanslern har dock i mål T 7672–22 vid Stockholms tingsrätt anfört att detta är ett krav som framgår av Europadomstolens avgörande i målet *Masson och Van Zon mot Nederländerna*.¹⁰¹ Målet gällde frågan om artikel 6.1 i Europakonventionen var tillämplig på en prövning där klaganden i en separat process hade begärt ersättning för en tidigare felaktig häktning och för rättegångskostnader.¹⁰² Europadomstolen uttalade följande:

[...], the Court observes firstly that the Convention does not grant to a person "charged with a criminal offence" but subsequently acquitted a right either to reimbursement of costs incurred in the course of criminal proceedings against him, however necessary these costs might have been, or to compensation for lawful restrictions on his liberty. Such a right can be derived neither from Article 6 para. 2 nor from any other provision of the Convention or its Protocols. It follows that the question whether such a right can be said in any particular case to exist must be answered solely with reference to domestic law.¹⁰³

Europadomstolen konstaterar därmed att det måste finnas en skyldighet för staten att ersätta rättegångskostnaderna i den nationella rätten. Som käranden påpekar i samma mål vid Stockholms tingsrätt finns det emellertid en viktig skillnad mellan *Masson och Van Zon mot Nederländerna* och praxis i ersättningsfallen. Skillnaden ligger i att *Masson och Van Zon mot Nederländerna* gäller frågan om prövningen av klagandens ”rätt” till ersättning för rättegångskostnader har varit rättvis och således inte om avsaknaden av sådan ersättning i den ursprungliga processen stred mot artikel 6.1 i

¹⁰¹ Justitiekanslern i mål T 7672-22 i aktbilaga 27, s. 12 och *Masson och Van Zon mot Nederländerna* (15346/89 och 15379/89) dom den 28 september 1995.

¹⁰² Danelius, *Europadomstolens domar*, s. 193.

¹⁰³ *Masson och Van Zon mot Nederländerna*, p. 49

Europakonventionen.¹⁰⁴ Som framgår av tabellen ovan talar även Europadomstolens bedömning i *Zustović mot Kroatien* för att det inte finns ett allmänt krav på att det måste existera en rätt till kostnadsersättning i den nationella rätten. Det stämmer i och för sig att Europadomstolen i *Zustović mot Kroatien* instämde i den nationella konstitutionsdomstolens bedömning. Enligt min mening ändrar detta dock inte det faktum att det vid tidpunkten för överträdelsen inte fanns någon rätt till ersättning enligt den nationella rätten. Mot bakgrund av detta påminner Justitiekanslerns argument snarare om en hänvisning till tröskelkriterierna än om ett konkret krav för ersättning som går att utläsa ur Europadomstolens praxis.¹⁰⁵ Att det inte finns ett sådant krav är emellertid inte samma sak som att det saknar betydelse huruvida det finns en rätt till ersättning i den nationella rätten. Som framgår av Europadomstolens bedömning i *Stankiewicz mot Polen* lägger domstolen vikt vid att den nationella åklagarmyndigheten i fallet inte omfattades av kostnadsregeln i den nationella civilprocesslagen.¹⁰⁶

Vad gäller frågan om den enskilde helt eller delvis måste ha fått bifall på sin ursprungliga talan framgår det tydligt av Europadomstolens praxis att detta är en vanlig omständighet. Justitieråd Gäverth menar emellertid att den enskildes behov av juridisk hjälp rimligtvis inte kan påverkas av huruvida den enskilde vinner sin talan eller inte. I annat fall skulle det inte vara möjligt för en enskild som inte har råd att betala kostnader för ett ombud att föra sin talan med en osäker utgång.¹⁰⁷ Även svaret på frågan om det måste existera en nationell rätt till kostnadsersättning talar enligt min mening för att artikel 6.1 i Europakonventionen inte kräver att den enskilde helt eller delvis vunnit sin ursprungliga talan. Förutsatt att Europadomstolen alltid har en möjlighet att härleda en rätt till ersättning för rättegångskostnader ur rätten till en rättvis rättegång borde samma flexibilitet gälla när den enskilde inte fått bifall. Återigen går det dock att konstatera att Europadomstolen i praktiken lägger vikt vid om den enskilde vunnit sin ursprungliga talan. I exempelvis målet *Černius och Rinkevičius mot Litauen* grundar Europadomstolen sin slutsats på att de båda klagande i målet hade försatts i en sämre ekonomisk situation trots att de vunnit målet.¹⁰⁸

Det finns ytterligare en fråga som måste besvaras mot bakgrund av Europadomstolens praxis. Nämligen om det är oförenligt med rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen att pröva en talan om ersättning för rättegångskostnader i en separat process? Anledningen till att denna fråga

¹⁰⁴ Käranden i mål T 7672-22 i aktbilaga 34, s. 13.

¹⁰⁵ Tröskelkriterierna är kriterier som avgör när artikel 6.1 i Europakonventionen aktualiseras. Kriteriernas innebörd behandlas under avsnitt 2.2.1.

¹⁰⁶ *Stankiewicz mot Polen* p. 68-69.

¹⁰⁷ Justitieråd Gäverth i sitt tillägg till HFD 2022 ref. 10.

¹⁰⁸ *Černius och Rinkevičius mot Litauen*, p. 68.

behandlas separat beror på att den inte är lika närvarande i Europadomstolens bedömning. Enligt mig går det inte heller att utläsa något sådant krav ur domstolens resonemang i ovanstående praxis. Att den enskilde nödgas initiera en ytterligare process för att få ersättning för sina rättegångskostnader strider således inte per automatik mot rätten till en rättvis rättegång. Däremot måste ett separat förfarande utgöra ett effektivt tillträde till domstol, något som redan framgår av avgörandet *Airey mot Irland* men som även bekräftas av Europadomstolen i ersättningsfallen. Som Knutsson påpekar får det således inte vara svårt för den enskilde att begära ersättning för sina rättegångskostnader när rätten till en rättvis rättegång kräver det. En sådan ordning är inte effektiv och strider därmed mot artikel 6.1 i Europakonventionen.¹⁰⁹

2.5 Slutsatser

För att besvara uppsatsens första frågeställning är det enligt min mening till en början nödvändigt att hålla isär rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen och rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen. Det är enbart slutsatser kring när rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen kräver att kostnadsersättning kan betalas ut som behandlas i förevarande kapitel. Anledningen till detta är att innehållet i artikel 6.1 i Europakonventionen påverkar innehållet i regeringsformen. Innehållet i regeringsformens bestämmelse kan i sin tur vara avgörande för hur rättegångskostnader i förvaltningsmål ska hanteras. Skulle det exempelvis vara möjligt att utläsa en allmän rätt till ersättning för befogade rättegångskostnader ur Europadomstolens praxis beträffande artikel 6.1 i Europakonventionen bör regeringsformens bestämmelse inkludera en motsvarande rättighet.

Utifrån Europadomstolens praxis går det att konstatera att domstolen har härlett en rätt till ersättning antingen ur rätten till en effektiv eller rättvis domstolsprövning. Jag delar Wejedals bedömning om att det härutöver kan finnas situationer där en rätt till kostnadsersättning uppstår med stöd i rätten till tillträde till domstol. Detta blir främst aktuellt i mer extrema fall som när den nationella rätten uppställer krav på att den enskilde måste använda sig av ett rättegångsbiträde.¹¹⁰ Det är härutöver tydligt att Europadomstolen utifrån omständigheterna i det enskilda fallet och innehållet i den nationella rätten prövar om rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning måste utgå. Vid denna bedömning är det varken nödvändigt att det existerar en rätt till kostnadsersättning i den nationella rätten eller att den enskilde helt eller delvis fått bifall på sin ursprungliga talan. Samtidigt är detta omständigheter som visat sig vara av betydelse för när Europadomstolen har ansett att rätten till en rättvis rättegång har överträtts. Vidare strider en ordning som innebär att den

¹⁰⁹ Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 287. Jfr. även Europadomstolens bedömning i *Černius och Rinkevičius mot Litauen*.

¹¹⁰ Se avsnitt 2.4.

enskilde måste initiera ett ytterligare förfarande inte självständigt mot rätten till en rättvis rättegång. Det väsentliga är att den enskilde tillförsäkras en effektiv möjlighet att begära ersättning när rätten till en rättvis rättegång kräver det.

Det går således inte att härleda en allmän rätt till ersättning för befogade rättegångskostnader ur artikel 6.1 i Europakonventionen. En sådan rätt uppstår först när omständigheterna i det enskilda fallet skapar situationer som är orättvisa eller ineffektiva och som därför strider mot rätten till en rättvis rättegång. Om sådana situationer inte ligger för handen har den enskilde fått en rättvis rättegång även om det i och för sig inte funnits en möjlighet till kostnadsersättning.

3 Rättegångskostnader i förvaltningsmål

3.1 Inledning

Ämnet för uppsatsen är rättegångskostnader i förvaltningsmål. Genom Högsta förvaltningsdomstolens avgörande i HFD 2022 ref. 10 har domstolen förtydligat hur rättegångskostnader i förvaltningsmål ska hanteras framöver. Rättsfallet har gett upphov till de frågor som nu behandlas i förevarande uppsats. För att skapa en förståelse för ämnet behandlar detta kapitel hur rättegångskostnader i förvaltningsmål har hanterats historiskt. Vidare presenteras Högsta förvaltningsdomstolens avgörande samt innebörden av detsamma.

3.2 Rättegångskostnader i förvaltningsprocessen

3.2.1 Förvaltningsprocessen

Förvaltningsdomstolarnas och förvaltningsmyndigheters handläggning har fram till 1971 års förvaltningsreform behandlats i ett gemensamt sammanhang. Genom reformen delades den rättsliga regleringen upp i förvaltningsförfarandet å ena sidan och förvaltningsprocessen å andra sidan.¹¹¹ Förvaltningsförfarandet är vanligtvis ett enpartsförfarande där den enskilde står självständigt inför den beslutsfattande myndigheten. En enskild som är missnöjd med utgången i ett ärende har ofta rätt att överklaga beslutet till en förvaltningsdomstol.¹¹² Överklagandet initierar därmed förvaltningsprocessen, det vill säga ett förfarande vid en allmän förvaltningsdomstol.¹¹³ Vid förvaltningsdomstolen blir beslutsmyndigheten part i målet och förfarandet övergår därmed till en tvåpartsprocess.¹¹⁴ De regler som allmän förvaltningsdomstol ska tillämpa i sin rättskipande verksamhet återfinns huvudsakligen i FPL.¹¹⁵

3.2.2 Förvaltningsprocesslagen

Enligt 1 § FPL gäller lagen rättskipning i Högsta förvaltningsdomstolen, kammarrätten och förvaltningsrätten. Ragnemalm menar att lagen därmed ska tillämpas vid kvalificerade prövningar där rättsliga frågor dominerar. Lagen är således inte tillämplig vid handläggning av ärenden. Precis som förvaltningslagen (2017:900, FL) gäller även FPL subsidiärt till annan lag eller författning vilket framgår av 2 § FPL.¹¹⁶ FPL saknar vidare en uttrycklig reglering som

¹¹¹ Lavin, *Förvaltningsprocessrätt*, s. 15 f.

¹¹² Von Essen, *Förvaltningsrättens grunder*, 319. I det fall då överinstansen är en förvaltningsmyndighet blir det fortsatt fråga om en tvåpartsprocess, jfr. Lavin, *Förvaltningsprocessrätt*, s. 15.

¹¹³ Lavin, *Förvaltningsprocessrätt*, s. 15 f.

¹¹⁴ Von Essen, *Förvaltningsrättens grunder*, 319. Detta framgår även uttryckligen av 7 a § FPL.

¹¹⁵ Ragnemalm, *Förvaltningsprocessrättens grunder*, s. 36. Jfr. även Högsta förvaltningsdomstolens beskrivning i HFD 2022 ref. 10 p. 13.

¹¹⁶ Ragnemalm, *Förvaltningsprocessrättens grunder*, s. 46.

ger allmän förvaltningsdomstol möjlighet att tillerkänna enskilda parter ersättning för rättegångskostnader.¹¹⁷ Ett undantag är 15 § FPL som stadgar att en enskild part som inställer sig till en muntlig förhandling får tillerkännas ersättning för resekostnader. Bortsett från i skattemål fördelas rättegångskostnader inom förvaltningsprocessen därför enligt den så kallade kvittningsprincipen.¹¹⁸

3.2.3 Kvittningsprincipen

Avsaknaden av kostnadsregler i förvaltningsprocessen har i förvaltningsdomstolarnas praxis tolkats som ett hinder mot att tilldöma en enskild ersättning för hans eller hennes rättegångskostnader. I stället har domstolarna tillämpat en oskriven och absolut princip om kvittning.¹¹⁹ Kvittningsprincipen innebär att vardera parten bär sina rättegångskostnader oaktat utgången i målet. Detta gäller således oavsett hur välgrundade rättegångskostnaderna än må ha varit i det enskilda fallet.¹²⁰ Kvittningsprincipen är emellertid inte okontroversiell och har genom åren varit föremål för såväl diskussion som utredning.¹²¹

3.2.4 En historisk tillbakablick

Frågan om hur rättegångskostnader ska hanteras i förvaltningsmål har diskuterats i ett antal lagstiftningssammanhang.¹²² Redan i sitt slutbetänkande *Lag om förvaltningsförfarandet* föreslog de sakkunniga undantagsbestämmelser varigenom en enskild part under vissa förutsättningar skulle kunna få ersättning av det allmänna för särskilda kostnader.¹²³ Enligt förslaget skulle sådan ersättning enbart utgå i oskäligen fall.¹²⁴ Med hänvisningar till att frågan om kostnadsersättning vid tillfället var under utredning valde lagstiftaren dock att inte införa någon undantagsbestämmelse.¹²⁵

¹¹⁷ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 6.

¹¹⁸ Norenäs & Romell Stenmark, *Förvaltningsprocessen*, s. 352. Som framgår av uppsatsens avgränsning under avsnitt 1.4 faller skattemålen utanför uppsatsens frågeställningar. Till skillnad från övriga förvaltningsmål kan en enskild person tillerkännas ersättning för sina rättegångskostnader i skattemål enligt särskilda regler. Dessa regler finns i 43 kap. Skatteförfarandelagen (2011:1244). Skattemålen utgör därmed ett undantag från den annars absoluta huvudregeln om kvittning i förvaltningsmål. Jfr. Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 215.

¹¹⁹ Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 478 och Wejedal, *Rättegångskostnader och den rättvisa rättegången*, s. 517.

¹²⁰ Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 478.

¹²¹ Norenäs & Romell Stenmark, *Förvaltningsprocessen*, s. 352 f.

¹²² Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 173.

¹²³ SOU 1964:27 s. 43, 683 och 685. De sakkunnigas förslag var att införa undantagsbestämmelser i 19 kap. 2 och 3 §§ i lag om förvaltningsförfarandet.

¹²⁴ SOU 1964:27 s. 689 ff. Som exempel på oskäligen fall nämnde de sakkunniga situationer där den enskilde betungats av ett allt för omfattande utredningskrav eller blivit invecklad i ett rättsligt oklart ärende.

¹²⁵ Prop 1971:30 s. 267 f.

Samma år presenterade Utredningen om rättshjälp i förvaltningsärenden sitt betänkande *Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsärenden*.¹²⁶ Beträffande kostnadsersättning i förvaltningsärenden uttalade utredningen bland annat att kostnaderna följer som en del av medlemskapet i samhället samt att det åligger myndigheterna att regelmässigt sörja för en tillfredsställande utredning. Mot bakgrund härav valde utredningen att inte föreslå en undantagsbestämmelse för rättegångskostnader i förvaltningsmål.¹²⁷

Frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål aktualiserades återigen i Domstolsutredningens betänkande *Domstolarna inför 2000-talet*.¹²⁸ I fråga om reformbehov menade utredningen att förvaltningsprocessen var utformad så att det i regel inte uppstod kostnader för enskilda.¹²⁹ Domstolsutredningen menade dock att det fanns ett ringa antal fall där en enskild kunde tvingas stå för oskäliga rättegångskostnader. Beträffande dessa fall ansåg utredningen att det fanns ett starkt reformbehov.¹³⁰ Mot bakgrund av detta föreslog Domstolsutredningen att en enskild part skulle kunna tilldömas ersättning för rättegångskostnader under förutsättningen att det skulle vara oskäligt om den enskilde själv stod för dessa.¹³¹ Återigen valde lagstiftaren att inte genomföra de föreslagna reformerna. Enligt lagstiftaren skulle frågan om rättegångskostnader i stället hanteras inom ramen för det pågående reformarbetet av FPL.¹³² I skrivande stund har det fortfarande inte skett någon lagstiftning.¹³³ Frågan om en rätt till rättegångskostnader i förvaltningsmål borde införas i lag är dock fortsatt aktuell.¹³⁴ Så sent som i mars detta år meddelade justitieminister Gunnar Strömmer att regeringen ska tillsätta en utredning med uppdrag att undersöka om enskilda ska ha rätt till ersättning för sina ombudskostnader i förvaltningsmål.¹³⁵

¹²⁶ SOU 1971:76.

¹²⁷ SOU 1971:76 s. 71 f och Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 175.

¹²⁸ SOU 1991:106 del A.

¹²⁹ SOU 1991:106 del A s. 640 f.

¹³⁰ SOU 1991:106 del A s. 642.

¹³¹ SOU 1991:106 del A s. 619 f.

¹³² Prop. 1993/94:151 s. 133.

¹³³ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 175 och HFD 2022 ref. 10 p. 21.

¹³⁴ Frågan kring om rättegångskostnaders hantering i förvaltningsmål borde föras in i lag är visserligen intressant men faller utanför uppsatsens frågeställningar. Detta framgår av uppsatsens avsnitt 1.4.

¹³⁵ Eriksson, *Justitieministern till DJ: Utreder rätt till ersättning för kostnader i förvaltningsmål* s. 1. Mer om detta i avsnitt 7.6.

3.2.5 Officialprincipen och domstolens utredningsansvar

Som framgår av föregående avsnitt har officialprincipen och domstolens utredningsansvar från tid till annan återopats som argument mot att införa en undantagsregel för rättegångskostnader i förvaltningsmål. Tanken har varit att officialprincipens genomslag gör hjälp av biträden överflödiga.¹³⁶

Rättegången förutsätter minst två processobjekt: en domstol och parter. Frågan hur rollfördelning mellan dessa objekt bör gestaltas är lika mångfacetterad som den är central. I den juridiska litteraturen har officialprincipen och förhandlingsprincipen frekvent använts för att reglera den beskrivna rollfördelningen. Enligt Wejedal utgör principerna i sin renodlade form två ytterligheter på en och samma skala. I en process som präglas av officialprincipen spelar domstolen huvudrollen medan det omvända gäller i en process där förhandlingsprincipen är dominerande.¹³⁷ Officialprincipen har omskrivits i såväl lagstiftningssammahang som i den juridiska litteraturen. Det är därför svårt att tillskriva principen ett mera exakt och allmängiltigt innehåll.¹³⁸ Lavin menar att principen inom förvaltningsprocessrätten främst innebär att domstolen ska leda utredningen i målet samt säkerställa att nödvändigt material kommer in.¹³⁹ I uppsatsen kommer Lavins definition av officialprincipen att tillämpas fortsättningsvis.

Officialprincipen ger därmed uttryck för domstolens utredningsansvar. Detta ansvar innefattar enligt Wejedal dels en skyldighet att utreda bevisfakta i målet, dels en rätt för domstolen att utvidga processramen och därmed gå utöver initiala grunder och yrkanden.¹⁴⁰ Att detta ingår som en del av domstolens ansvar framgår av 8 § FPL som stadgar att rätten ska se till att målet blir utrett så som dess beskaffenhet kräver. Vidare framgår det av 8 § andra stycket FPL att rätten genom frågor och påpekanden ska verka för att parterna avhjälpel otydigheter och ofullständigheter i sina framställningar. Det sistnämnda utgör enligt Wilske en del av domstolens materiella processledning.¹⁴¹

3.3 HFD 2022 ref. 10

När det gäller praxis från Högsta förvaltningsdomstolen finns det främst ett avgörande som är av betydelse för frågan om rättegångskostnader: HFD 2022 ref. 10.¹⁴² Avgörandet behandlades av Högsta förvaltningsdomstolen i dess

¹³⁶ Wilske, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen?*, s. 625 f.

¹³⁷ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 807.

¹³⁸ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 808.

¹³⁹ Lavin, *Förvaltningsprocessrätt*, s. 98 f.

¹⁴⁰ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 808.

¹⁴¹ Wilske, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen?*, s. 625 f.

¹⁴² Ett ytterligare avgörande som är intressant är HFD 2014 ref. 12. Detta avgörande påverkar emellertid inte hur uppsatsens frågor ska besvaras och jag har därför valt att inte behandla rättsfallet. Det som är intressant med HFD 2014 ref. 12 är främst att Högsta

helhet och som framgår nedan var justitieråden allt annat än eniga.¹⁴³ I rättsfallet har Högsta förvaltningsdomstolen slutligen tagit ställning till hur yrkanden om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål ska hanteras.¹⁴⁴ Avgörandet har behandlats på både längden och tvären i den juridiska litteraturen samt varit föremål för ett antal, mestadels kritiska, rättsfallskommentarer.¹⁴⁵ Det finns i och med detta anledning att behandla avgörandet grundligt.

3.3.1 Bakgrund och yrkanden

HFD 2022 ref. 10 hade sitt ursprung i ett tidigare mål om namnbyte. S.M. som var född och uppvuxen i Frankrike hade hos Skatteverket ansökt om att få byta efternamn till Montclair. Skatteverket avslog S.M:s ansökan med hänvisningar till att namnet kunde förväxlas med ett befintligt företagsnamn samt att Montclair redan bars som förnamn av en person i Sverige. Enligt Skatteverket vägde dessa intressen tyngre än S.M:s önskan att få byta efternamn. S.M. överklagade beslutet till förvaltningsrätten som avslog överklagandet. Kammarrätten biföll sedan S.M:s överklagande varefter Skatteverket överklagade målet till Högsta förvaltningsdomstolen. Utöver sitt yrkande om namnbyte ansökte S.M. i Högsta förvaltningsdomstolen om ersättning för sina rättegångskostnader. Högsta förvaltningsdomstolen valde att dela upp målet och avslog genom deldom Skatteverkets överklagande.¹⁴⁶ Domstolen förordnade sedan att frågan om rätt till ersättning för rättegångskostnader skulle avgöras av Högsta förvaltningsdomstolen i plenum. Till stöd för sitt yrkande om ersättning anförde S.M. att hennes kostnader varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet samt att hon vunnit målet mot Skatteverket. Enligt S.M. skulle det därför anses strida mot rätten till en rättvis rättegång att neka henne kostnadsersättning. Beträffande rätten till en rättvis rättegång hänvisade S.M. till 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen, artikel 6.1 Europakonventionen samt artikel 47 i EU-stadgan. Skatteverket yrkade att S.M:s begäran om kostnadsersättning skulle avvisas.¹⁴⁷

förvaltningsdomstolen gör en förhållandevis annan bedömning kring när det är lämpligt att handlägga frågan om kränkningen av rätten till en rättvis rättegång inom ramen för den process där kränkningen potentiellt har ägt rum. Jfr. Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 494 f.

¹⁴³ Olsson & Palm, *HFD 2022 ref. 10*, s. 281.

¹⁴⁴ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 1.

¹⁴⁵ Se exempelvis Olsson & Palm, *HFD 2022 ref. 10*, Norenäs & Romell Stenmark, *Förvaltningsprocessen*, Wilske, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen?*, Wejedal, *Vingklippta domstolar*, Knutsson, *Fråga om ersättning* eller Wejedal, *Finn fem fel*.

¹⁴⁶ Frågan om namnbyte avgjordes av Högsta förvaltningsdomstolen i målet HFD 2021 ref. 36. I målet konstaterade domstolen att S.M:s intresse att få byta sitt efternamn väger tyngre än skälen däremot. Jfr. p. 29 i målet.

¹⁴⁷ HFD 2022 ref. 10 p. 1-8.

3.3.2 Högsta förvaltningsdomstolens bedömning

Femton justitieråd deltog när målet avgjordes i Högsta förvaltningsdomstolen, sex var skiljaktiga.¹⁴⁸ Domstolen inledde med att konstatera att förvaltningsprocessen saknar föreskrifter om ersättning för rättegångskostnader och att parterna därför står sina egna kostnader enligt kvittningsprincipen. Vidare menade domstolen att frågan om ersättning för rättegångskostnader, i avsaknaden av lagstöd, inte varit mening för allmän förvaltningsdomstol att ta ställning till. Enligt Högsta förvaltningsdomstolen hade domstolen regelmässigt antingen avslagit eller avvisat sådana yrkanden just med motiveringen att det saknades laglig grund att bevilja ersättning. Även i de fall då yrkanden avslagits menade domstolen att det i praktiken inte skett någon materiell prövning. Som motivering till att rättegångskostnader inte skulle ersättas i förvaltningsprocessen anförde domstolen att detta dels är en vedertagen ordning, dels att det är avgiftsfritt att föra en talan i allmän förvaltningsdomstol. Dessutom betonade domstolen att processen vid en förvaltningsdomstol som huvudregel är skriftlig, att det ställs låga processuella krav på parterna och att förvaltningsdomstolarna har ett utredningsansvar.¹⁴⁹

Högsta förvaltningsdomstolen övergick sedan till att redogöra för praxis från Högsta domstolen och Europadomstolen. Domstolen hänvisade till bland annat NJA 2015 s. 374 ”*RF och rättegångskostnaderna*”, *Černius och Rinkevičius mot Litauen* och *Stankiewicz mot Polen*.¹⁵⁰ Utifrån dessa avgöranden konstaterade domstolen att det under vissa förutsättningar kunde stå i strid med rätten till en rättvis rättegång enligt 2 kap. 11 § 2 st RF och artikel 6.1 i Europakonventionen att en enskild som vunnit ett mål gentemot det allmänna inte har möjlighet att få sina rättegångskostnader ersatta. Mot bakgrund av detta uppstod frågan om rätten till en rättvis rättegång även innebar att sådan ersättning måste dömas ut inom ramen för själva förvaltningsmålet.¹⁵¹ Denna fråga besvarade domstolen på följande vis:

Enligt den hittills gällande ordningen har den enskilde varit hänvisad till att begära kompensation för sina rättegångskostnader i förvaltningsmål genom reglerna om skadestånd [...]. Denna ordning innebär visserligen att den enskilde måste inleda ett särskilt förfarande för att få sina rättegångskostnader ersatta. Av Europadomstolens praxis framgår dock att en sådan ordning är förenlig med artikel 6.1 i EKMR (se t.ex. avgörandet i målet *Černius och Rinkevičius* där rätten till en rättvis rättegång ansågs ha överträtts,

¹⁴⁸ Olsson & Palm, *HFD 2022 ref. 10*, s. 282.

¹⁴⁹ HFD 2022 ref. 10 p. 16-23.

¹⁵⁰ NJA 2015 s. 374 ”*RF och rättegångskostnaderna*” behandlas mera utförligt i uppsatsens fjärde kapitel. *Černius och Rinkevičius mot Litauen* och *Stankiewicz mot Polen* behandlas i kapitel två.

¹⁵¹ HFD 2022 ref. 10 p. 24-31.

inte för att det saknades en rätt att få ersättning för kostnader i det förvaltningsmål som klaganden hade vunnit utan för att det hade varit för svårt att i särskild ordning få ersättning för dessa kostnader i form av skadestånd). Bestämmelserna i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen [...] får anses ha samma innebörd. Rätten till en rättvis rättegång innebär således inte att ersättning för rättegångskostnader måste beviljas i själva förvaltningsmålet.¹⁵²

För det fall att det ändå skulle anses nödvändigt att skapa en möjlighet för förvaltningsdomstolar att tillerkänna en enskild kostnadsersättning menade Högsta förvaltningsdomstolen att en sådan ordning inte skulle införas genom domstolens praxis. Domstolen konstaterade sedan att yrkanden om kostnadsersättning fortsättningsvis skulle avvisas eftersom det inte skulle göras någon materiell prövning av frågan. Mot bakgrund av detta avvisade domstolen S.M:s yrkande.¹⁵³

3.3.3 Minoritetens tillägg

Minoriteten bidrar såväl med ett anförande som ett tillägg till domen. För uppsatsens frågeställningar är det dock främst tillägget som är av intresse. Minoriteten instämde inledningsvis i majoritetens bedömning om att det undantagsvis kan uppstå situationer där omständigheterna är sådana att det kan strida mot rätten till en rättvis rättegång om en enskild inte kan tillerkännas kostnadsersättning. Till skillnad från majoriteten menade minoriteten dock att det inte fanns något hinder mot att pröva yrkandet om rättegångskostnader och att det därför varit fel att avvisa detsamma.¹⁵⁴

I sitt tillägg konstaterar minoriteten sedan att majoriteten, i fråga om innehåll och rättsverkan, jämställt rätten till en rättvis rättegång i artikel 6.1 i europakonventionen med bestämmelsen i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen. Minoriteten menade emellertid att den svenska grundlagsbestämmelsen har en annan rättsverkan än artikeln. Skillnaden, enligt minoriteten, bestod i att rättigheterna 2 kap. RF har ett konkret innehåll och att dessa därmed är möjliga för enskilda att genomdriva. Minoriteten anförde därmed att majoritetens beslut att avvisa yrkandet om ersättning i målet, och i stället hänvisa den enskilde till att väcka talan om skadestånd, rimmade dåligt med rättighetsbestämmelsernas ställning. Enligt minoriteten hade ett sådant beslut enbart varit riktigt om den lagstiftning som majoriteten hänvisat till haft ett konkret innehåll som kompletterade regeringsformens bestämmelse. Som exempel på en sådan bestämmelse nämnde minoriteten regler om överklagandetider eller domstols behörighet. Enligt minoriteten var skadeståndslagen (1972:207,

¹⁵² HFD 2022 ref. 10 p. 32.

¹⁵³ HFD 2022 ref. 10 p. 33-35.

¹⁵⁴ Minoritetens anförande i HFD 2022 ref. 10.

SkL) dock inte en sådan lag som var avsedd att komplettera regeringsformens bestämmelse om rätten till en rättvis rättegång.¹⁵⁵

Minoriteten konstaterade avslutningsvis att skadeståndsvägen i de flesta fall inte var något realistiskt alternativ. Beträffande detta hänvisade minoriteten till 3 kap. 2 § SkL som stadgar att det allmänna måste ha gjort sig skyldig till fel eller försummelse för att skadestånd ska kunna utgå. Enligt minoriteten kunde det i och för sig vara så att en begränsning av rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen innebar en överträdelse av bestämmelsen och därmed fel eller försummelse i SkL:s mening. Emellertid menade minoriteten att det vore olyckligt om en förvaltningsdomstol först måste ha gjort sig skyldig till en överträdelse för att ersättning sak kunna utgå. För det fall att avvisningsbeslutet inte utgjorde en överträdelse ansåg minoriteten att utsikterna till framgång för den enskilde var högst begränsade. Detta menade minoriteten var fallet i och med att 3 kap. 7 § SkL stadgar att talan om ersättning enligt 3 kap. 2 § SkL inte får föras med anledning av ett beslut från Högsta förvaltningsdomstolen. Minoriteten konkluderade därmed att det system som majoriteten hänvisade till snarare motverkade än främjade rätten till en rättvis rättegång.¹⁵⁶

3.4 Innebörden av HFD 2022 ref. 10

Mycket kan sägas om huruvida majoritetens slutsats i HFD 2022 ref. 10 är korrekt.¹⁵⁷ I såväl minoritetens tillägg som den rättsvetenskapliga litteraturen går det att hitta ett antal argument mot att så skulle vara fallet.¹⁵⁸ Egentligen är detta en fråga som faller utanför uppsatsens syfte.¹⁵⁹ Den för uppsatsen avgörande frågan är nämligen inte huruvida Högsta förvaltningsdomstolen agerat riktigt utan hur avgörandet påverkar rättsläget framöver. Det är dock viktigt att utreda om avgörandet kan leda till situationer som innebär en överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång. Detta påverkar nämligen vilka skadeståndsrättsliga alternativ som den enskilde kan åberopa. Jag återkommer till frågan om skadestånd i kapitel 6. Fortsättningsvis utgår jag dock från att majoritetens slutsats motsvarar vad som är gällande rätt och att yrkanden om kostnadsersättning som framställs i förvaltningsmål således ska avvisas framöver.¹⁶⁰ Med detta sagt går det att dra ett antal slutsatser mot bakgrund av avgörandet.

¹⁵⁵ Minoritetens tillägg i HFD 2022 ref. 10 p. 1-6.

¹⁵⁶ Minoritetens tillägg i HFD 2022 ref. 10 p. 7-15.

¹⁵⁷ Jfr. Olsson & Palm, HFD 2022 ref. 10, s. 284.

¹⁵⁸ Se exempelvis Wilske, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen?*, Wejedal, *Vingklippta domstolar*, Knutsson, *Fråga om ersättning* eller Wejedal, *Finn fem fel*.

¹⁵⁹ Jfr. avsnitt 1.2 ovan.

¹⁶⁰ Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 471.

En första slutsats är att det kan strida mot rätten till en rättvis rättegång om en enskild, som vunnit ett mål gentemot det allmänna, inte har en möjlighet att få kostnadsersättning. Detta känner vi igen från Europadomstolens praxis. Samtidigt menar Högsta förvaltningsdomstolen att rätten till en rättvis rättegång inte kräver att sådan ersättning döms ut i själva förvaltningsmålet. Det är tillräckligt att frågan kan prövas i ett separat förfarande.¹⁶¹ Som framgår av 2.4 och 2.5 ovan kan detta mycket väl vara en korrekt slutsats, dock enbart om det separata förfarandet är effektivt för den enskilde.

Det är även intressant att Högsta förvaltningsdomstolen väljer att hänvisa till Europadomstolens avgörande i *Černius och Rinkevičius*. Högsta förvaltningsdomstolen ger nämligen uttryck för en annorlunda tolkning av rättsfallet än den som presenterats under avsnitt 2.3.5 och 2.4. Högsta förvaltningsdomstolen menar, som jag förstår det, att den omständighet att Europadomstolen inte kommenterar att de båda enskilda i målet varit tvungna att initiera en ytterligare process innebär att en sådan ordning är förenlig med rätten till en rättvis rättegång.¹⁶² Draget till sin spets innebär resonemanget att det förhållande att en rättsordning förutsätter att den enskilde initierar ett andra förfarande inte i sig kan leda till att processen blir ineffektiv. I sin rättsfallskommentar till HFD 2022 ref. 10 presenterar Wejedal en annan tolkning. Till skillnad från Högsta förvaltningsdomstolen menar författaren att Europadomstolen egentligen inte tar ställning till frågan om ett system som innebär att rättegångskostnader behandlas i ett separat förfarande är förenligt med rätten till en rättvis rättegång. Europadomstolen grundar i stället sin bedömning på att de båda sökanden i slutändan hade kommit billigare undan om de inte initierat en process i första taget.¹⁶³ För egen del tolkar jag som sagt Europadomstolens praxis som att en ordning som innebär att den enskilde måste söka ersättning i ett separat förfarande kan strida mot rätten till en rättvis rättegång om det samma visar sig vara ineffektivt. Europadomstolen ger enligt min mening inte uttryck för någon annan slutsats i *Černius och Rinkevičius*.

En andra slutsats är att i vart fall Högsta förvaltningsdomstolen verkar vara av uppfattningen att ersättning genom skadestånd utgör ett realistiskt alternativ. Det är synd att domstolen inte utvecklar hur en sådan talan skulle kunna se ut.¹⁶⁴ Knutsson, som tillhörde minoriteten, ifrågasätter i en separat artikel om detta är en lösning som fungerar i praktiken. Knutsson påpekar att Högsta förvaltningsdomstolen i och för sig inte nämner SkL uttryckligen men att det sannolikt är denna lag som domstolen åsyftar. I och med att Högsta förvaltningsdomstolen inte kan ha avsett att avgörandet i sig innebär att domstolen agerat felaktigt blir det enligt Knutsson inte möjligt för den enskilde att föra

¹⁶¹ HFD 2022 ref. 10 p. 29 och 32.

¹⁶² Jfr. avsnitt 2.3.5 och 3.3.2.

¹⁶³ Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 491.

¹⁶⁴ HFD 2022 ref. 10 p. 32.

en talan med stöd av 3 kap. 2 eller 4 §§ SkL. Enligt Knutsson medför avsaknaden av sådana förseelser från Högsta förvaltningsdomstolens sida att den enskilde per definition fått en rättvis rättegång. Ett alternativ som Knutsson föreslår är att allmän domstol underkänner den praxis som nu har etablerats av Högsta förvaltningsdomstolen som en överträdelse av rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen. I ett sådant läge blir det möjligt för allmän domstol att döma ut skadestånd med stöd av 3 kap. 4 § SkL.¹⁶⁵

3.5 Slutsatser

Uppsatsens tredje kapitel utgör ett ytterligare steg på vägen för att besvara uppsatsens första frågeställning. Kapitlet förtydligar hur rättegångskostnader fortsättningsvis ska hanteras av domstolarna i förvaltningsprocessen. Som framgår ovan vet vi nu att det kan finnas situationer där det skulle strida mot rätten till en rättvis rättegång om en enskild inte har en möjlighet att få kostnadsersättning trots att han eller hon vunnit målet gentemot det allmänna. Vi vet samtidigt att kvittningsprincipen alltjämt gäller som huvudregel mellan parterna i förvaltningsmål samt att förvaltningsdomstolarna ska avvisa yrkanden om kostnadsersättning. Som framgår av Högsta förvaltningsdomstolens bedömning i HFD 2022 ref. 10 är en enskild som vill ha ersättning, hänvisad till att söka skadestånd i allmän domstol. En sådan ordning är förenlig med rätten till en rättvis rättegång förutsatt att den är effektiv. Mot bakgrund av detta framstår det således tydligt att frågan om ersättning i förvaltningsmål måste avgöras av de allmänna domstolarna. Hur allmän domstol konkret ska behandla en sådan begäran får uppsatsens fortsatta framställning utvisa.

¹⁶⁵ Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 285 f.

4 Rättegångskostnader i förvaltningsliknande mål i allmän domstol

4.1 Inledning

För att besvara uppsatsens första frågeställning räcker det inte att behandla rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen. För svenskt vidkommande är det minst lika viktigt att utreda frågan om kostnadsersättning i förhållande till regeringsformens reglering. En lämplig utgångspunkt för att göra detta är genom praxis från Högsta domstolen i förvaltningsliknande mål. Det är enbart i dessa typer av mål som svensk domstol har prövat frågan om kostnadsersättning i förhållande till rätten till en rättvis rättegång i regeringsformen. Dessutom liknar regelverket i framför allt lag om domstolsärenden (1996:242, ÄL) regleringen i förvaltningsprocessen. Detta kapitel behandlar således hur rättegångskostnader hanteras i mål och ärenden enligt ÄL och fastighetsbildningslagen (1970:988, FBL).

4.2 Rättegångskostnader i domstolsärenden

4.2.1 Ärendeprocessen

Ärendeprocessen liknar i mångt och mycket förvaltningsprocessen men kompletteras i viss utsträckning av regleringen i RB. Ärendeprocessen beskrivs därför ibland som ett mellanting mellan en allmän process och förvaltningsprocess.¹⁶⁶ Den för uppsatsen avgörande skillnaden mellan förvaltningsprocessen och ärendeprocessen är dock att domstolsärenden prövas av allmän domstol.¹⁶⁷ Detta är även anledningen till att det i den juridiska litteraturen såväl som av Högsta förvaltningsdomstolen i HFD 2022 ref. 10 har diskuterats vilket genomslag praxis från allmän domstol i domstolsärenden får för frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål.¹⁶⁸ För uppsatsens del är detta intressant då det sätt som allmän domstol har valt att hantera rättegångskostnader på i domstolsärenden kanske kan ge vägledning kring hur allmän domstol bör hantera ett yrkande om ersättning för kostnader som har uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol. För att en sådan jämförelse ska

¹⁶⁶ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 231 f.

¹⁶⁷ Jfr. Wejedal, *Finn fem fel*, 5.

¹⁶⁸ Som framgår av avsnitt 3.3 och 3.4 lägger Högsta förvaltningsdomstolen vikt vid att Högsta domstolen har prövat frågan om kostnadsersättning men då enligt ÄL. Även om domstolarna, som framgår nedan, i sin praxis gör olika bedömningar kring huruvida kostnadsersättning måste kunna dömas ut i processen som kostnaderna uppstod väger Högsta förvaltningsdomstolen likväl in allmän domstols bedömning. För diskussion i den juridiska litteraturen se exempelvis Wejedal, *Vingklippta domstolar*, Knutsson, *Fråga om ersättning* eller Wejedal, *Finn fem fel*.

vara möjlig är det dock viktigt att först utreda hur rättegångskostnader hantearas enligt ÄL.

4.2.2 Lagen om domstolsärenden

Enligt 1 § ÄL gäller lagen handläggningen i tingsrätt, hovrätt och Högsta domstolen av sådana rättsvårdsärenden som ska tas upp av en tingsrätt och som inte ska handläggas enligt RB. Med rättsvård avses här frivillig rättsvård vilket skiljer sig mot stridig rättsvård. Stridig rättsvård betecknas som rättsskipning.¹⁶⁹ Som framgår av förarbetena till ÄL finns det fyra kategorier av domstolsärenden som faller under lagens tillämpningsområde: ansökningsärenden, anmälningensärenden, officialprövningsärenden samt överklagandeärenden.¹⁷⁰ I och med att samtliga mål som gäller ÄL, vilka behandlas under avsnitt 4.4, har sin utgångspunkt i ett överklagandeärende begränsas även den fortsatta framställningen till dessa. Överklagandeärenden liknar förvaltningsprocessen i det att klaganden inför en domstol anför besvär över ett beslut från en myndighet. I överklagandeärenden är det emellertid en tingsrätt som den enskilde vänder sig till och inte en förvaltningsdomstol.¹⁷¹ I fråga om rättegångskostnader skiljer ÄL mellan ärenden där den enskilde har en annan enskild som motpart och ärenden där den enskilde har det allmänna som motpart. Av 32 § ÄL framgår det att domstolen med tillämpning av 18 kap. RB i ärenden där enskilda står mot varandra får förplikta den ena parten att ersätta den andra partens rättegångskostnader. Läst motsatsvis innebär bestämmelsen därmed att domstolen som utgångspunkt inte får döma ut rättegångskostnader i mål där den enskilde har det allmänna som motpart. På samma vis som i förvaltningsprocessen ska kostnaderna i sådana mål kvittas mellan parterna.¹⁷²

4.2.3 En historisk tillbakablick

Som framgår av avsnitt 3.2.4 ovan resulterade Domstolsutredningens förslag inte i någon lagstiftning.¹⁷³ Frågan om kostnadsersättning aktualiserades återigen när nuvarande ÄL ersatte den äldre lagen (1946:807) om handläggning av domstolsärenden (ÄÄL). Innan ÄÄL hade domstolsärenden handlagts enligt reglerna i den äldre RB som gällde fram till 1940-talets processreform. Eftersom den nya RB innehöll långtgående krav om omedelbarhet, muntlighet och koncentration ansågs det finnas ett behov av en separat reglering för domstolsärenden.¹⁷⁴ I propositionen till ÄL uttalade regeringen emellertid att frågan om kostnadsansvar borde lämnas utanför reformen. Detta motiverade regeringen med att frågan hade en större betydelse för mål i

¹⁶⁹ Fitger, *Lagen om domstolsärenden*, lagkommentar till 1 § ÄL.

¹⁷⁰ Prop. 1995/96:115 s. 67. Jfr. Även Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 232.

¹⁷¹ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 232 f.

¹⁷² Wejedal, *Finn fem fel*, s. 5.

¹⁷³ SOU 1991:106 del A och prop. 1993/94:151 s. 133. Se även HFD 2022 ref. 10 p. 21.

¹⁷⁴ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 232 och prop. 1995/96:115 s. 67 ff.

förvaltningsdomstolarna än i mål som hanterades enligt ÄL. Därutöver menade regeringen att mycket pekade mot att svaret på frågan om rättegångskostnader borde vara detsamma för såväl berörda mål som ärenden. Med beaktande av detta ansåg regeringen att frågan inte borde hanteras separat för domstolsärenden utan i ett annat sammanhang.¹⁷⁵ Denna ordning har sedermera ändrats av Högsta domstolen, vilket behandlas i avsnitt 4.4.

4.3 Rättegångskostnader i fastighetsbildningsmål

4.3.1 Fastighetsbildningsmål

Den måltyp som närmast liknar förvaltningsprocessen med skillnaden att allmän domstol är behörig är överklagandeärenden enligt ÄL. Trots detta finns det anledning att behandla förfarandet i fastighetsbildningsmål kortfattat. Detta eftersom att Högsta domstolen genom avgörandet NJA 2017 s. 503 ”*Fastighetsbildningsmålet*” har tagit ställning till rättegångskostnader som uppkommit i ett fastighetsbildningsmål som gällde FBL.¹⁷⁶ Mig veterligen är detta det enda målet som inte gäller ÄL där Högsta domstolen prövat frågan om kostnadsersättning utifrån rätten till en rättvis rättegång. Målet har även åberopats av käranden i det tidigare refererade målet T 7672–22 vid Stockholms tingsrätt. Käranden har i målet vid Stockholms tingsrätt anfört att rättsfallet visar att det föreligger en rätt till kostnadsersättning i fall där en enskild vunnit i mål mot det allmänna.¹⁷⁷ *Fastighetsbildningsmålet* kommer därför att behandlas tillsammans med övriga mål i avsnitt 4.4.

4.3.2 Fastighetsbildningslagen

För fastighetsbildningsmål finns det processuella bestämmelser i såväl lagen (2010:921) om mark- och miljödomstolar (LOM) som FBL. De fastighetsbildningsmål som närmast liknar förvaltningsprocessen är mål som har anhängiggjorts genom ett överklagande.¹⁷⁸ Sådana mål ska enligt 5 kap. 1 § andra stycket LOM initialt hanteras enligt ÄL. Av 5 kap. 1 § andra stycket LOM framgår det dock att undantag gäller för kostnadsregeln i 32 § ÄL som därmed inte ska tillämpas.¹⁷⁹ Kostnadsreglerna för fastighetsbildningsmål finns i stället i FBL. Enligt 16 kap. 14 § första stycket FBL får mark- och miljödomstolen, efter vad som är skäligt med hänsyn till omständigheterna i målet, besluta att en sakägare som förlorat ett mål ersätter en annan sakägares rättegångskostnader. När en sakägare vinner ett mål mot företrädare för staten krävs det emellertid synnerliga skäl, vilket framgår av 16 kap. 14 § fjärde stycket FBL. När en enskild således processar i egenskap av sakägare

¹⁷⁵ Prop. 1995/96:115 s. 118 f.

¹⁷⁶ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 239.

¹⁷⁷ T 7672-22 aktbilaga 53 s. 10 f. Se även avsnitt 2.4 ovan.

¹⁷⁸ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 239 f.

¹⁷⁹ Jfr. avsnitt 4.2.2.

gentemot det allmänna är bestämmelsen mer restriktiv. Samtidigt är regeln ensidig i det att den enskilda parten inte kan bli skyldig att ersätta statens rättegångskostnader.¹⁸⁰

4.4 Praxis från Högsta domstolen

Högsta domstolen har i ett antal mål tagit ställning till frågan om kostnadsersättning utifrån rätten till en rättvis rättegång. Som framgår av 4.2.2 är det främst överklagandeärenden som är intressanta när det gäller ÄL. Detta i och med att det är dessa mål som närmast liknar förfarandet i förvaltningsprocessen. Nedan behandlas relevanta avgöranden i kronologisk ordning. Samtliga mål, med undantag för *Fastighetsbildningsmålet*, gäller ÄL.

4.4.1 NJA 2015 s. 374 ”RF och rättegångskostnaderna”

Det första avgörandet är även det viktigaste. I NJA 2015 s. 374 ”RF och rättegångskostnaderna” introducerar Högsta domstolen nämligen den modell som sedermera bekräftas i ett antal efterföljande avgöranden. Det är även detta mål som Högsta förvaltningsdomstolen lägger vikt vid i HFD 2022 ref. 10.¹⁸¹

Bakgrunden i målet var följande. Kronofogdemyndigheten hade till betalning av J.N:s skulder till Skatteverket utmätt lös egendom i makarna J.N:s och G.N:s bostad. Makarna överklagade beslutet till tingsrätten och yrkade att utmättningsbeslutet skulle hävas i och med att egendomen tillhörde G.N. Makarna yrkade även på ersättning för sina rättegångskostnader. Vid tingsrätten medgav Skatteverket att utmätningarna hävdades men bestred makarnas yrkande om kostnadsersättning. Som grund för detta anförde Skatteverket att staten inte hade uppträtt som enskild part och att staten därför inte kunde förpliktas att betala makarnas rättegångskostnader enligt ÄL. Tingsrätten hävde utmättningsbeslutet men ogillade yrkandet om kostnadsersättning. Hovrätten fastställde därefter tingsrättens beslut i kostnadsfrågan. Makarna överklagade till Högsta domstolen som beslutade att målet skulle avgöras av domstolen i dess helhet.

Med hänvisning till bland annat *Stankiewicz mot Polen* påpekade Högsta domstolen inledningsvis att det under vissa förutsättningar kan vara oförenligt med rätten till en rättvis rättegång enligt artikel 6.1 i Europakonventionen om en enskild som vinner i ett mål gentemot staten inte kan tillerkännas kostnadsersättning.¹⁸² Samtidigt menade domstolen att det nu rådande rättsläget innebar att det inte fanns förutsättningar för att kunna medge kostnadsersättning enligt 32 § ÄL. Detta i och med att staten inte agerade som enskild part.

¹⁸⁰ Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 240.

¹⁸¹ Jfr. avsnitt 3.3.2.

¹⁸² NJA 2015 s. 374 p. 12 och 17.

Enligt Högsta domstolen kunde denna begränsning i mera omfattande eller komplicerade utmätningsmål leda till att den enskilde hamnade i ett underläge mot staten. Mot bakgrund av detta uppstod frågan om handläggningen av utmätningsmål kunde genomföras rättvist utan möjligheten till kostnadsersättning för den enskilde.¹⁸³

Högsta domstolen övergick sedan till att redogöra för rätten till en rättvis rättegång. Domstolen betonade att bestämmelsen i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen i och för sig hade utformats efter artikel 6.1 i Europakonventionen, men att grundlagsbestämmelsen hade ett vidare tillämpningsområde. Enligt domstolen gällde regeringsformens krav på en rättvis rättegång därför även i utmätningsmål. Det skulle enligt Högsta domstolen kunna strida mot regeringsformens bestämmelse om den enskilde inte gavs rätt till kostnadsersättning i ett allmänt utmätningsmål.¹⁸⁴ Mot bakgrund av detta uttalade domstolen följande:

Med hänsyn till det sagda måste av bestämmelsen i 2 kap. 11 § RF anses följa att en enskild som vinner ett överklagat utmätningsmål har rätt att under vissa förutsättningar få ersättning av staten för rättegångskostnader även när utmätningen sker för skattefordringar eller liknande. I rättstillämpningen bör krävas, för att den enskilde ska ha rätt till ersättning, att kostnaderna har varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet. Vid bedömningen ska det vägas in att handläggningen enligt ärendelagen är förenklad.¹⁸⁵

Eftersom det aktuella utmätningsmålet hade krävt en omfattande bevisning och avsåg en stor mängd egendom med ett högt värde, menade domstolen att det hade varit befogat av makarna att anlita ombud för att bevaka sina rättigheter i målet. Högsta domstolen förpliktade därför Skatteverket att ersätta makarnas rättegångskostnader.¹⁸⁶

4.4.2 NJA 2017 s. 503 ”Fastighetsbildningsmålet”

Nästa avgörande gäller som sagt inte ÄL utan FBL. Avgörandet är intressant i och med att Högsta domstolen behandlar en likartad fråga i förhållande till en annan kostnadsregel samt en annan måltyp.¹⁸⁷ I målet hade Lantmäteriet, efter ansökan av J.L., beslutat om fastighetsreglering. Beslutet överklagades av länsstyrelsen och en kommunal nämnd som i mark- och miljödomstolen yrkade att ansökan om fastighetsreglering skulle avslås. J.L. motsatte sig att

¹⁸³ NJA 2015 s. 374 p. 15 och 16.

¹⁸⁴ NJA 2015 s. 374 p. 18 och 19.

¹⁸⁵ NJA 2015 s. 374 p. 20.

¹⁸⁶ NJA 2015 s. 374 p. 22.

¹⁸⁷ Jfr. Wejedal, *Rätten till biträde*, s. 239.

beslutet ändrades och yrkade för egen del att staten skulle förpliktas ersätta hans ombudskostnader.¹⁸⁸ Mark- och miljödomstolen avslog överklagandet och förpliktade staten att ersätta J.L:s rättegångskostnader. Länsstyrelsen överklagade därefter målet till Mark- och miljööverdomstolen som enbart meddelade prövningstillstånd i frågan om rättegångskostnader. Med ändring av underinstansens dom avslog Mark- och miljööverdomstolen J:Ls yrkande om ersättning. J.L. överklagade till Högsta domstolen där han framhårdade med sitt yrkande om ersättning för rättegångskostnader.

Precis som i *RF och rättegångskostnaderna* tog Högsta domstolen i sin bedömning avstamp i rätten till en rättvis rättegång. Domstolen konstaterade därvid att rätten till en rättvis rättegång bland annat innebär att parterna ska vara likställda i processen och att den ena parten inte får gynnas på den andres bekostnad. Emellertid menade Högsta domstolen att det inte krävdes total likställdhet mellan parterna utan att det avgörande var att den enskilde fick en rimlig möjlighet att presentera sin sak. I denna del hänvisade domstolen till *Stankiewicz mot Polen* samt *RF och rättegångskostnaderna* och uttalade att det under vissa förutsättningar kunde strida mot rätten till en rättvis rättegång om en enskild inte tillerkändes kostnadsersättning.¹⁸⁹ Högsta domstolen övergick sedan till att redogöra för innebörden av kravet på synnerliga skäl i den aktuella kostnadsregeln i FBL varvid domstolen förklarade följande:

Mot den beskrivna bakgrunden bör bestämmelsen i 16 kap. 14 § fjärde stycket, trots den restriktiva ordalydelsen, kunna tolkas så att även målets juridiska eller tekniska komplexitet och stora betydelse för den enskilde kan utgöra skäl för att tillerkänna en enskild som vinner ett fastighetsbildningsmål mot företrädare för allmänt intresse ersättning för rättegångskostnader. En grundläggande förutsättning är emellertid att kostnaderna är nödvändiga för att den enskilde ska kunna tillvarata sin rätt.¹⁹⁰

I och med att utgången i det aktuella målet kunde anses ha stor betydelse för J.L., samt då saken var juridiskt komplex, menade Högsta domstolen därför att det förelåg synnerliga skäl. Domstolen förpliktade således staten att ersätta J.L. för hans rättegångskostnader.¹⁹¹

¹⁸⁸ Den kommunala nämnden i fråga var Tillstånds- och myndighetsnämnden i Eksjö kommun.

¹⁸⁹ NJA 2017 s. 503 p. 13-17.

¹⁹⁰ NJA 2017 s. 503 p. 18.

¹⁹¹ NJA 2017 s. 503 p. 19-21.

4.4.3 NJA 2018 s. 49 ”Upprättelseersättningen”

Följande tre mål gäller således återigen ÄL och visar att Högsta domstolen fortsatt på den väg som domstolen slagit in på i *RF och rättegångskostnaderna*.¹⁹² Avgörandena kommer därför att behandlas mera översiktligt än ovanstående två mål.

I *Upprättelseersättningen* hade Kronofogdemyndigheten beslutat att bevilja R.M. skuldsanering. Efter begäran från en av R.M:s borgenärer, Centrala studiestödsnämnden, ändrade Kronofogdemyndigheten emellertid beslutet. R.M. överklagade omprövningen av beslutet först till tingsrätten och sedan till hovrätten. Båda domstolarna avslog överklagandet och målet hamnade därför i Högsta domstolen. I Högsta domstolen yrkade R.M. även på ersättning för sina rättegångskostnader.

I sin bedömning konstaterade Högsta domstolen först att det inte funnits skäl till att ändra skuldsaneringsbeslutet.¹⁹³ Beträffande rättegångskostnaderna menade domstolen att gäldenärer och borgenärer enligt huvudregeln svarar för sina egna kostnader i skuldsaneringsärenden. Högsta domstolen noterade dock att det fanns en möjlighet att utdöma kostnadsersättning enligt 32 § ÄL. I och med att Centrala studiestödsnämnden inte kunde jämföras med en enskild borgenär ansåg domstolen dock att det inte var möjligt att tillämpa 32 § ÄL för att döma ut kostnadsersättning. Med hänvisning till *RF och rättegångskostnaderna* samt 2 kap. 11 § RF menade domstolen att det i vissa fall ändå gick att ålägga staten att ersätta motpartens rättegångskostnader. En förutsättning för att så skulle kunna ske var enligt domstolen att kostnaderna varit befogade. Med hänsyn till att målet gällde en speciell fråga som inte varit reglerad i lag eller praxis menade domstolen att R.M. skulle haft svårt att tillvarata sin rätt utan att anlita ett ombud. Högsta domstolen förpliktade därför Centrala studiestödsnämnden att ersätta R.M:s rättegångskostnader.¹⁹⁴

4.4.4 NJA 2020 s. 908 ”Bilen i Borås”

NJA 2020 s. 908 ”*Bilen i Borås*” gällde återigen en utmätning. Kronofogdemyndigheten hade för betalning av S.G:s skulder till bland annat Skatteverket utmätt en personbil. Beslutet överklagades av M.G. som ingav ett köpekontrakt och hävdade att bilen tillhörde henne. Kronofogdemyndigheten beslutade att inte häva utmätningsbeslutet och ärendet överlämnades därför till tingsrätten. I tingsrätten yrkade M.G. också på ersättning för sina rättegångskostnader. Så fort Skatteverket tagit del av M.G:s handlingar i målet medgav Skatteverket överklagandet. Skatteverket motsatte sig dock att ersätta M.G:s rättegångskostnader. Tingsrätten hävde utmätningsbeslutet men avslog ersättningsyrkandet. Hovrätten beviljade därefter kostnadsersättning varpå

¹⁹² Jfr. Wejedal, *Vingklippta domstolar*, s. 473.

¹⁹³ NJA 2018 s. 49 p. 24.

¹⁹⁴ NJA 2018 s. 49 p. 25-28.

Skatteverket överklagade målet till Högsta domstolen. I Högsta domstolen blev frågan om Skatteverket kunde förpliktas att ersätta motpartens rättegångskostnader trots att Skatteverket redan i ett inledande skede vid tingsrätten medgett M.G:s talan.¹⁹⁵

I likhet med tidigare avgöranden konstaterade Högsta domstolen inledningsvis att kostnadsregeln i ÄL var tillämplig i målet.¹⁹⁶ Domstolen hänvisade även till *RF och rättegångskostnaderna* vartill domstolen noterade följande:

Det innebär att rätten till ersättning för rättegångskostnader i överklagade utmättningsärenden numera styrs av två olika rättsregler. Den ena finns i 32 § ärendelagen och kan i princip tillämpas enbart gentemot enskilda. [...]. Den andra regeln följer av ”RF och rättegångskostnaderna” och kan tillämpas enbart gentemot staten. Innebörden i denna senare regel är att staten är skyldig att ersätta vinnande motpart för befogade kostnader.¹⁹⁷

Vidare menade Högsta domstolen att det kostnadsansvar som följer av *RF och rättegångskostnaderna* inte förutsätter att det finns en intresse motsättning mellan parterna. I och med att utmättningsbeslutet dels avsåg egendom av ett stort värde, dels då det köpekontrakt som M.G. gett in inte föranlett Kronofogdemyndigheten att ändra utmättningsbeslutet menade domstolen att M.G. haft fog för sina kostnader. Högsta domstolen avlog därför Skatteverkets överklagande.¹⁹⁸

4.4.5 NJA 2021 s. 235 ”Den pantsatta bostadsrätten”

Det senaste avgörandet där Högsta domstolen har förpliktat staten att ersätta en enskilds rättegångskostnader med stöd av 2 kap. 11 § regeringsformen är NJA 2021 s. 235 ”*Den pantsatta bostadsrätten*”. Omständigheterna i målet var följande. H.G. och H.B. ägde hälften vardera till en gemensam bostadsrätt. Bostadsrätten var pantsatt för en skuld som H.B hade till Skandiabanken. Kronofogdemyndigheten utmätte för betalning av H.B:s skulder till bland annat Skatteverket H.B:s andel av bostadsrätten. Kronofogdemyndigheten beslutade även med stöd av 8 kap. 8 § utsökningsbalken (1981:774) att sälja bostadsrätten. Bostadsrätten såldes för 5 miljoner kr men H.G. fick enbart erhålla 1 492 959 kr vid fördelningen. H.G. överklagade därför fördelningsbeslutet till tingsrätten och anförde att hennes ägandeandel hade belastats felaktigt av skulden som H.B. hade till Skandiabanken. H.G. yrkade även på

¹⁹⁵ NJA 2020 s. 908 p. 1-7.

¹⁹⁶ NJA 2020 s. 908 p. 8.

¹⁹⁷ NJA 2020 s. 908 p. 12.

¹⁹⁸ NJA 2020 s. 908 p. 13-14 och 18-24.

ersättning för sina rättegångskostnader. Såväl tingsrätten som hovrätten av-
slog H.G:s överklagande varpå målet hamnade i Högsta domstolen.

Efter att först ha undanröjt Kronofogdemyndighetens fördelningsbeslut och återförvisat målet till myndigheten tog sig Högsta domstolen an frågan om kostnadsersättning.¹⁹⁹ Precis som i tidigare mål hänvisade domstolen till *RF och rättegångskostnaderna* samt till 2 kap. 11 § regeringsformen och konstaterade att det kunde strida mot rätten till en rättvis rättegång om den enskilde inte kunde få kostnadsersättning. I och med att H.G:s talan avsåg ett betydande belopp samt då de juridiska frågeställningarna i målet varit komplicerade menade Högsta domstolen att H.G. haft fog för sina rättegångskostnader. Med ändring av underinstansernas beslut även i frågan om kostnadsersättning förpliktade domstolen således Skatteverket att betala H.G:s rättegångskostnader.²⁰⁰

4.5 Innebörden av Högsta domstolens praxis

Högsta domstolen har i *RF och rättegångskostnaderna* och sedermera i de efterföljande avgörandena tagit fasta vid Europadomstolens bedömning i *Stankiewicz mot Polen*. Utifrån den indelningen av rättigheter som presenterats under avsnitt 2.2.1, förefaller det därför inte märkligt att Högsta domstolen i samtliga fall verkar ha härlett en rätt till kostnadsersättning ur rätten till en rättvis domstolsprövning ("fair trial").²⁰¹ Mer specifikt tar domstolen fasta vid principen om processuell balans ("Equality of Arms"). Som nämnts ovan ingår principen om processuell balans i rätten till en rättvis domstolsprövning och innebär att parterna ska vara likställda i en process inför en domstol.²⁰² I *Stankiewicz mot Polen* uttrycker Europadomstolen att undantag i den nationella rätten inte får tillämpas på sådant sätt att den enskilde lider en otillbörlig nackdel i förhållande till det allmänna.²⁰³ På ett motsvarande sätt konstaterar Högsta domstolen i *RF och rättegångskostnaderna* att utformningen av kostnadsregeln i ÄL i mer komplicerade utmättningsmål kan leda till att den enskilde hamnar i ett underläge gentemot staten.²⁰⁴ Det framstår därmed som att domstolarna i dessa fall har motiverat en rätt till kostnadsersättning på ett likartat sätt. Med detta sagt bör Högsta domstolens praxis och betydelsen av densamma behandlas separat till Europadomstolens.

¹⁹⁹ NJA 2021 s. 235 p. 20.

²⁰⁰ NJA 2021 s. 235 p. 21-25.

²⁰¹ Jfr. indelningen av rättigheter i rätten till en rättvis rättegång i avsnitt 2.2.1 och Europadomstolens praxis i avsnitt 2.3 och 2.4 med Högsta domstolens praxis under avsnitt 4.4.

²⁰² Principen behandlas mera utförligt i avsnitt 2.4 och har etablerats genom Europadomstolens praxis i målet 2.3.3 *Steel and Morris mot Förenade kungariket*.

²⁰³ Se avsnitt 2.3.4 ovan där målet behandlas mera utförligt. För domstolens exakta citat se *Stankiewicz mot Polen* p. 68-69.

²⁰⁴ Se avsnitt 4.4.1.

Det går enligt min mening att dra ett antal slutsatser utifrån Högsta domstolens avgöranden. För det första har domstolen genom sin praxis förtydligat att staten, i vart fall i mål som gäller ÄL och FBL, är skyldig att ersätta den enskilde för rättegångskostnader som har varit befogade.²⁰⁵ För det andra finns det två omständigheter som är gemensamma för samtliga fall. Dessa omständigheter är dels att det allmänna har agerat självmant, dels att den enskilde sedermera har vunnit den initiala tvisten. Exempel på sådant självmant agerande från det allmänna är att Kronofogdemyndigheten har genomfört en utmätning eller att länsstyrelsen har överklagat ett beslut om fastighetsreglering.²⁰⁶ I samtliga fall har den enskilde således på ett eller annat sätt varit tvungen att ”försvara” sig mot göromål från det allmänna. Det är även intressant att Högsta domstolen i *RF och rättegångskostnaderna* tydligt uttrycker att det är en förutsättning att den enskilde vunnit den inledande frågan i målet.²⁰⁷ I denna del skiljer sig således Högsta domstolens formulering mot den i Europadomstolen där det inte går att utläsa ett motsvarande krav. För det tredje har Högsta domstolen prövat frågan om den enskilde kan och ska tillerkännas ersättning utifrån omständigheterna i det enskilda fallet. Detta har domstolen så som jag uppfattat det gjort genom en tvåstegsmodell som kan illustreras på följande vis:

<i>Steg 1</i>	Domstolen prövar om det har varit befogat för den enskilde att anlita ett ombud för att bevaka sin rätt i målet. ²⁰⁸
<i>Steg 2</i>	Domstolen prövar om rättegångskostnaderna har varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet. ²⁰⁹

För förevarande uppsats är det främst domstolens bedömning i det första steget som är av intresse.²¹⁰ Vilka omständigheter som Högsta domstolen har beaktat i de olika målen i förhållande till det första steget kan illustreras på följande vis:

<i>Rättsfall</i>	Bedömning av steg 1
------------------	---------------------

²⁰⁵ Jfr. Wejedal, *Finn fem fel*, s. 5.

²⁰⁶ Jfr. bakgrunden till målen NJA 2015 s. 374 samt NJA 2017 s. 503.

²⁰⁷ Jfr. NJA 2015 s. 374 p. 20.

²⁰⁸ Se Högsta domstolens formulering i NJA 2015 s. 374 p. 22.

²⁰⁹ Se Högsta domstolens formulering i NJA 2015 s. 374 p. 20.

²¹⁰ Detta i och med att frågan om huruvida specifika belopp som den enskilde har betalat i rättegångskostnader varit befogade faller utanför uppsatsens frågeställningar.

<i>RF och rättegångskostnaderna</i>	Domstolen har beaktat att målet har krävt omfattande bevisning samt att det avsåg egendom med ett högt värde.
<i>Fastighetsbildningsmålet</i>	Domstolen har beaktat att målet gällde ett markområde med högt värde samt att frågan i målet var juridiskt komplex.
<i>Upprättelseersättningen</i>	Domstolen har beaktat att det varit svårt för den enskilde att tillvarata sin rätt utan att anlita ett juridiskt ombud.
<i>Bilen i Borås</i>	Domstolen har beaktat att målet avsåg ett stort värde samt att bevisning som den enskilde tillhandahållit i ett initialt skede inte har föranlett det allmänna att ändra ett beslut som varit negativt för den enskilde.
<i>Den pantsatta bostadsrätten</i>	Domstolen har beaktat att målet avsett ett betydande belopp samt att de juridiska frågeställningarna i målet har varit komplicerade.

Även om innebörden av Högsta domstolens praxis för ÄL och FBL således framträder med önskvärd tydlighet kvarstår en för denna uppsats fundamental fråga. Svaret på uppsatsens första och fjärde frågeställning påverkas nämligen av om Högsta domstolen genom sin praxis har slagit fast att det finns en generell rätt till kostnadsersättning i mål där en enskild vunnit gentemot det allmänna i Sverige. Skulle det finnas en sådan rätt omfattar den samtliga måltyper. De måltyper som är intressanta i föreliggande fall är dels mål inför en förvaltningsdomstol, dels mål som drivs i allmän domstol med anledning av rättegångskostnader som har uppstått i tidigare mål vid en förvaltningsdomstol. Beträffande den första måltypen har Högsta förvaltningsdomstolen genom HFD 2022 ref. 10 redan slagit fast att rättegångskostnader inte måste dömas ut, eller för den delen prövas, i själva målet vid en förvaltningsdomstol.²¹¹ Det är således främst den andra måltypen som är intressant.

För att besvara ovanstående fråga är det lämpligt att ta avstamp i parternas argumentation i mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt. Käranden i målet är av meningen att Högsta domstolen genom *RF och rättegångskostnaderna* förtydligat att rätten till en rättvis rättegång i 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen dels innefattar en skyldighet för det allmänna att under vissa förutsättningar ersätta den enskildes rättegångskostnader, dels att bestämmelsen i

²¹¹ Jfr. slutsatser från Högsta förvaltningsdomstolens bedömning i HFD 2022 ref. 10 i avsnitt 3.4 ovan.

regeringsformen självständigt kan ligga till grund för beslut om sådan ersättning.²¹² Även Wejedal landar i en liknande slutsats och skriver att Högsta domstolen genom sin praxis har utvecklat nyanserade kriterier för när ersättning för rättegångskostnader i mål och ärenden som prövas enligt ÄL ska kunna utgå. Enligt författaren lämpar sig dessa kriterier väl för mål som prövas enligt FPL.²¹³ I motsats till detta menar Justitiekanslern i mål T 7672-22 att Högsta domstolens praxis tvärtom har en betydligt snävare räckvidd. Enligt Justitiekanslern avser den nämligen enbart ärenden där det i och för sig finns en rätt till kostnadsersättning, men där det förhållande att det allmänna är den enskildes motpart medfört att någon ersättning initialt inte har kunnat dömas ut.²¹⁴

För egen del tror jag att Högsta domstolens praxis är förhållandevis allmängiltig, dock inte i en sådan utsträckning som ger uttryck för en generell rätt till kostnadsersättning. I sin bedömning utgår Högsta domstolen utifrån Europadomstolens praxis samt principen om att parterna ska vara likställda i processen. Rimligtvis gäller denna princip även andra rättegångar. Att så är fallet finner enligt min mening stöd i att Högsta domstolen har argumenterat på ett liknande sätt i förhållande till olika måltyper, det vill säga mål enligt ÄL och mål enligt FBL. Med detta sagt förtydligar Högsta domstolens praxis främst vilka omständigheter som kan vara av betydelse för när rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen kräver att kostnadsersättning kan betalas ut. Som jag ser det ger Högsta domstolens praxis således uttryck för något som vi numera redan vet: i vissa särskilda fall måste ersättning kunna dömas ut. När rätten till en rättvis rättegång kräver det måste det således finnas en effektiv väg för den enskilde att begära ersättning. Att denna väg även måste bestå av en prövning enligt den tvåstegslösning som Högsta domstolen använder sig av i ovanstående är enligt min mening inte säkert. Enbart när omständigheterna i ett mål är snarlika de som framgår av Högsta domstolens praxis borde det vara nödvändigt att även tillämpa ovanstående tvåstegsmodell. Utifrån domstolens bedömning i de olika fallen går det emellertid att utläsa ett antal nödvändiga förutsättningar och en icke-nödvändig förutsättning som tillsammans indikerar att Högsta domstolens praxis även får genomslag i mål som inte gäller ÄL eller FBL. Dessa förutsättningar är följande:

Nödvändiga förutsättningar

Icke-nödvändig förutsättning

²¹² Käranden i mål T 7672–22 i aktbilaga 1, s. 29. Se specifikt punkten 7.2.4 i stämningssökans för kärandens argumentation.

²¹³ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 19 f.

²¹⁴ Justitiekanslern i mål T 7672-22 i aktbilaga 27, s. 15 ff.

Den enskilde måste ha vunnit det initiala målet och yrkat på rättegångskostnader.	Den enskilde måste ”försvara” sig mot göromål från det allmänna.
Tillämplig rätt innebär att den enskilde kan hamna i ett underläge gentemot det allmänna och parterna är därmed inte jämställda i processen.	
Det har utifrån omständigheterna i det enskilda fallet varit befogat för den enskilde att anlita ett ombud.	

Det är möjligt att omständigheterna i ett mål vid en allmän förvaltningsdomstol kan vara sådana att ovanstående förutsättningar är uppfyllda. Detta innebär emellertid inte att Högsta domstolens praxis får genomslag i en separat process. Problemet kan därmed beskrivas enligt följande. Anta att vi har två rättegångar, rättegång A och rättegång B. Rättegång A uppfyller förutsättningarna för att omfattas av Högsta domstolens praxis. Rättegång B initieras med anledning av kostnader som har uppstått i rättegång A. Frågan blir om Högsta domstolens praxis även omfattar rättegång B trots att denna inte uppfyller förutsättningarna självständigt. Går det att se rättegång B som en förlängning av rättegång A? Detta är frågor hänförliga till uppsatsens kapitel 7, dessa diskuteras därför inte närmare i detta kapitel.

4.6 Slutsatser

Utifrån kapitel tre, tillsammans med ovanstående kapitel, går det nu att besvara den andra delen av uppsatsens första frågeställning, det vill säga när rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen kräver att den enskilde kan tillerkännas ersättning för rättegångskostnader. Rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen kräver att det finns en möjlighet till kostnadsersättning i särskilda fall. Enligt Högsta förvaltningsdomstolens bedömning i HFD 2022 ref. 10 är en ordning som innebär att den enskilde i dessa fall måste söka ersättning genom ett separat förfarande förenlig med rätten till en rättvis rättegång. Enligt min mening är detta en korrekt slutsats så länge det finns ett effektivt förfarande att tillgå. Högsta domstolen har i förhållande till ÄL och FBL utvecklat en tvåstegslösning för att pröva när rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning ska betalas ut enligt ÄL och FBL. Denna modell ger emellertid inte uttryck för att det finns en allmän rätt till kostnadsersättning med stöd i regeringsformen. Enligt min mening är modellen snarare ett alternativ som kan användas av en domstol för att undersöka om omständigheterna i ett givet fall är sådana att rätten till en rättvis rättegång förutsätter att

den enskilde kan tillerkännas kostnadsersättning. Det är vidare möjligt att Högsta domstolens modell bör tillämpas på andra mål där de grundläggande förutsättningarna är likartade. Om den enskilde har rätt till ersättning enligt Högsta domstolens modell avgörs dels av om det har varit befogat av den enskilde att anlita ett ombud, dels av om kostnaderna har varit befogade. Detta bedöms utifrån omständigheterna i det enskilda fallet.

Att det inte existerar någon allmän rätt till kostnadsersättning utifrån regeringsformens bestämmelse påverkar dock inte hur artikel 6.1 i Europakonventionen ska tillämpas. Som framgår av avsnitt 2.5 får Europadomstolens praxis genomslag även när det inte existerar någon nationell rätt till kostnadsersättning. För svaret på uppsatsens första frågeställning innebär det emellertid ingen större skillnad om regeringsformens bestämmelse eller Europakonventionens och regeringsformens bestämmelse är tillämpliga. Som vi har sett är regeringsformens och Europakonventionens krav förhållandevis lika för när en rätt till ersättning för rättegångskostnader kan uppstå. Den största skillnaden består i att Högsta domstolen i sin praxis uttryckligen har uttalat att den enskilde måste ha vunnit den initiala tvisten för att ersättning ska kunna utgå. Enligt min mening utesluter den enskildes förlust i det första målet emellertid inte att omständigheterna kan ha varit sådana att rätten till en rättvis rättegång kräver att den enskilde kan tillerkännas ersättning. Samtidigt är detta som sagt en omständighet som såväl Högsta domstolen som Europadomstolen har beaktat för att avgöra när kostnadsersättning ska dömas ut.

5 Frågan om allmän domstols behörighet

5.1 Inledning

En förutsättning för att besvara frågan om hur allmän domstol bör behandla en begäran om kostnadsersättning i förvaltningsmål är att först utreda vilka alternativ som domstolen överhuvudtaget är behörig att pröva. Det är uppenbart att allmän domstol får pröva en talan om skadestånd. Men får domstolen också pröva en talan som direkt avser ersättning för rättegångskostnader i ett förvaltningsmål? Vad innebär egentligen ett sådant alternativ? Detta kapitel behandlar huruvida allmän domstol nu är behörig att pröva en sådan talan samt den närmare innebörden av densamma.

5.2 Behörighetsvägen

Högsta förvaltningsdomstolen har i HFD 2022 ref. 10 uttalat att rätten till en rättvis rättegång tillgodoses genom att den enskilde kan väcka en talan om skadestånd i allmän domstol.²¹⁵ Den väg som domstolen därmed har stakat ut består av en skadeståndstalan. Jag kommer fortsättningsvis att kalla denna väg för *skadeståndsvägen*. I den juridiska litteraturen har det emellertid introducerats en alternativ väg till skadeståndsvägen.²¹⁶ Denna väg kommer jag att kalla *behörighetsvägen*. Behörighetsvägen förutsätter att allmän domstol är behörig att pröva en talan om ersättning för rättegångskostnader som har uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol som just en talan om kostnadsersättning. Det vill säga att domstolen direkt prövar om omständigheterna i målet vid en förvaltningsdomstol varit sådana att det utifrån rätten till en rättvis rättegång i regeringsformen, Europakonventionen eller EU-stadgan föreligger en rätt till kostnadsersättning. Om så visar sig vara fallet kan domstolen förplikta staten att ersätta rättegångskostnader utan att använda sig av skadeståndsrätten.²¹⁷ Dessutom blir det i ett sådant läge inte nödvändigt för den enskilde att ”översätta” ett yrkande om ersättning för rättegångskostnader till ett skadeståndsanspråk.²¹⁸

²¹⁵ Jfr. avsnitt 3.3 ovan.

²¹⁶ Ett alternativ till skadeståndstalan har främst diskuterats i Wejedal, *Finn fem fel* och Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*. Författarna har i respektive artikel landat i slutsatsen att allmän domstol, när frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål väl landar på domstolens bord, bör pröva densamma som just en fråga om kostnadsersättning enligt rätten till en rättvis rättegång. Mer om detta under avsnitt 5.5 och 5.6.

²¹⁷ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 439 och Wejedal, *Finn fem fel*, s. 8 f.

²¹⁸ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 439.

5.3 Kompetensfördelningen mellan våra

förvaltningsdomstolar och allmänna domstolar

Med kompetensfördelning avses här den fördelning som innebär att ett domstolsslag är behörig att pröva en specifik fråga vilket samtidigt medför att ett annat domstolsslag saknar behörighet. Definitionen innefattar även fall där det inte finns någon faktisk ”fördelning” i bemärkelsen att en fråga inte får prövas av något av våra domstolsslag. Som Södergren skriver är detta i och för sig en begränsad definition av kompetensfördelning i och med att den samma exempelvis inte inkluderar fall där båda domstolsslagen är behöriga.²¹⁹ För uppsatsens sammanhang är denna, något begränsade, definition emellertid tillräcklig. Det bör härutöver tilläggas att detta kapitel nu närmar sig den rättsliga gråzon som uppstår mellan offentlig rätt och civilrätt.²²⁰ Detta i och med att frågan om rättegångskostnader riskerar att bli en gränsöverskridande fråga som berör båda domstolsslag. För att på tydligaste vis utreda kompetensfördelningen mellan domstolarna behandlas därför reglerna för respektive domstolsslags kompetens inledningsvis separat.²²¹

5.3.1 Allmänna förvaltningsdomstolars kompetens

För att våra allmänna förvaltningsdomstolar ska vara behöriga att pröva en fråga krävs det uttryckligt författningsstöd. Detta är en princip som sedan länge har ansetts följa av 14 § lagen (1971:289) om allmänna förvaltningsdomstolar.²²² Enligt bestämmelsen ska talan väckas vid, eller beslut överklagas till, förvaltningsrätten om det av lag eller annan författning framgår att så ska ske vid en allmän förvaltningsdomstol. Sådant författningsstöd återfinns antingen i speciallagstiftningen eller framgår numera av 40 § FL.²²³ 40 § FL stadgar i sin tur att beslut ska överklagas till allmän förvaltningsdomstol. Enligt Södergren omfattar 40 § FL initialt alla beslut av en förvaltningsmyndighet när det inte står något annat. För att ett beslut ska vara överklagbart måste det dock också ha vissa verkningar.²²⁴ Även om allmän förvaltningsdomstol således förfogar över ett visst allmänt författningsstöd med hjälp av 40 § FL är Conradson av åsikten att det härutöver finns en ”dold” faktor som måste beaktas. Denna faktor består i att allmän förvaltningsdomstol, trots att domstolen har stöd i författning, kan anse sig sakna behörighet att exempelvis

²¹⁹ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 417 f.

²²⁰ Södergren, *Vem dömer i gråzonen*, s. 25 ff.

²²¹ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 419.

²²² Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 419.

²²³ Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s.271 och 274. 40 § FL har sitt ursprung i en tidigare regel i den äldre förvaltningslagen (1986:223). Den tidigare regeln tillkom med anledning av att EU-rätten uppställde krav på domstolsprövning.

²²⁴ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, 420.

åsidosätta ett överklagandeförbud om domstolen finner att prövning kan uppnås på något annat sätt, det vill säga situationer där allmän domstol kan pröva frågan. Ett överklagandeförbud ska således åsidosättas när Europakonventionen kräver detta. Samtidigt föreligger ju inget sådant krav om frågan exempelvis kan prövas av allmän domstol.²²⁵

5.3.2 Allmänna domstolars kompetens

I motsats till allmän förvaltningsdomstol är allmän domstol behörig så fort ingen annan domstol är behörig. Enligt Södergren finns det egentligen ingen bestämmelse som tydligt ger uttryck för denna princip men 10 kap. 17 § RB brukar nämnas i sammanhanget.²²⁶ Enligt 10 kap. 17 § 1 p RB ska forumreglerna i 10 kap. RB inte gälla tvister som ska prövas av annan myndighet än domstol eller av en särskild domstol.²²⁷ Regeln ger således uttryck för en form av restkompetens där allmän domstol kan pröva det som våra förvaltningsdomstolar, förvaltningsmyndigheter samt specialdomstolar inte ska pröva.²²⁸ 10 kap. 17 RB ger dock ingen vägledning kring vad som exakt avses med ”tvister” och låter sig därför svårligen tillämpas utan tolkning.²²⁹ Mot bakgrund av detta är det svårt att tydligt avgränsa allmän domstols behörighet mot allmän förvaltningsdomstols behörighet. En bestämmelse i exempelvis speciallagstiftningen som anger att allmän förvaltningsdomstol är behörig att bestämma i en fråga anger ju normalt inte samtidigt att allmän domstol inte får pröva detta i en tvist.²³⁰ I och med att frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål potentiellt hamnar mellan domstolsslagen finns det här anledning att utreda hur domstolarna normalt hanterar frågor i detta ingenmansland.

5.4 Ingenmanslandet mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol

Utgångspunkten för att tolka 10 kap. 17 § RB är att undersöka när lagstiftarens avsikt har varit att behörigheten för exempelvis allmän förvaltningsdomstol ska vara exklusiv. Som Conradson skriver är detta emellertid en fråga vars svar regelbundet försvårats av otydlig lagstiftning.²³¹ För uppsatsens del kompliceras bedömningen ytterligare av att frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål helt saknar reglering. Ett sätt som under lång tid användes för att pröva huruvida allmän domstol var behörig i otydliga fall var att utgå

²²⁵ Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 274.

²²⁶ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 423.

²²⁷ Södergren, *Vem dömer i gråzonen*, s. 255.

²²⁸ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 423.

²²⁹ Södergren, *Vem dömer i gråzonen*, s. 255 och Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 274.

²³⁰ Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 357.

²³¹ Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 374 f.

från den aktuella frågans karaktär. Om frågan var av civilrättslig karaktär var det allt som oftast enkelt att konstatera att allmän domstol var behörig. Lika lätt var det emellertid inte att bestämma när en fråga var av offentligrättslig karaktär i och med att det ofta saknades en distinkt skillnad.²³² Ett annat sätt att utreda om allmän domstol har kompetens är därför genom den så kallade avsiktsdoktrinen. Avsiktsdoktrinen innebär att allmän domstol är obehörig om en myndighet har anförtrotts att allsidigt och slutgiltigt pröva en fråga.²³³ Begreppen ”allsidig” och ”slutgiltig” används i detta sammanhang ofta så att allmän domstol fastställer att en myndighet ”har” alternativt ”inte har” beslutat ”allsidigt och slutgiltigt” i en fråga. Enligt avsiktsdoktrinen är allmän domstol således obehörig om allmän förvaltningsdomstol eller någon förvaltningsmyndighet har anförtrotts att pröva en fråga allsidigt och slutgiltigt.²³⁴

5.5 Argument för och mot att allmän domstol är behörig

Mot bakgrund av Högsta förvaltningsdomstolens bedömning i HFD 2022 ref. 10 finns det ett antal argument för att allmän domstol nu är behörig att pröva frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål.²³⁵ Enligt Södergren har Högsta förvaltningsdomstolen genom avgörandet skapat ett nytt rättsläge som medför att allmän domstol borde vara behörig att pröva frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål. Detta är en slutsats som har sin utgångspunkt i att Högsta förvaltningsdomstolen i sitt avgörande inte utesluter att det i vissa situationer kan finnas en rätt till kostnadsersättning samtidigt som domstolen menar att rättigheten inte ska prövas i en process vid en förvaltningsdomstol. Södergren menar därför att en tvist om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål inte är någon sådan tvist som enligt 10 kap. 17 § 1 p. RB ska prövas av annan myndighet än domstol eller av en särskild domstol. Södergrens slutsats blir därför att en fråga som egentligen måste anses höra hemma i en förvaltningsdomstol nu har blivit upp till allmän domstol att pröva.²³⁶ Wejedal landar i en liknande slutsats och föreslår att allmän domstol framöver hanterar ett yrkande om ersättning för rättegångskostnader som har uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol just som ett yrkande om kostnadsersättning.²³⁷

Det finns även argument mot att allmän domstol är behörig att pröva frågan. Justitiekanslern har i mål T 7672–22 vid Stockholms tingsrätt anfört att

²³² Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 376 ff.

²³³ Södergren, *Vem dömer i gråzonen*, s. 261.

²³⁴ Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 378 f.

²³⁵ Se exempelvis Wejedal, *Finn fem fel* samt Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*.

²³⁶ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 439.

²³⁷ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 18 f.

allmän domstol saknar laglig grund för att besluta om ersättning för rättegångskostnader som har uppstått i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol i annan form än skadestånd.²³⁸ Enligt Justitiekanslern kan frågan om ersättning för rättegångskostnader enbart prövas inom ramen för det mål där kostnaderna har uppkommit.²³⁹ I denna del hänvisar Justitiekanslern till Bellanders lagkommentar av 18 kap. 14 § RB.²⁴⁰ Av kommentaren framgår det att regleringen i 18 kap. 14 § RB utgår ifrån grundprincipen att kostnadsfrågan inte ska handläggas i en särskild ordning som är skild från handläggningen av tvisten i sak.²⁴¹

Trots att det vidare saknas avgöranden från Högsta domstolen kring hur frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål ska hanteras av allmän domstol har domstolen likväl uttalat sig kring detta. I NJA 2013 s. 762 har Högsta domstolen tolkat praxis och nämnt att det under vissa förhållanden kan bli aktuellt att ersätta ombudskostnader som har uppstått i en förvaltningsprocess genom skadestånd.²⁴² Detta är ett uttalande som dock måste ses mot bakgrund av att rättsläget innan HFD 2022 ref. 10 har varit mindre tydligt. Som Södergren skriver har den allmänna uppfattningen länge varit att allmän förvaltningsdomstol varit behörig att pröva frågan om rättegångskostnader.²⁴³ Ett annat argument mot allmän domstols behörighet är att Högsta förvaltningsdomstolen i vart fall inte har använt den ”dolda” faktorn, som Conradsson beskriver ovan, för att frånhända sig sin kompetens.²⁴⁴ Så skulle enbart ha varit fallet om Högsta förvaltningsdomstolen ansett sig sakna kompetens i och med att frågan om rättegångskostnader kan prövas av allmän domstol. Som framgår av domstolens resonemang i HFD 2022 ref. 10 var det dock inte frågan om kostnadsersättning som domstolen menade att allmän domstol kunde pröva, utan frågan om skadestånd.²⁴⁵ Den fråga som återstår är därför om kostnadsfrågan, i enlighet med Södergrens argument, i stället kan prövas av allmän domstol i och med att densamma inte utgör någon tvist som omfattas av bestämmelsen i 10 kap. 17 § RB.

För att svara på den sistnämnda frågan är det enligt min mening lämpligt att ta avstamp i de metoder som har presenterats under avsnitt 5.4. I föreliggande fall har lagstiftaren i vart fall inte uttryckligen anförtrott allmän

²³⁸ Justitiekanslern i mål T 7672-22 i aktbilaga 95 s. 9.

²³⁹ Justitiekanslern i mål T 7672-22 i aktbilaga 27 s. 27.

²⁴⁰ 18 kap. 14 § RB reglerar formerna för hur en part som vill ha ersättning för sina rättegångskostnader ska framställa sitt yrkande på.

²⁴¹ Bellander, *Rättegångsbalk*, kommentar till 18 kap. 14 § RB under rubriken Inledning.

²⁴² NJA 2013 s. 762 p. 21. Detta noterar Högsta domstolen utifrån sin egen praxis i avgörandet NJA 2010 s. 112. NJA 2010 s. 112 gällde en tillämpning av skadestandsregeln i 3 kap. 2 SKL.

²⁴³ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 439.

²⁴⁴ Se avsnitt 5.3.1 ovan.

²⁴⁵ Jfr. avsnitt 3.3 ovan.

förvaltningsdomstol att pröva frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål. Som framgår av avsnitt 3.2.4 följer detta av förarbetena där lagstiftaren inom ramen för ett antal lagstiftningssammanhang enbart skjutit frågan från sig. Avsaknaden av lagstiftning innebär dock inte att lagstiftaren har avsett att frågan ska prövas av allmän domstol. I stället har lagstiftarens avsikt rätt och slätt varit att frågan inte ska prövas överhuvudtaget.²⁴⁶ I föreliggande fall är lagstiftarens avsikt emellertid enbart relevant om densamma skulle ge uttryck för att allmän förvaltningsdomstol får besluta ”allsidigt och slutgiltigt”. Inte heller Justitiekanslerns argument om att det finns en grundläggande princip som innebär att rättegångskostnader ska prövas i målet där de uppstod ändrar denna bedömning. Av allt att döma gäller principen enbart i förhållande till RB. Vägande skäl talar således för att allmän domstol nu har blivit behörig att pröva frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål. I denna del ansluter jag mig därför till Södergrens slutsats.²⁴⁷

5.6 Slutsatser

Med hjälp av uppsatsens femte kapitel går det nu att svara på frågan om allmän domstols behörighet. Enligt min bedömning är allmän domstol behörig att pröva om det föreligger en rätt till ersättning för rättegångskostnader i ett tidigare mål vid en förvaltningsdomstol. Skälen till detta är följande. Högsta förvaltningsdomstolen har genom HFD 2022 ref. 10 förtydligat att det inte ankommer på allmän förvaltningsdomstol att allsidigt och slutgiltigt pröva frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål. I och med att allmän domstol är behörig när ingen annan är det markerar avgörandet att frågan får prövas av allmän domstol. Detta är en slutsats som varken påverkas av att lagstiftarens egentliga avsikt varit att frågan om ersättning i förvaltningsmål inte ska prövas överhuvudtaget eller för den delen att Högsta förvaltningsdomstolen har anvisat den enskilde till att söka ersättning genom skadestånd. När en enskild således yrkar på ersättning för rättegångskostnader som uppstått i ett tidigare förvaltningsmål får allmän domstol utifrån omsiftandigheterna i det enskilda fallet pröva om rätten till en rättvis rättegång enligt antingen 2 kap. 11 § regeringsformen eller artikel 6.1 Europakonventionen kräver att sådan ersättning ska utgå.

Enligt min mening innebär behörighetsvägen att den initiala rättegången i allmän förvaltningsdomstol förlängs genom en talan om kostnadsersättning i allmän domstol. Som framgår av avsnitt 4.5 borde detta undanröja osäkerheter kring huruvida Högsta domstolens praxis kring ersättning för rättegångskostnader enligt ÄL och FBL går att tillämpa på den enskildes begäran

²⁴⁶ Se avsnitt 3.2.4 ovan där lagstiftarens olika argument för att inte lagstifta om frågan behandlas samt avsnitt 3.2.5 för en redogörelse av officialprincipens innebörd.

²⁴⁷ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 439.

om ersättning i ett förvaltningsmål. Förutsatt att den initiala rättegången uppfyller förutsättningarna för att omfattas av Högsta domstolens praxis skulle detta således även gälla för den senare processen i allmän domstol. Behörighetsvägen är därmed ett smidigt alternativ för såväl den enskilde som för allmän domstol. Detta i sig innebär dock inte att behörighetsvägen även är svaret på frågeställning fyra. För att kunna ge ett definitivt svar på den frågan är det först nödvändigt att också utreda skadeståndsvägen.

6 Ersättning genom skadeståndstalan i allmän domstol

6.1 Inledning

Med rätten till en rättvis rättegång, förvaltningsprocessen och behörighetsfrågan bakom oss är det nu dags att introducera ytterligare ett rättsområde. För att besvara uppsatsens fjärde frågeställning är det nämligen viktigt att utreda vilka skadeståndsrättsliga alternativ som finns till allmän domstols förfogande. Trots allt verkar ju i vart fall Högsta förvaltningsdomstolen vara övertygad om att skadeståndsvägen även är den rätta vägen. Detta kapitel behandlar därför tre grundläggande alternativ som har diskuterats i den juridiska litteraturen.

6.2 Skadeståndsvägen

Skadeståndsvägen innebär att den enskilde omvandlar sitt yrkande om ersättning för rättegångskostnader som har uppstått i ett tidigare förvaltningsmål till en talan om skadestånd i allmän domstol.²⁴⁸ I den juridiska litteraturen och HFD 2022 ref. 10 framställs skadeståndsvägen ibland som det uppenbara, och i vissa fall enda, alternativet som den enskilde kan söka ersättning på.²⁴⁹ Kanske beror detta på att de flesta fram till HFD 2022 ref. 10 utgått ifrån att allmän förvaltningsdomstol faktiskt har varit behörig att pröva ett yrkande om kostnadsersättning.²⁵⁰ Som framgår av uppsatsens tredje och femte kapitel saknar allmän förvaltningsdomstol emellertid sådan behörighet, vilket i sin tur innebär att allmän domstol är behörig. Trots detta finns det enligt min mening anledning att utreda skadeståndsvägen som ett möjligt svar på uppsatsens fjärde frågeställning.²⁵¹

Det finns tre möjliga sätt att utforma en skadeståndstalan på. Alternativen kan delas in i skadestånd för fel och försummelse vid myndighetsutövning, skadestånd för överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång med grund i avvisningsbeslutet samt skadestånd för överträdelse med grund i att det saknas rättsliga alternativ att begära ersättning på. Vad gäller det förstnämnda alternativet så begränsas detta till regleringen i SkL. Alternativ två

²⁴⁸ Jfr. avsnitt 5.2 där skadeståndsvägen behandlas i förhållande till behörighetsvägen.

²⁴⁹ Se majoritetens bedömning i HFD 2022 ref. 10 samt Wejedal, *Vingklippta domstolar*, Knutsson, *Fråga om ersättning* eller Wejedal, *Finn fem fel*.

²⁵⁰ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 439.

²⁵¹ Som framgår av avsnitt 5.2, 5.5 och 5.6 är den huvudsakliga anledningen till att det är viktigt att utreda skadeståndsvägen att det även är denna lösning som Högsta förvaltningsdomstolen har pekat på i HFD 2022 ref. 10. Att behörighetslösningen vid en första anblick framstår som det smidigaste alternativet innebär inte nödvändigtvis att det är enligt det alternativet som allmän domstol bör hantera en begäran om ersättning för rättegångskostnader på.

och tre bör däremot prövas mot SkL såväl som mot den princip om grundlagsskadestånd som etablerats genom Högsta domstolens praxis. Anledningen till att jag valt att undersöka just dessa tre alternativ i förhållande till uppsatsens tredje och fjärde frågeställning beror dels på att käranden i mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt utformat sin talan på ett liknande sätt, dels att det är dessa alternativ som i den juridiska litteraturen har uppräknats som möjliga vägar att utforma en skadeståndstalan på.²⁵²

6.3 Förutsättningar för skadestånd

I och med att allmän domstols behörighet behandlats ingående i förhållande till behörighetsvägen kan det vara värt att först upprepa att allmän domstol som sagt alltid är behörig att pröva en talan om skadestånd. Till skillnad från behörighetsvägen uppstår därför inga kompetensfrågor i förhållande till skadeståndsvägen.²⁵³ De frågor som uppstår begränsas i stället till skadeståndsrätten.

6.3.1 Skadeståndsrättsliga utgångspunkter

Skadestånd är en ersättning som ska placera den som har lidit en skada i det ekonomiska utgångsläget som förelåg innan dess att skadan inträffade.²⁵⁴ Att en person lidit en skada innebär enligt Rodhe att det inträffat ett händelseförlopp som på ett ofördelaktigt sätt avviker från ett alternativt händelseförlopp som sannolikt skulle ha utvecklats sig om inte en specifik omständighet uteblivit eller kommit emellan.²⁵⁵ En vanlig utgångspunkt inom skadeståndsrätten är att densamma avser skada som har uppkommit utanför ett kontraktsförhållande, det vill säga ett utomobligatoriskt förhållande.²⁵⁶ För uppsatsens del räcker det här att konstatera att staten å ena sidan och en enskild som begär ersättning för rättegångskostnader genom skadestånd å andra sidan, sannolikt inte befinner sig i något kontraktsförhållande.

6.3.2 Olika skadetyper

Den svenska skadeståndsrättsliga regleringen innefattar fyra grundläggande skadetyper: personskada, sakskada, ren förmögenhetsskada samt skada genom kränkning.²⁵⁷ I föreliggande fall går det direkt att utesluta att allmän domstol skulle kunna döma ut skadestånd på grund av personskada, sakskada eller för den delen skada på grund av kränkning.²⁵⁸ Det finns därför ingen

²⁵² Dessa tre alternativ åberopas som grunder för kärandens talan i mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt, aktiblag 88, s. 2 f. För diskussioner i den juridiska litteraturen se Wejedal, *Finn fem fel*, s. 17 f.

²⁵³ Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, s. 425.

²⁵⁴ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 23.

²⁵⁵ Rodhe, *Obligationsrätt*, s. 467.

²⁵⁶ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 23.

²⁵⁷ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 19.

²⁵⁸ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 21 f.

anledning att här behandla dessa skadetyper vidare. Den skadetyper som kvarstår är ren förmögenhetsskada.

Ren förmögenhetsskada definieras i 1 kap. 2 § SkL som sådan ekonomisk skada som uppkommer utan samband med att någon lider en personskada eller en sakskada. Här är det således fråga om en fristående skada av ekonomisk natur.²⁵⁹ Enligt 2 kap. 2 § SkL är huvudregeln att en ren förmögenhetsskada måste ha vållats genom brott. Antalet situationer där det kan bli aktuellt med skadestånd för ren förmögenhetsskada är därmed begränsade.²⁶⁰ Det finns emellertid ett antal undantag till ovanstående huvudregel. Två undantag som är intressanta för uppsatsens frågor är 3 kap. 2 § och 3 kap. 4 § SkL som reglerar statens och kommunernas ansvar. Innebörden av dessa regler behandlas mera ingående i nästkommande avsnitt.²⁶¹

6.4 Skadestånd för fel och försummelse vid myndighetsutövning

Som framgår av avsnitt 5.5 har Högsta domstolen i NJA 2013 s. 762 tolkat sin egen praxis och uttalat att det kan bli aktuellt att ersätta ombudskostnader i en förvaltningsprocess som skadestånd. Detta har domstolen noterat i förhållande till 3 kap. 2 § SkL.²⁶² I den juridiska litteraturen har det därutöver diskuterats om regeln kan utgöra en rimlig utväg nu när Högsta förvaltningsdomstolen stängt dörren till kostnadsersättning i förvaltningsprocessen.²⁶³ Mot bakgrund härav är det lämpligt att utreda 3 kap. 2 § SkL som ett första alternativ till allmän domstols förfogande.

6.4.1 Skadeståndsansvar för det allmänna

Skadeståndsansvar för det allmänna regleras i 3 kap. SkL. En utgångspunkt är att staten i egenskap av arbetsgivare bär principalansvar.²⁶⁴ Principalansvar innebär enligt 3 kap. 1 § SkL att arbetsgivaren svarar för vissa fall av fel, försummelse eller brott av en arbetstagare.²⁶⁵ Det finns emellertid tre fall där staten har ett utvidgat skadeståndsansvar för vissa offentliga rättssubjekt.²⁶⁶ Två av dessa fall är relevanta för uppsatsen. Det första fallet är när en skada orsakats genom myndighetsutövning. Det andra fallet är när en skada uppstått

²⁵⁹ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 21.

²⁶⁰ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 58 ff. och Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 21.

²⁶¹ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 55.

²⁶² Jfr. avsnitt 5.5 ovan. Se även Wejedal, *Finn fem fel*, s. 17.

²⁶³ Se exempelvis Knutsson, *Fråga om ersättning* eller Wejedal, *Finn fem fel*.

²⁶⁴ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 55.

²⁶⁵ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 51.

²⁶⁶ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 1 § SkL.

som ett resultat av att staten eller en kommun gjort sig skyldig till en överträdelse av regeringsformen eller Europakonventionen.²⁶⁷

6.4.2 3 kap. 2 § skadeståndslagen

Statens skadeståndsansvar vid myndighetsutövning regleras i 3 kap. 2 § SkL. Enligt bestämmelsen ska staten bland annat ersätta ren förmögenhetsskada som vållats genom fel eller försummelse vid myndighetsutövning för vars fullgörande staten ansvarar. Den huvudsakliga skillnaden mellan statens principalsvar enligt 3 kap. 1 § SkL och statens ansvar enligt 3 kap. 2 § SkL är att den senare regeln inte förutsätter en brottslig handling för att ren förmögenhetsskada ska kunna dömas ut.²⁶⁸ Ett viktigt begrepp i sammanhanget är ”myndighetsutövning”. I förarbetena till skadeståndslagen definieras myndighetsutövning som beslut och åtgärder från det allmänna som har rättsverkningar för den enskilde.²⁶⁹ Utmärkande för sådana beslut är således att desamma ytterst ger uttryck för samhällets rätt att utöva makt över medborgarna.²⁷⁰

För skadeståndsansvar krävs det vidare att det föreligger fel eller försummelse. Här räcker det emellertid inte att ett beslut är felaktigt utan det krävs även uppsåt eller oaktsamhet.²⁷¹ Kravet på uppsåt respektive oaktsamhet motsvarar i mångt och mycket det krav på dolus respektive culpa som skadeståndslagen uppställer för skadestånd för personskada eller sakskada.²⁷² En viktig aspekt som måste beaktas vid bedömning av statens ansvar för myndighetsutövning är omständigheter hänförliga till myndighetens verksamhet eller maktställning. Även omständigheter som att den enskilde är i beroendeställning i förhållande till en beslutande myndighet bör rimligtvis motivera högre krav på omdöme och aktsamhet.²⁷³ Det myndighetsbeslut som kan bli aktuellt för skadestånd i föreliggande fall är en allmän förvaltningsdomstols beslut att avisa den enskildes talan om ersättning för rättegångskostnader. Att den beslutsfattande myndigheten således utgörs av en domstol som har att ta ställning till en strikt juridisk fråga talar för att det går att ställa höga krav på att domstolen ska fatta ett korrekt beslut. Samtidigt bör det vägas in att ansvaret för en domstol enligt Conradson blir otydligare när det gäller avsteg från prejudikat eller när det saknas uttryckliga lagregler.²⁷⁴

²⁶⁷ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 55.

²⁶⁸ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 55.

²⁶⁹ Prop. 1975:5 s. 498.

²⁷⁰ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 2 § SKL.

²⁷¹ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 56 f.

²⁷² Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 35.

²⁷³ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 56 f.

²⁷⁴ Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 325 f.

6.4.3 3 kap. 7 § skadeståndslagen

Det finns ett viktigt undantag till när 3 kap. 2 § SkL kan tillämpas. Enligt 3 kap. 7 § SkL får talan enligt 2 § nämligen inte föras med anledning av bland annat beslut från Högsta förvaltningsdomstolen om inte beslutet har upphävts eller ändrats. En talan som väcks i strid med 3 kap. 7 § SkL ska avvisas av domstolen i stället för att prövas i sak.²⁷⁵ För uppsatsens frågeställningar innebär 3 kap. 7 § SkL initialt att det skulle vara nödvändigt att skilja på en skadeståndstalan som grundar sig på en dom från en förvaltningsrätt eller en kammarrätt, respektive på en dom från Högsta förvaltningsdomstolen. Enligt min mening är det emellertid inte önskvärt att dela upp utredningen på ett dylikt sätt. Svaret på uppsatsens fjärde frågeställning bör vara enhetligt oavsett i vilken instans den tidigare rättegången har drivits i allmän förvaltningsdomstol. Fortsättningsvis utgår jag därför från att en begäran om ersättning för rättegångskostnader i form av en skadeståndstalan baseras på en tidigare dom från Högsta förvaltningsdomstolen.

6.4.4 Utvärdering av det första skadeståndsrättsliga alternativet

En skadeståndstalan för att få ersättning för rättegångskostnader i ett förvaltningsmål enligt 3 kap. 2 § SkL innebär således i praktiken ett förfarande i tre steg. Det första steget består av att den enskilde i den initiala rättegången i allmän förvaltningsdomstol yrkar på ersättning för sina rättegångskostnader. Ett sådant yrkande kommer sedermera att avvisas i enlighet med HFD 2022 ref. 10. Det andra steget uppstår mot bakgrund av att vi som sagt utgår från att domen i den första rättegången kommer från Högsta förvaltningsdomstolen. Innan allmän domstol kan pröva den enskildes talan utifrån 3 kap. 2 § SkL måste Högsta förvaltningsdomstolens beslut således ändras eller upphävas. Som framgår av avsnitt 1.4 ovan faller frågan om resning utanför uppsatsens utredning. För att kunna utreda alternativet fullt ut utgår jag därför från att det finns en möjlighet att upphäva eller ändra den initiala domen i de fall där rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning kan utgå.²⁷⁶ Först när steg två är uppfyllt blir det aktuellt att i ett tredje steg pröva om det allmänna gjort sig skyldig till fel eller försummelse vid myndighetsutövning. Enligt min mening talar dock mycket för att steg två och tre uppställer hinder som gör att det går att räkna bort ett förfarande enligt 3 kap. 2 § SkL.

För det första innebär det ett uppenbart hinder att allmän domstol ska avvisa en skadeståndstalan som har sin grund i 3 kap. 2 § SkL.²⁷⁷ Som framgår av förarbetena till 3 kap. 7 § SkL vore det inte lämpligt att anförtro underrätter eller hovrätter att pröva beslut från Högsta förvaltningsdomstolen i annat fall

²⁷⁵ Radetzki, *Praktisk skadeståndsbedömning*, s. 57.

²⁷⁶ Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 286.

²⁷⁷ Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 286.

än när beslutet upphävts eller ändrats genom resning. Detta gäller även då beslutet i och för sig är felaktigt.²⁷⁸ Det är därmed inte möjligt för allmän domstol att pröva en talan i strid med 3 kap. 7 § SkL. Att lösa detta hinder genom att teoretisk addera ett tredje förfarande till processen är enligt min mening enbart ett alternativ om det inte finns någon annan lösning att tillgå. I och med att förevarande uppsats utreder alternativ till allmän domstols förfogande vore det olyckligt om det slutgiltiga alternativet bygger på en talan som ska avvisas av domstolen. Dessutom vet vi redan nu att det i vart fall finns ett alternativ att tillgå i form av behörighetsvägen. Detta i sig är enligt min mening skäl nog för att avfärda en talan enligt 3 kap. 2 § SkL som ett potentiellt svar på uppsatsens fjärde frågeställning.

6.5 Skadestånd för överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång

Som framgår av föregående avsnitt kan skadeståndsvägen inte bestå av en talan på grund av fel och försummelse vid myndighetsutövning. Ett alternativ är att pröva om allmän förvaltningsdomstols beslut att avvisa ett yrkande om kostnadsersättning innebär en sådan överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång som kan leda till skadestånd.²⁷⁹

Så här långt in i uppsatsens utredande del vågar jag nu påstå att den svenska rättsordningen i vart fall inte tillhandahåller något tydligt skadeståndsrättsligt alternativ. Inte heller behörighetslösningen förefaller som uppenbar med tanke på att till och med uppfattningen i doktrinen har varit att detta är en fråga som ska prövas av förvaltningsdomstolarna.²⁸⁰ I och med detta ligger det nära till hands att godta att ett avvisningsbeslut från allmän förvaltningsdomstol skulle kunna medföra att den enskilde inte tillförsäkrats någon effektiv domstolsprövning. Som framgår av Europadomstolens praxis kan detta innebära en överträdelse av rätten till en rättvis rättegång.²⁸¹ Huruvida överträdelsen kan läggas till grund för en skadeståndstalan måste undersökas utifrån rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen och regeringsformen separat.²⁸²

Sedan den 1 augusti 2022 utgör 3 kap. 4 § SkL en gemensam skadeståndsbestämmelse för överträdelse av rättigheter enligt regeringsformen och Europakonventionen.²⁸³ Dessförinnan reglerade bestämmelsen emellertid enbart överträdelser som gällde Europakonventionen. För att även fånga upp fall, däribland mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt, innan augusti 2022 är det

²⁷⁸ Prop. 1972:5 s. 349.

²⁷⁹ Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 286 f.

²⁸⁰ Jfr. avsnitt 5.5 ovan.

²⁸¹ Se avsnitt 2.4 ovan där praxis från Europadomstolen i ersättningsfallen behandlas.

²⁸² Wejedal, *Finn fem fel*, s. 18.

²⁸³ Bengtsson, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, s. 971.

nödvändigt att även undersöka möjligheterna till grundlagsskadestånd i enlighet med praxis i de så kallade medborgarskapsfallen.²⁸⁴ Wejedal betonar att detta är lösningar som förutsätter att den enskilde fortsätter att yrka på ersättning för rättegångskostnader i den initiala processen vid en förvaltningsdomstol.²⁸⁵ Utan ett avvisningsbeslut försvinner nämligen möjligheterna till ett potentiellt skadeståndsanspråk. Nedan behandlas Högsta domstolens praxis och 3 kap. 4 § SkL var för sig.²⁸⁶

6.5.1 Högsta domstolens praxis

För att bedöma vilken av skadeståndsvägen och behörighetsvägen som är den mest lämpliga är det viktigt att utreda om det finns ett heltäckande alternativ enligt skadeståndsvägen. Grundlagsskadestånd med stöd av 3 kap. 4 § SkL är som sagt ett förhållandevis nytt tillskott. Det saknas dock övergångsbestämmelser till den nya lagstiftningen vilket innebär att grundlagsskadestånd enligt bestämmelsen enbart går att åberopa i fall som inträffat efter augusti 2022. Att endast konstatera att det numera finns en skadeståndsrättslig möjlighet för överträdelser av grundlagen är emellertid inte tillräckligt för att besvara uppsatsens fjärde frågeställning.²⁸⁷ Rättsläget försvåras av att det saknas generell vägledning kring vad som gäller för skadestånd grundad på regeringsformen fram till lagändringen. Frågan har inte heller behandlats i betänkandet eller propositionen om grundlagsskadestånd.²⁸⁸ Den vägledning som går att hitta är förhållandevis snäv och består huvudsakligen av praxis i medborgarskapsfallen. Medborgarskapsfallen är en vidareutveckling på tidigare praxis gällande Europakonventionen. Enligt denna tidigare praxis har det allmänna vid ett antal tillfällen förpliktats att utan lagstöd betala skadestånd för

²⁸⁴ Jfr. avsnitt 6.5.1.1 och 6.5.1.2. Medborgarskapsfallen består av målen NJA 2014 s. 233 "*Medborgarskapet I*" och NJA 2018 s. 103 "*Medborgarskapet II*".

²⁸⁵ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 18.

²⁸⁶ Återigen finns det här anledning att agera inkonsekvent och avvika från mina avgränsningar i avsnitt 1.4. Det finns nämligen i teorin även en möjlighet för den enskilde att grunda en skadeståndstalan på rätten till en rättvis rättegång enligt EU-stadgan. En sådan talan skulle avse en överträdelse av artikel 47 i EU-stadgan. Att det således finns ett ytterligare sätt som allmän domstol skulle kunna hantera ett ersättningsyrkande på påverkar inte svaret på uppsatsens frågeställningar i praktiken. Som framgår av avsnitt 2.2.3 ovan motsvarar innehållet i artikel 47 i EU-stadgan Europakonventionens krav. Inte heller den omständighet att EU-stadgan inte begränsas av tröskelkriterierna ändrar rättsläget i föreliggande fall. Detta i och med att detta är en aspekt som redan fångas upp av regeringsformens bestämmelse. I och med att det dessutom, till skillnad från EU-stadgans bestämmelse, finns praxis som förtydligar innebörden av regeringsformens krav är det mera lämpligt att pröva rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen även i fall innan augusti 2022. Mer om detta under avsnitt 6.5.1 och 6.5.2. Jfr. Wejedal, *Finn fem fel*, s. 18 och Warnling Conradson, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut*, s. 106 f.

²⁸⁷ Bengtsson, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, s. 970.

²⁸⁸ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 4 § SKL.

överträdelser av Europakonventionen. I medborgarskapsfallen har detta skadeståndsansvar således prövats mot bestämmelser i regeringsformen.²⁸⁹

6.5.1.1 NJA 2014 s. 323 ”Medborgarskapet I”

Det första medborgarskapsfallet gällde 2 kap. 7 § andra stycket regeringsformen som stadgar att ingen svensk medborgare som är eller har varit bosatt i riket får fräntas sitt medborgarskap. B.P. föddes 1984 i USA som barn till en svensk medborgare, R.P., och en brittisk medborgare, M.R. I enlighet med då gällande medborgarskapslag erhöll B.P. även ett svenskt medborgarskap. År 2000 förklarade tingsrätten att R.P. inte var förälder till B.P. varpå Skatteverket ändrade B.P:s medborgarskap till brittiskt i folkbokföringsregistret. B.P. överklagade men fick avslag av såväl länsrätten som kammarrätten. Högsta förvaltningsdomstolen ändrade beslutet med hänvisning till att det inte var möjligt att upphäva ett medborgarskap även om detsamma meddelats på felaktiga grunder. Frågan i Högsta domstolen blev om staten på grund av avregistreringen kunde förpliktas att betala skadestånd för ideell skada till B.P.

Högsta domstolen inledde med att konstatera att fri- och rättigheterna i regeringsformen går att dela in i absoluta rättigheter som inte kan begränsas och andra rättigheter som kan inskränkas av riksdagen i vissa fall. Enligt domstolen var den aktuella rättigheten i 2 kap. 7 § andra stycket regeringsformen en absolut rättighet. Domstolen noterade att medborgarskapet är ett rättslig förhållande mellan den enskilde och staten samt att detsamma är en förutsättning för att delta i val eller inneha offentliga anställningar.²⁹⁰ Beträffande möjligheterna till skadestånd uttalade domstolen sedan följande:

En överträdelse i ett enskilt fall av förbudet i 2 kap. 7 § andra stycket RF betar den drabbade de rättigheter som följer av medborgarskapet. Den innebär att staten bryter mot den grundläggande skyldigheten i det rättsliga förhållande som medborgarskapet utgör. [...]. Det saknas bestämmelser som ger den enskilde rätt till sådan ersättning vid överträdelse av 2 kap. 7 § andra stycket RF. En överträdelse av den bestämmelsen är emellertid av sådant slag att övervägande skäl talar för att ideellt skadestånd ska kunna dömas ut av domstol.²⁹¹

För att bestämma hur skadeverkningarna i det aktuella fallet skulle värderas i pengar hänvisade Högsta domstolen till Europakonventionen som vägledning. Enligt domstolen skulle såväl syftet som motiverade skadeståndsansättningen som överträdelsens varaktighet beaktas vid bedömningen av skadeståndsbeloppets storlek. I och med att R.P. i det aktuella fallet varit fräntagen

²⁸⁹ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 439 ff.

²⁹⁰ NJA 2014 s. 323 p. 5-7.

²⁹¹ NJA 2014 s. 323 p. 8-9.

sitt medborgarskap över flera år bestämde domstolen skadeståndet till 100 000 kronor.²⁹²

6.5.1.2 NJA 2018 s. 103 ”Medborgarskapet II”

Upprinnelsen till *Medborgarskapet II* var till stor del densamma som för *Medborgarskapet I*. A.E. föddes i Sverige till den svenske medborgaren, D.E., och den polske medborgaren, M.E. När tingsrätten förklarade att D.E. inte var förälder till A.E. avregistrerades A.E. som medborgare i Sverige. När A.E. ansökte om att återfå sitt svenska medborgarskap fick han avslag och hänvisades till att söka medborgarskap såsom invandrare. A.E. gjorde detta men fick avslag med motiveringen att han hade obetalda skulder. Några år senare registrerade dock Skatteverket A.E. som medborgare. I och med detta vände sig A.E. till Justitiekanslern och begärde skadestånd med drygt fyra miljoner kronor. Med hänvisningar till *Medborgarskapet I* beviljade Justitiekanslern dock enbart ersättning med 100 000 kronor. Såväl tingsrätten som hovrätten tillerkände A.E. ytterligare 50 000 kronor varefter målet hamnade i Högsta domstolen. I och med att hovrättens dom enbart överklagades av Justitiekanslern avsåg prövningen i Högsta domstolen enbart de 50 000 kronor som tillkommit.

Högsta domstolen hänvisade tillbaka till *Medborgarskapet I* och de bedömningar som gjorts där. Återigen påtalade domstolen betydelsen av överträdelsens längd för skadeståndets storlek.²⁹³ Domstolen uttalade sedan att det var möjligt att beakta andra omständigheter vid bedömningen:

[...] betydelsen av att någons medborgarskap avregistreras kan påverkas också av andra faktorer än överträdelsens varaktighet, bl.a. av om vederbörande är medborgare även i en annan stat än Sverige. [...]. Faktorer av detta slag bör kunna tillmätas viss betydelse vid bedömningen av ersättningens storlek.²⁹⁴

I och med att A.E. felaktigt varit utan svenskt medborgarskap under en längre tid än som var fallet i *Medborgarskapet I* konstaterade domstolen att ersättning med 150 000 kronor var motiverat.²⁹⁵

6.5.1.3 Innebörden av medborgarskapsfallen

Det är inte självklart att det går att dra några generella slutsatser från medborgarskapsfallen som omfattar rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen. I förhållande till *Medborgarskapet I* anmärker Bengtsson att det är påfallande att Högsta domstolen inte diskuterar möjligheten av någon allmän

²⁹² NJA 2014 s. 323 p. 10-12.

²⁹³ NJA 2018 s. 103 p. 22-25.

²⁹⁴ NJA 2018 s. 103 p. 26.

²⁹⁵ NJA 2018 s. 103 p. 27.

grundsats. Samtidigt menar författaren att i vart fall domstolens initiala utläggning om att olika fri- och rättigheter har olika utformning är allmänt hållna.²⁹⁶ Inte heller i *Medborgarskapet II* uttalar sig domstolen om möjligheten till grundlagsskadestånd i andra fall än enligt just 2 kap. 7 § andra stycket regeringsformen. Rättsläget är därmed oklart.²⁹⁷ Samtidigt finns det enligt min mening ett antal argument för att grundlagsskadestånd enligt andra bestämmelser i 2 kap. regeringsformen bör hanteras på liknande sätt.

Något som står klart mot bakgrund av medborgarskapsfallen är att Högsta domstolen inte drar sig för att döma ut skadestånd för ideell skada vid överträdelser av regeringsformen.²⁹⁸ Det är troligt att även skadestånd för ekonomisk skada bör kunna dömas ut.²⁹⁹ I fallen har domstolen vidare betonat att det varit en väsentlig rättighet som fråntagits den enskilde personen.³⁰⁰ Utifrån detta går det att anta att det skulle vara möjligt att föra en talan utifrån en annan rättighet så länge som denna är motsvarande väsentlig. Bengtsson skriver att man kan tänka sig att i vart fall överträdelser av absoluta rättigheter skulle kunna medföra strikt ansvar gentemot det allmänna för ideell och ekonomisk skada redan idag. Om så är fallet borde det gå att sanktionera överträdelser av rätten till en rättvis rättegång som inträffat innan augusti 2022 med rättighetsansvar.³⁰¹ Som Knutsson skriver är det troligt att en begränsning i rättstillämpningen av en absolut rättighet innebär en överträdelse av rättigheten i fråga.³⁰² Rimligtvis kan ett avvisningsbeslut från allmän förvaltningsdomstol, i fall där rätten till en rättvis rättegång kräver att kostnadsersättning kan betalas ut, innebära en motsvarande överträdelse av en absolut rättighet enligt regeringsformen. För att förtydliga består överträdelsen i sådana fall i att avvisningsbeslutet leder till att den enskilde inte fått något effektivt tillträde till domstol trots att han eller hon haft en rätt till kostnadsersättning enligt rätten till en rättvis rättegång. Detta är en slutsats som även får stöd av Kommittén om grundlagsskadestånd som uttalar att Högsta domstolens rättspraxis tyder på att det i vart fall sedan år 2014 finns en principiell rätt till skadestånd när det allmänna gjort sig skyldig till en överträdelse av regeringsformen. Enligt kommittén finns det därför utrymme för domstolarna att döma ut skadestånd i det enskilda fallet oaktat att överträdelsen i fråga helt eller delvis har ägt rum före augusti 2022.³⁰³ I den efterföljande propositionen uttalar regering sig emellertid mera försiktig och anför att det är oklart i

²⁹⁶ Bengtsson, *Omvandlingen av skadeståndsrätten*, s. 434.

²⁹⁷ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 4 § SkL.

²⁹⁸ Bengtsson, *Omvandlingen av skadeståndsrätten*, s. 437.

²⁹⁹ Bengtsson, *Rättighetsansvar*, s. 98.

³⁰⁰ Bengtsson, *Omvandlingen av skadeståndsrätten*, s. 437.

³⁰¹ Bengtsson, *Rättighetsansvar*, s. 142.

³⁰² Knutsson, *Fråga om ersättning*, s. 286. Se särskilt fotnot 14 på s. 286.

³⁰³ SOU 2020:44 s. 285 f.

förhållande till vilka av regeringsformens rättigheter som det finns en sådan principiell rätt till skadestånd.³⁰⁴

6.5.2 3 kap. 4 § skadeståndslagen

Enligt 3 kap. 4 § första stycket SkL ska staten ersätta ren förmögenhetsskada om skadan uppkommit till följd av att den skadelidandes rättigheter enligt 2 kap. regeringsformen eller Europakonventionen har överträtts. Av 3 kap. 4 § andra stycket SkL följer att skadestånd enligt första stycket endast ska betalas ut i den utsträckning som det är nödvändigt för att gottgöra överträdelsen. Som framgår av föregående avsnitt har ansvaret för överträdelser av regeringsformens bestämmelser således fått en slutlig reglering, låt vara att den samma enbart omfattar fall som tillkommit efter den 1 augusti 2022.³⁰⁵ Ansvaret för ren förmögenhetsskada enligt bestämmelsen är strikt i bemärkelsen att det enbart krävs att staten överträtt en rättighet enligt regeringsformen, samt att det är nödvändigt att gottgöra överträdelsen genom skadestånd.³⁰⁶ Den närmare innebörden av dessa två rekvisit behandlas nedan.

6.5.2.1 *Rekvisit 1: Överträdelse*

Det finns ingen självständig definition av begreppet överträdelse i förhållande till skadeståndsrätten. I sammanhanget används ibland kränkning synonymt till överträdelse.³⁰⁷ För 3 kap. 4 § SkL kan begreppet överträdelse anses ersätta det annars frekvent förekommande kravet om culpa i SkL.³⁰⁸ Trots detta står det klart att rekvisitet varken förutsätter uppsåt eller oaktsamhet från det allmänna sida. För att det ska föreligga en rättighetsöverträdelse kan det vara tillräckligt att det allmänna handlat på ett sätt som har skadat en rättighet som skyddas av antingen Europakonventionen eller av 2 kap. regeringsformen. Detta innebär emellertid inte att varje handlande som skadar en rättighet motsvarar en överträdelse.³⁰⁹ Enligt Bengtsson har det visat sig svårt att bestämma vad som utmärker en överträdelse. Detta gäller särskilt i förhållande till rätten till en rättvis rättegång enligt 2 kap. 11 § andra stycket regeringsformen på grund av bestämmelsens allmänna formulering. Troligen krävs det någon typ av felaktigt handlande i bemärkelsen att det allmänna gjort avsteg från ett annat riktigt handlingsätt. Det spelar ingen roll om det felaktiga handlingsättet i och för sig varit ursäktligt eller inte. Bengtson skriver vidare att det kan antas att ansvaret för bland annat domstolar är särskilt strängt i förhållande till 3 kap. 4 § SkL.³¹⁰

³⁰⁴ Prop. 2021/22:229 s. 70 f.

³⁰⁵ Bengtsson, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, s. 959.

³⁰⁶ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 441 f.

³⁰⁷ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 4 § SkL under rubriken Överträdelse enligt grundlagsansvaret.

³⁰⁸ Bengtsson, *Rättighetsansvar*, s. 32.

³⁰⁹ Bengtsson, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, s. 962.

³¹⁰ Bengtsson, *Rättighetsansvar*, s. 32 f.

Det har vidare framhållits att det allmännas felaktiga agerande normalt bör vara i viss mån kvalificerat för att det ska föreligga en överträdelse. En viktig del av bedömningen blir här att avgöra huruvida ett beslut framstår som proportionerligt i förhållande till den enskildes förlust av en rättighet.³¹¹ En spännande aspekt är att det av motiven till 3 kap. 4 § SkL framgår att domar som har fått laga kraft som regel inte bör kunna ifrågasättas inom ramen för en efterföljande skadeståndstalan, förutsatt att det inte finns tungt vägande skäl som talar mot detta. Särskilt anses detta gälla i de fall där domstolen i den tidigare processen beaktat de skäl som den skadelidande har åberopat för skadestånd.³¹²

Att exakt bestämma i vilka situationer det föreligger en överträdelse är således svårt. Det finns dock vissa omständigheter som indikerar att en överträdelse är för handen. För det första bör det allmänna ha gjort sig skyldig till någon form av fel, vilket dock inte förutsätter culpa. Ett sådant fel kan exempelvis vara att en myndighet eller en domstol gjort en bristande avvägning. Huruvida en avvägning varit bristfällig kan för det andra prövas genom en proportionalitetsbedömning. Vid en sådan bedömning vägs ingreppet i den enskildes rättighet mot det allmännas intresse. När felet har begåtts av en domstol bör det för det tredje vägas in om domstolen har förstått att den enskildes rättighet stått på spel.³¹³ För det fjärde är vilken typ av rättighet det är frågan om av betydelse för bedömningen. När den aktuella rättigheten består av en absolut rättighet ligger det enligt Bengtsson närmare till hands att bedöma varje inskränkning som en överträdelse.³¹⁴

6.5.2.2 *Rekvisit 2: Nödvändighet*

Att det måste vara nödvändigt att gottgöra överträdelsen genom skadestånd har sin förklaring i att syftet med 3 kap. 4 § SkL är att säkerställa att Sverige lever upp till kravet om effektivt rättsmedel som finns i artikel 13 i Europakonventionen. Detta innebär att gottgörande eller avhjälpande av en överträdelse på annat sätt än genom skadestånd är primära rättsmedel.³¹⁵ Sådana rättsmedel kan exempelvis vara att överklaga eller att ansöka om omprövning av ett felaktigt beslut.³¹⁶ Enbart när överträdelsen inte kan gottgöras på ett annat sätt som uppfyller kraven ska skadestånd betalas ut.³¹⁷

³¹¹ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 4 § SkL under rubriken Överträdelse enligt grundlagsansvaret.

³¹² Prop. 2021/2022:229 s. 31.

³¹³ Bengtsson, *Rättighetsansvar*, s. 38.

³¹⁴ Bengtsson, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, s. 962.

³¹⁵ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 441 f.

³¹⁶ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 4 § SkL under rubriken Nödvändighet enligt grundlagsansvaret.

³¹⁷ Hellner & Radetzki, *Skadeståndsrätt*, s. 441 f.

Enligt propositionen till 3 kap. 4 § SkL innebär nödvändighetskravet inte att den enskilde först måste ha försökt att driva en skadeståndstalan enligt 3 kap. 2 § SkL. Det är inte heller nödvändigt att först pröva om det finns utrymme för konventionsansvar innan frågan om grundlagsansvar prövas.³¹⁸ Om den enskildes således yrkar skadestånd på flera olika grunder bör domstolen göra sin bedömning utifrån den grund som är mest fördelaktigt för den enskilde.³¹⁹

6.5.2.3 *Prövning utifrån en helhetsbedömning*

Såväl grundlagsansvaret som konventionsansvaret ska tillämpas efter en helhetsbedömning. Vid en sådan bedömning ska dels förutsättningarna som talar för att det allmänna är ersättningskyldigt, dels vad det är för skada som ska ersättas sammanvägas.³²⁰ Även förhållanden som vilken typ av rättighet som har överträtts och huruvida överträdelsen varit proportionerlig ska som bekant vägas in. För att besvara uppsatsens tredje och fjärde frågeställning är det här lämpligt att undersöka hur en helhetsbedömning skulle kunna se ut i förhållande till en talan om ersättning för rättegångskostnader som vilar på ett felaktigt avvisningsbeslut från allmän förvaltningsdomstol. En sådan bedömning skulle kunna ske på följande vis. Förutsatt att omständigheterna i det initiala målet vid förvaltningsdomstolen varit sådana att rätten till en rättvis rättegång enligt antingen regeringsformen eller Europakonventionen kräver att ersättning ska kunna utgå kan domstolens beslut att avvisa den enskildes yrkande innebära en överträdelse. Så är fallet om det inte finns någon annan väg till ersättning som innebär att den enskilde garanteras ett effektivt tillträde till domstol. Det är i sådana fall även uppenbart att allmän förvaltningsdomstol inte har beaktat de skäl som den enskilde åberopat till stöd för att han eller hon ska få ersättning. Det är ju själva yrkandet om ersättning som domstolen har avslagit.

Mot att allmän förvaltningsdomstol skulle ha agerat felaktigt talar att domstolen haft ett prejudikat från Högsta förvaltningsdomstolen att tillgå. Det vill säga HFD 2022 ref. 10 som tydliggör att yrkanden om kostnadsersättning i förvaltningsmål ska avvisas. Enligt min mening är detta emellertid inte en omständighet som hindrar att det har skett en överträdelse. När en överträdelse således är för handen innebär detta samtidigt att inskränkningen av den enskildes rättighet inte har varit proportionerlig. En talan som vilar på rätten till en rättvis rättegång är en talan som vilar på en absolut rättighet. Detta bör kompensera mot den förhållandevis allmänna ordalydelsen i regeringsformens bestämmelse.

³¹⁸ Prop. 2021/22:229 s. 40.

³¹⁹ Bengtsson, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, s. 966.

³²⁰ Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO), Lagkommentar till 3 kap. 4 § SkL under rubriken Helhetsbedömningen enligt grundlagsansvaret.

Vad gäller nödvändighetsrekvisitet är frågan om behörighetsvägen innebär att det finns andra rättsmedel att tillgå. Som framgår av avsnitt 6.5.2.2 är det dock mer självklara alternativ, såsom att ett beslut går att överklaga, som avses här. Att utforma en talan enligt 3 kap. 4 § SkL förefaller därför som ett mera uppenbart alternativ. Inte heller i de fall där domen i och för sig har kunnat överklagas vidare till en högre instans bör nödvändighetsrekvisitet sätta upp hinder för allmän domstol att göra en prövning utifrån 3 kap. 4 § SkL. Detta i och med att den enskilde har ett tydligt prejudikat på att även en senare omprövning skulle leda till samma resultat, det vill säga ett beslut om avvisning. När rätten till en rättvis rättegång således kräver det talar vägande skäl enligt min mening för att domstolen kan döma ut ersättning för rättegångskostnader med stöd i 3 kap. 4 § SkL.

6.6 Avsaknaden av alternativ som grund för en överträdelse

Vi vet redan att det inte finns någon reell möjlighet för allmän domstol att döma ut skadestånd med en tillämpning av 3 kap. 2 § SkL. Skulle allmän domstol härutöver anse sig oförmögen att bevilja den enskilde ersättningen med stöd i 3 kap. 4 § SkL, medborgarskapsfallen eller för den delen genom behörighetsvägen är den enskildes alternativ mig veterligen uttömda. I en sådan, och något hypotetisk, situation uppstår ett tredje alternativ. Detta alternativ innebär att allmän domstol även denna gång gör en prövning utifrån medborgarskapsfallen och 3 kap. 4 § SkL, men med avsaknaden av alternativ i stället för avvisningsbeslutet som grund för en överträdelse.³²¹ I och med att innehållet i 3 kap. 4 § SkL och betydelsen av Högsta domstolens bedömning i medborgarskapsfallen presenterats i föregående kapitel kommer detta alternativ att behandlas mer kortfattat.

Skillnaden mellan ett skadeståndsrättsligt alternativ som vilar på avvisningsbeslutet och ett alternativ som vilar på avsaknaden av alternativ är liten. Detta då avvisningsbeslutet som grund för en överträdelse enbart är aktuellt när det saknas effektiva alternativ. Som jag ser det går det emellertid att skilja alternativen åt på följande vis. Skadestånd med avvisningsbeslutet som grund innebär å ena sidan att det sker en överträdelse i samma stund som domstolen avisar den enskildes yrkande. Låt vara att avvisningsbeslutet enbart strider mot rätten till en rättvis rättegång för att det saknas effektiva alternativ. Skadestånd på grund av avsaknaden av alternativ innebär å andra sidan att den enskilde först måste ha prövat, och misslyckats, i allmän domstol. Det är först när allmän domstol inte beviljar den enskilde ersättning som det uppstår en överträdelse enligt detta alternativ.

³²¹ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 18.

Det tredje skadeståndsrättsliga alternativet kan således beskrivas som en nödlösning som enbart bör komma i fråga i sista hand. Som Wejedal skriver bygger alternativet i princip på ett trestegsförfarande.³²² Först behöver den enskilde ett avvisningsbeslut från allmän förvaltningsdomstol. Sedan måste han eller hon göra ett heltäckande försök att begära ersättning i allmän domstol. Ett sådant försök kan som sagt bestå i en skadeståndstalan men även på en talan som bygger på behörighetslösningen. Slutligen krävs det att allmän domstol ogillar samtliga yrkanden varefter den enskilde initierar en tredje process där han eller hon yrkar på ersättning för skadestånd på grund av avsaknaden av alternativ.³²³ Även om detta tredje alternativ skulle visa sig vara svaret på uppsatsens fjärde frågeställning är det enligt min mening inte tillräckligt för att uppfylla rätten till en rättvis rättegång. När omständigheten i ett enskilt fall är sådana att rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning måste kunna betalas ut är ett alternativ som innebär att den enskilde får ersättning först i en tredje process sannolikt inte att betrakta som effektivt i enlighet med Europadomstolens praxis.³²⁴ Det är här viktigt att skilja mellan att den enskildes rätt till en rättvis rättegång måste överträdas som ett led i att ersättning ska kunna utgå och att den enskildes rätt till en rättvis rättegång har överträtts när inhemska rättsmedel är uttömda. Enligt min mening är det enbart det senare scenariot som är problematiskt i förhållande till rätten till en rättvis rättegång. I den mån det är möjligt bör allmän domstol således välja ett annat alternativ.

6.7 Slutsatser

Med utgångspunkt i uppsatsens sjätte kapitel finns det tre skadeståndsrättsliga alternativ som kan komma i fråga för hur allmän domstol bör hantera en begäran om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål. Det går att bortse från det första alternativet som består av en skadeståndstalan enligt 3 kap. 2 § SkL. Detta i och med att 3 kap. 7 § SkL ställer upp ett processhinder för en sådan talan. Vad gäller det tredje alternativet så innebär detta snarare en otillräcklig nödlösning som enbart bör prövas i allra sista hand. Det alternativ som kvarstår är därmed en skadeståndstalan för att avvisningsbeslutet utgör en överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång. Huruvida detta är ett lämpligt alternativ avgörs av två frågor. Den första frågan är under vilka omständighet den enskilde inte har tillförsäkrats ett effektivt tillträde till domstol. Den andra frågan är när tidpunkten för överträdelsen i sådana fall infaller.

³²² Wejedal, *Finn fem fel*, s. 18.

³²³ Wejedal, *Finn fem fel*, s. 17 f.

³²⁴ Jfr. avsnitt 2.4 och 2.5 ovan.

Den första frågan bör besvaras med utgångspunkt i Europadomstolens praxis i ersättningsfallen.³²⁵ I avgörande *Černius och Rinkevičius mot Litauen* lägger domstolen vikt vid att sökandens avsikt inte är delta i ett förfarande som en akademisk övning utan för att uppnå ett konkret resultat.³²⁶ Jag tolkar resonemanget som att det måste finnas ett effektivt alternativ att tillgå när rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning ska betalas ut. Huruvida det föreligger en rätt till ersättning i det enskilda fallet kan allmän domstol med fördel pröva utifrån den tvåstegsmodell som Högsta domstolen utvecklat i *RF och rättegångskostnaderna*.³²⁷ I och med att en skadeståndstalan i en separat process dock skiljer sig mot mål enligt ÄL och FBL är allmän domstol enligt min mening inte tvungen att följa Högsta domstolens praxis.

Rimligtvis består ett effektivt tillträde till domstol vidare inte av mer än två processer. För att ett tvåstegsförfarande ska vara effektivt måste detsamma enligt min mening bestå av processer som följer efter varandra och som är begripliga för den enskilde. Enligt min mening är ett alternativ som är obeprövat och oreglerat inte något effektivt alternativ. En enskild som vill pröva en talan enligt behörighetsvägen måste antingen besitta en god inblick i de juridiska frågor ett sådant förfarande väcker, alternativt anlita ett rättegångsombud. Så länge det inte finns något förtydligande prejudikat utgör behörighetsvägen därför inte ett effektivt tillträde till domstol.³²⁸ Frågan är då om en skadeståndstalan enligt antingen 3 kap. 4 § SkL eller med stöd av praxis i medborgarskapsfallen utgör ett effektivt alternativ. Om så är fallet innebär avvisningsbeslutet inte en överträdelse. För en skadeståndstalan enligt 3 kap. 4 § SkL eller medborgarskapsfallen måste det emellertid redan föreligga en överträdelse.

Här blir det således frågan om ett så kallat moment 22. För att den enskilde ska tillförsäkras ett effektivt tillträde till domstol när rätten till en rättvis rättegång kräver det måste det enligt skadeståndsvägen redan föreligga en överträdelse. Det föreligger ingen sådan överträdelse på grund av avvisningsbeslutet och således finns det inget effektivt alternativ att tillgå. Utifrån detta resonemang blir det oundvikliga resultatet att den enskildes rätt till en rättvis rättegång har överträtts. Anledningen till överträdelsen är avvisningsbeslutet. Detta i och med att domstolen har avvisat ett yrkande som grundats på en absolut rättighet när det saknats effektiva alternativ att tillgå. Som sagt föreligger det dock enbart en överträdelse i de fall då rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål ska betalas ut.

³²⁵ Praxis i ersättningsfallen behandlas i avsnitt 2.3.4 till 2.3.7 och analyseras i avsnitt 2.4.

³²⁶Jfr. avsnitt 2.3.5 ovan samt *Černius och Rinkevičius mot Litauen* (73579/17 och 14620/18) dom den 18 juni 2020, p. 68.

³²⁷Den modell som Högsta domstolen har utvecklat i sin praxis behandlas i avsnitt 4.5 ovan.

³²⁸ Med detta inte sagt att behörighetsvägen inte kan utgöra ett effektivt alternativ när denna väl används.

Med detta sagt går det även att besvara frågan om när tidpunkten för överträdelsen infaller vilket enligt min mening sker samtidigt som avvisningsbeslutet. Skadeståndsvägen består således av att allmän domstol, i de fall då rätten till en rättvis rättegång kräver det, dömer ut ersättning genom regleringen av grundlagsskadestånd och konventionsskadestånd. Skadeståndsvägen innebär därmed ett förfarande i två steg. Även om skadeståndsvägen bygger på att den enskildes rätt till en rättvis rättegång har överträtts blir slutresultatet av en sådan lösning enligt min mening att den enskilde tillförsäkrats ett effektivt tillträde till domstol.

7 Sammanfattande slutsatser

7.1 Inledning

I detta sista kapitel kommer jag nu att sammanfatta den löpande analysen och besvara uppsatsens frågeställningar. Varje frågeställning besvaras separat utifrån relevant information i uppsatsens utredande del. Uppsatsen avslutas sedan med ett slutord.

7.2 Frågeställning 1: Innehållet i rätten till en rättvis rättegång

Låt mig inledningsvis repetera uppsatsens första frågeställning: när kräver rätten till en rättvis rättegång att staten ersätter den enskildes rättegångskostnader från mål vid en förvaltningsdomstol? Enligt min mening är detta en fråga som bäst besvaras separat utifrån rätten till en rättvis rättegång i dels Europakonventionen, dels regeringsformen. För att en tvist ska omfattas av rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen måste tröskelkriterierna vara uppfyllda. Europadomstolen har i sin praxis förtydligat att artikel 6.1 i Europakonventionen innehåller en rätt till tillträde till domstol, rätt till en rättvis domstolsprövning samt en rätt till ett effektivt tillträde till domstol. Praxis i de så kallade ersättningsfallen visar att Europadomstolen i tre fall av fyra har härlett en rätt till kostnadsersättning ur rätten till ett effektivt tillträde till domstol. I ett ytterligare ersättningsfall, *Stankiewicz mot Polen*, har domstolen förankrat sin bedömning i rätten till en rättvis domstolsprövning.

Praxis i ersättningsfallen visar således enligt min bedömning att artikel 6.1 i Europakonventionen inte innehåller någon allmän rätt till kostnadsersättning. Däremot kan en sådan rätt uppstå i förhållande till någon av artikelns rättigheter när omständigheter i det enskilda fallet skapar en situation som är orättvis eller ineffektiv. Huruvida det föreligger en rätt till kostnadsersättning i ett givet fall har Europadomstolen prövat utifrån omständigheterna i det enskilda fallet och innehållet i den nationella rätten. För att en rätt till kostnadsersättning ska föreligga är det emellertid varken nödvändigt att det existerar en nationell rätt till ersättning för rättegångskostnader i förhållande till den aktuella måltypen eller att den enskilde helt eller delvis fått bifall på sin talan i övrigt. Samtidigt är detta omständigheter som vanligtvis föreligger när Europadomstolen har ansett att rätten till en rättvis rättegång har överträtts. Vidare tolkar jag Europadomstolens praxis som att en ordning som innebär att den enskilde måste initiera ett ytterligare förfarande inte självständigt strider mot rätten till ett effektivt tillträde till domstol och i förlängning artikel 6.1 i Europakonventionen. Den avgörande aspekten är i stället om det finns ett effektivt alternativ för den enskilde att tillgå.

Till skillnad från rätten till en rättvis rättegång i Europakonventionen begränsas inte rätten till en rättvis rättegång i regeringsformen av tröskelkriteriernas krav. Rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen omfattar således alla rättegångar. Högsta domstolen har i ett antal mål gällande ÄL och FBL prövat frågan om kostnadsersättning. I *RF och rättegångskostnaderna* uttalade domstolen att det under vissa förutsättningar kunde vara i konflikt med rätten till en rättvis rättegång om en enskild som vinner ett mål gentemot det allmänna inte kan tillerkännas kostnadsersättning. Huruvida en sådan konflikt uppstår i ett enskilt fall har domstolen prövat med en tvåstegsmodell. Tvåstegsmodellen innebär att domstolen först prövar om det varit befogat för den enskilde att anlita ett ombud för att bevaka sin rätt, och sedan om rättegångskostnaderna har varit befogade med hänsyn till sakens beskaffenhet.

Inte heller Högsta domstolens praxis ger enligt min mening uttryck för att det finns någon allmän rätt till kostnadsersättning i Sverige. Domstolens tvåstegsmodell bör dock enligt min mening tillämpas i snarlika fall för att pröva om omständigheten i det enskilda fallet är sådana att det har uppstått en rätt till kostnadsersättning. Det är vidare intressant att Högsta domstolen i samtliga fall härlett en rätt till kostnadsersättning ur rätten till en rättvis rättegång. Domstolen gör således en bedömning likt den Europadomstolen gör i *Stankiewicz mot Polen*.

Den till synes största skillnaden mellan rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen och regeringsformen är att Högsta domstolen uttryckligen uttalar att det är en förutsättning att den enskilde vunnit den bakomliggande tvisten för att en rätt till ersättning ska kunna uppstå. Enligt min mening är detta en omständighet som dock måste ses i sitt sammanhang. Samtliga fall från Högsta domstolen har som sagt handlat om ÄL eller FBL. Prövningen har skett med utgångspunkt i om den enskilde försatts i en orättvis situation eller inte. Innebörden av domstolens prejudikat är därför enligt min mening förhållandevis begränsat och säger egentligen inte mer än att rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen inte kräver att ersättning kan utgå när en enskild förlorat ett mål som gäller ÄL eller FBL. Detta i och med att den enskilde i en sådan situation inte har försatts i ett sämre läge gentemot staten.

Uppsatsens första frågeställning kan därmed besvaras enligt följande. Det finns ingen allmän rätt till kostnadsersättning utifrån rätten till en rättvis rättegång. Följaktligen finns det inte heller någon sådan allmän rätt i mål vid en förvaltningsdomstol. Däremot kan omständigheter i det enskilda fallet skapa situationer som leder till att kostnadsersättning ändå måste kunna dömas ut. Huruvida en sådan situation föreligger måste prövas mot de olika delarna av rätten till en rättvis rättegång och omständigheterna i det enskilda fallet. Skillnaden mellan rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen och regeringsformen är liten för när en rätt till kostnadsersättning kan utgå. Den

största skillnaden består i att Högsta domstolen och Europadomstolen har använt sig av något olika metoder för att pröva om det har uppstått en rätt till ersättning.

7.3 Frågeställning 2: Allmän domstols behörighet

Uppsatsens andra frågeställning var om allmän domstol nu blivit behörig att pröva om det föreligger en rätt till kostnadsersättning för rättegångskostnader i ett tidigare förvaltningsmål. Högsta förvaltningsdomstolen har i HFD 2022 ref. 10 konstaterat att yrkanden om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål ska avvisas. Även om domstolen har anvisat den enskilde att i stället söka ersättning genom skadeståndsvägen har frågan uppstått om det även finns en behörighetsväg. Behörighetsvägen innebär att allmän domstol direkt prövar om omständigheterna i ett tidigare förvaltningsmål varit sådana att det utifrån rätten till en rättvis rättegång enligt antingen regeringsformen eller Europakonventionen föreligger en rätt till kostnadsersättning.

Det är enligt min mening tydligt att frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål egentligen hör hemma i själva förvaltningsprocessen. Rättsläget har dock varit osäkert fram till HFD 2022 ref. 10 och många har utgått från att allmän förvaltningsdomstol varit behörig. I motsats till allmän förvaltningsdomstol är allmän domstol behörig när ingen annan är det. Av 10 kap. 17 § RB följer dessutom att forumreglerna i 10 kap. RB inte gäller tvister som ska prövas av annan myndighet än domstol eller av en särskild domstol. En fråga som uppstått i sammanhanget är om Högsta förvaltningsdomstolen genom sitt avgörande valt att frånhända sig sin kompetens. Enligt min mening är detta inte fallet. Som framgår av domstolens resonemang i HFD 2022 ref. 10 var det inte frågan om kostnadsersättning som domstolen avsåg att allmän domstol kunde pröva utan frågan om skadestånd. Inte heller lagstiftarens avsikt har varit att frågan i avsaknaden av lagstöd ska prövas av våra allmänna domstolar. Av allt att döma har lagstiftarens avsikt i stället varit att frågan inte ska prövas överhuvudtaget. Vart lämnar detta oss i förhållande till kompetensfrågan?

Södergren skriver, och jag håller med, att Högsta förvaltningsdomstolen genom sitt avgörande har skapat ett nytt rättsläge.³²⁹ En tvist om rättegångskostnader i förvaltningsmål är således ingen tvist som omfattas av regleringen i 10 kap. 17 § RB. I och med att allmän förvaltningsdomstol saknar behörighet har allmän domstol blivit behörig. Detta är en slutsats som varken påverkas av att lagstiftarens egentliga avsikt varit en annan eller för den delen av att Högsta förvaltningsdomstolen anvisat den enskilde till skadeståndsvägen. Lagstiftarens avsikt är enbart relevant i sammanhanget om den ger uttryck för att en annan domstol allsidigt och slutgiltigt ska pröva frågan. Skulle allmän

³²⁹ Se avsnitt 5.5 ovan.

domstol framöver använda sig av behörighetsvägen för att pröva yrkanden om ersättning för rättegångskostnader i förvaltningsmål bör prövningen ske enligt Högsta domstolens tvåstegsmodell. Detta eftersom förvaltningsprocessens reglering liknar ärendeprocessen, vilket innebär att det är troligt att det kan uppstå liknande situationer. Förutsatt att den enskilde vunnit den initiala tvisten, att han eller hon hamnat i ett underläge mot staten och då omständigheterna varit sådana att det varit befogat att anlita ett ombud är det troligt att Högsta domstolens praxis får genomslag i den senare rättegången. Enligt min bedömning bör uppsatsens andra frågeställning således besvaras med att allmän domstol nu är behörig och att behörighetsvägen således är en möjlig väg framåt.

7.4 Frågeställning 3: Skadeståndsvägen

Oavsett svaret på behörighetsfrågan var uppsatsens tredje frågeställning vilka skadeståndsrättsliga alternativ som finns till allmän domstols förfogande. Till skillnad från behörighetsvägen finns det initialt tre alternativa sätt att utforma en skadeståndstalan på enligt skadeståndsvägen. Enligt min mening är det emellertid enbart ett av dessa alternativ som kan komma i fråga som svar på uppsatsens fjärde frågeställning. Alternativet består i att allmän domstol prövar om avvisningsbeslutet innebär en sådan överträdelse av den enskildes rätt till en rättvis rättegång som kan läggas till grund för en skadeståndstalan. Sedan den 1 augusti 2022 utgör 3 kap. 4 § SkL en gemensam bestämmelse för grundlagsskadestånd och konventionsskadestånd. Enligt bestämmelsen ska staten ersätta ren förmögenhetsskada som uppkommit till följd av att den skadelidandes rättigheter enligt 2 kap. RF eller enligt Europakonventionen överträtts. Det måste också vara nödvändigt att överträdelsen gottgörs genom skadestånd.

Det finns ingen självständig definition av överträdelse i förhållande till skadeståndsrätten. Troligen krävs det att det allmänna i vart fall gjort avsteg från ett riktigt handlingsätt. Det står emellertid klart att rekvisitet varken förutsätter uppsåt eller oaktsamhet. Avgörande för om det skett en överträdelse är om det allmännas beslut framstår som proportionerligt i förhållande till den enskildes förlust av en rättighet. När rättigheten som har överträtts består av en absolut rättighet ligger det enligt Bengtsson nära tillhands att bedöma varje inskränkning som en överträdelse.³³⁰ Rätten till en rättvis rättegång utgör en sådan absolut rättighet. Detta talar enligt min mening för att kravet i förhållande till uppsatsens frågeställningar är relativt lågt. Att det vidare måste vara nödvändigt att gottgöra överträdelsen genom skadestånd innebär att andra rättsmedel än skadestånd ska tillämpas primärt. Det rättsmedel som skulle kunna komma i fråga i föreliggande fall är mig veterligen enbart behörighetsvägen. Att behörighetsvägen är ett möjligt alternativ till allmän domstols

³³⁰ Se avsnitt 6.5.2.1 ovan.

förfogande innebär emellertid inte att detsamma utgör ett effektivt rättsmedel. Behörighetsvägen är ett obeprövat alternativ som ställer krav på den enskildes juridiska förmåga.

Förutsättningarna för att föra en talan om grundlagsskadestånd för en överträdelse som inträffat innan den 1 augusti 2022 framgår av praxis i de så kallade medborgarskapsfallen. I och med att medborgarskapsfallen specifikt gäller 2 kap. 7 § regeringsformen är det emellertid inte säkert att det går att dra några allmänna slutsatser som omfattar rätten till en rättvis rättegång. Det finns dock ett antal argument för att även grundlagsskadestånd enligt andra bestämmelser i regeringsformen bör hanteras på samma sätt. För det första står det klart att Högsta domstolen inte drar sig för att förplikta staten att betala skadestånd vid överträdelser av regeringsformen. För det andra lägger domstolen vikt vid att det varit en väsentlig rättighet som har fråntagits den enskilde. En bestämmelse i regeringsformen som är motsvarande väsentligt bör därför enligt min bedömning på samma vis kunna ge upphov till grundlagsskadestånd. Bengtsson skriver att man kan tänka sig att i vart fall överträdelser av en absolut rättighet i sammanhanget borde medföra ett strikt ansvar för ekonomisk skada.³³¹ Jag delar denna bedömning. När rätten till en rättvis rättegång således kräver att ersättning för rättegångskostnader kan betalas ut kan avvisningsbeslutet, enligt min mening, innebära en motsvarande överträdelse av en absolut rättighet. Överträdelsen uppstår dock först om avvisningsbeslutet leder till att den enskilde inte tillförsäkrats något effektivt tillträde till domstol.

Avgörande för skadeståndsvägen är således att det föreligger en överträdelse. Detta gäller för såväl en skadeståndstalan enligt 3 kap. 4 § SkL som enligt praxis i medborgarskapsfallen. När rätten till en rättvis rättegång kräver att den enskildes rättegångskostnader ska kunna ersättas anser jag det som troligt att avvisningsbeslutet kan utgöra en sådan överträdelse. Skälen till detta är följande. Europadomstolen betonar att sökandens avsikt när han eller hon vänder sig till en domstol inte är att delta i ett förfarande som en akademisk övning utan för att uppnå ett handfast resultat. När rätten till en rättvis rättegång kräver det måste det därför finnas ett effektivt alternativ att tillgå. Behörighetsvägen är visserligen ett möjligt alternativ, dock inte ett effektivt sådant. Detta i och med att behörighetsvägen innebär en obeprövad utväg som kräver att den enskilde kan göra en avvägning av de juridiska implikationer som ett sådant förfarande medför. Vidare består ett effektivt tillträde till domstol inte av mer än två separata processer. I och med att det inte finns några effektiva alternativ att tillgå borde det enligt min mening vara möjligt för allmän domstol att konstatera att det skett en överträdelse. Anledningen till överträdelsen är att allmän förvaltningsdomstol har avvisat ett yrkande som har

³³¹ Se avsnitt 6.5.2.1 samt avsnitt 6.5.2.3 ovan.

sin grund i en absolut rättighet, trots att den enskilde saknat effektiva alternativ. Allmän domstol kan i ett sådant läge lägga överträdelsen till grund för grundlagsskadestånd eller konventionsskadestånd enligt antingen 3 kap. 4 § SkL eller praxis i medborgarskapsfallen. Svaret på uppsatsens tredje frågeställning blir därmed att det finns ett skadeståndsrättsligt alternativ till allmän domstols förfogande.

7.5 Frågeställning 4: Så bör allmän domstol agera

Vi är nu framme vid uppsatsens fjärde och sista frågeställning. Frågan var hur allmän domstol bör avgöra en begäran om ersättning för rättegångskostnader som har uppstått i ett tidigare förvaltningsmål. Som framgår ovan finns det två alternativ till allmän domstols förfogande: behörighetsvägen och skadeståndsvägen.

I teorin framstår behörighetsvägen som ett smidigt alternativ. Behörighetsvägen innebär nämligen dels att den enskilde slipper omvandla sitt yrkande om kostnadsersättning till en skadeståndstalan. Dels innebär behörighetsvägen att allmän domstol slipper att pröva frågan enligt skadeståndsrätten. I stället kan domstolen pröva omständigheterna i det enskilda fallet mot Högsta domstolens tvåstegsmodell. Om allmän domstol finner att omständigheterna i det enskilda fallet varit sådana att ersättning måste utgå kan domstolen döma ut detta med direkt stöd i rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen eller Europakonventionen. Samtidigt är behörighetsvägen obeprövad och utgången i ett sådant förfarande är allt annat än säker. Läggtill detta att det är osäkert huruvida slutresultatet av behörighetsvägen blir att den enskilde tillförsäkrats ett effektivt tillträde till domstol. Behörighetsvägen kräver således att allmän domstol oförskräckt prövar en fråga som egentligen hör hemma i förvaltningsprocessen utifrån kriterier som har utvecklats enligt ärendeprocessen. Kanske är detta för mycket begärt.

Till skillnad från behörighetsvägen har skadeståndsvägen beskrivits som ett komplicerat och krångligt alternativ. Det har varken varit givet enligt vilka skadeståndsrättsliga bestämmelser som den enskilde ska grunda sin talan på eller vad som ska vara grunden för skadestånd. Detta är även ett problem som har adresserats av minoriteten i HFD 2022 ref. 10. Jag tolkar minoriteten som att det huvudsakliga bekymret har varit hur en enskild ska kunna tillerkännas ersättning i det sällsynta scenariot att ett mål omfattas av rätten till en rättvis rättegång enligt regeringsformen men inte enligt Europakonventionen. Frågan är visserligen av principiell karaktär men icke desto mindre viktig för svaret på uppsatsens fjärde frågeställning. Numera omfattar 3 kap. 4 § SkL emellertid även grundlagsskadestånd och rättsläget framåt är således tydligare. Samtidigt kvarstår frågan i förhållande till fall innan den 1 augusti 2022.

Enligt min mening borde det dock vara möjligt för allmän domstol att utifrån praxis i medborgarskapsfallen döma ut grundlagsskadestånd när rätten till en rättvis rättegång kräver det. Visserligen är det svårt att exakt avgöra hur allmängiltig praxis i medborgarskapsfallen är men detta vägs enligt min mening upp av att det är en absolut rättighet som har överträtts. Om vi således utgår från att det finns en heltäckande möjlighet till grundlagsskadestånd och konventionsskadestånd uppstår följande fråga: är det ett problem att lösningen förutsätter att allmän domstol kör över allmän förvaltningsdomstol? Egentligen inte. Som sagt uppstår det enbart en rätt till kostnadsersättning i ett fåtal fall där omständigheterna är sådana att rätten till en rättvis rättegång kräver att ersättning ska betalas ut. Huvudregeln är fortsatt att rättegångskostnader i förvaltningsmål ska kvittas och den omständighet att den enskilde vunnit är långt ifrån nog för att det ska ha uppstått en sådan rättighet. Även om skadeståndsvägen vidare bygger på att den enskildes rätt till en rättvis rättegång har överträtts blir slutresultatet enligt min mening en lösning där den enskilde tillförsäkrats ett effektivt tillträde till domstol.

Min slutsats är därför att allmän domstol gör rätt i att framöver krångla till det något och pröva en begäran om ersättning för rättegångskostnader i ett förvaltningsmål enligt skadeståndsvägen. Scenariot förutsätter att den enskilde yrkat på såväl behörighetsvägen som skadeståndsvägen. Skulle den enskilde enbart yrka på behörighetsvägen måste allmän domstol givetvis utforska en sådan prövning. Detta är även svaret på uppsatsens fjärde frågeställning.

7.6 Slutord

Utredningen har visat att frågan om kostnadsersättning i förvaltningsmål fortfarande saknar ett tydligt svar. Även om det i och för sig finns mer eller mindre lämpliga sätt för allmän domstol att närmast skohorna in en prövning av om den enskild haft rätt till kostnadsersättning är detta knappast en ordning som är lämplig på längre sikt. Enligt min mening finns det därför ett behov av att förtydliga rättsläget. I annat fall finns det ytterst en risk att förvaltningsprocessen inte lever upp till Europakonventionens krav.

Vidare är det tydligt att allmän domstol inte kommer ha möjlighet att pröva frågan under en överskådlig framtid. Efter fyra år av processer skulle frågan egentligen ha prövats av allmän domstol i mål T 7672-22. Det vill säga det mål som initierades av käranden i HFD 2022 ref. 10 och som drivits av Centrum för rättvisa. Som bekant nådde parterna dock en förlikning så sent som i maj detta år.³³² Jag delar den besvikelse som jag misstänker att Centrum för rättvisa känner över att frågan om rättegångskostnader i förvaltningsmål

³³² Mål T 7672-22 vid Stockholms tingsrätt, aktbilaga 118.

därmed förblir oprövad.³³³ Tur då att regeringen den 11 april 2024 beslutade att tillsätta en utredning för att utreda om enskilda bör kunna beviljas ersättning för rättegångskostnader i mål i allmän förvaltningsdomstol och i ärenden i allmän domstol. Eventuella förslag till lag eller lagändringar ska redovisas den 1 augusti 2025.³³⁴ Utredningen är välkommen och jag ser framemot att se vad den leder till. Förhoppningsvis en ordning där den enskilde slipper att genomlida två rättegångar och där allmän domstol kan undvika att avgöra en fråga som hör hemma i allmän förvaltningsdomstol.

³³³ Centrum för rättvisa, *Förlikning om rättegångskostnader i förvaltningsmål*, besökt 2024-05-12.

³³⁴ Dir. 2024:39. Se särskilt s. 10 ff.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Utredningsbetänkanden

SOU 1964:27, *Lag om förvaltningsförfarandet*.

SOU 1971:76, *Offentligt biträde och kostnadsersättning i förvaltningsmål*.

SOU 1991:106 del A, *Domstolarna inför 2000-talet*.

SOU 2008:125, *En reformerad grundlag*.

SOU 2020:44, *Grundlagsskadestånd – ett rättighetsskydd för enskilda*.

Förarbeten

Prop. 1971:30, *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om allmänna förvaltningsdomstolar, m.m.*

Prop. 1972:5, *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.*

Prop. 1993/94:15, *Rättssäkerhet vid beskattning*.

Prop. 1995/96:115, *En ny lag om domstolsärenden*.

Prop. 2009/10:80, *En reformerad grundlag*.

Prop. 2021/22:229, *Grundlagsskadestånd – ett rättighetsskydd för enskilda*.

Direktiv

Dir. 2024:39, *Rättsliga biträden och rättegångskostnader – skärpt kostnadskontroll, ökat förtroende för offentliga försvarare och stärkta rättigheter för enskilda*.

Tryckta källor

Litteratur

Bengtsson, Bertil & Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen: en kommentar*, Åttonde upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2023 (Digitalt publicerad 2023-06-05, version 8, JUNO). [Cit. Bengtsson & Strömbäck, *Skadeståndslagen* (version 8, JUNO)]

Bengtsson, Bertil, *Rättighetsansvar: en översikt*, Första upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2021. [Cit. Bengtsson, *Rättighetsansvar*]

Bengtsson, Bertil, *Det allmännas ansvar enligt skadeståndslagen*, Andra upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 1996.

Bull, Thomas & Sterzel, Fredrik, *Regeringsformen: en kommentar*, Femte upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2023. [Cit. Bull, *Regeringsformen*]

Dahlman, Christian & Wahlberg, Lena (red.), *Juridiska grundbegrepp: en vänbok till David Reidhav*, Första upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019. [Cit. Dahlman & Wahlberg, *Juridiska grundbegrepp*]

Danelius, Hans, Bull, Thomas, Danelius, Johan & Cameron, Iain, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, Sjätte upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2023. [Cit. Danelius, *Europeisk praxis*]

Fitger, Peter, Eriksson, Tobias & Hall, Per, *Lagen om domstolsärenden: en kommentar*, Tredje upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2020. [Cit. Fitger, *Lagen om domstolsärenden*]

Gunnarsson, Åsa & Svensson, Eva-Maria, *Rättsdogmatik: som rättsvetenskapligt perspektiv och metod*, Första upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2023. [Cit. Gunnarsson & Svensson, *Rättsdogmatik*]

Hellner, Jan & Radetzki, Marcus, *Skadeståndsrätt*, Tofte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2023.

Lavin, Rune, *Förvaltningsprocessrätt*, Fjärde upplagan, Norstedts juridik, Stockholm, 2020.

Nääv, Maria & Zamboni, Mauro (red.), *Juridisk metodlära*, Andra upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2018.

Radetzki, Marcus, *Praktisk skadeståndsbedömning*, Fjärde upplagan, Studentlitteratur, Lund, 2019.

Ragnemalm, Hans, *Förvaltningsprocessrättens grunder*, MTM, Johanneshov, 2015.

Reichel, Jane & Wenander, Henrik, *Europeisk förvaltningsrätt i Sverige*, Upplaga 1, Norstedts juridik, Stockholm, 2021.

Rodhe, Knut, *Obligationsrätt*, Norstedt, Stockholm, 1956.

Sandgren, Claes, *Rättsvetenskap för uppsatsförfattare: ämne, material, metod, argumentation och språk*, Femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2021. [Cit. Sandgren, Rättsvetenskap för uppsatsförfattare]

Södergren, Patrik, *Vem dömer i gråzonen?: domstolsprövning i gränlandet mellan offentlig rätt och privaträtt*, Iustus, Diss. Umeå: Umeå universitet, 2009, Uppsala, 2009. [Cit. Södergren, Vem dömer i gråzonen]

Von Essen, Ulrik, *Förvaltningsrättens grunder*, Femte upplagan, Norstedts Juridik, Stockholm, 2022.

Warnling Conradson, Wiweka, *Domstolsprövning av förvaltningsbeslut: rättsprövning, överklagande & prövning i allmän domstol*, Jure, Stockholm, 2021. [Cit. Warnling Conradson, Domstolsprövning av förvaltningsbeslut]

Wejedal, Sebastian, *Rätten till biträde: om biträdeskostnaders hantering vid svenska domstolar*, Department of Law, School of Business, Economics and Law at University of Gothenburg, Diss. Göteborg: Göteborgs universitet, 2017, Göteborg, 2017. [Cit. Wejedal, Rätten till biträde]

Artiklar

Bengtsson, Bertil, *Lagstiftning om grundlagsskadestånd*, SvJT 2022 s. 959-972.

Bengtsson, Bertil, *Högsta domstolen fortsätter omvandlingen av skadeståndsrätten*, SvJT 2014 s. 431-439. [Cit. Bengtsson, omvandlingen av skadeståndsrätten]

Bylander, Eric, *Regeringsformens krav på alla rättegångars genomförande rättvist och inom skälig tid*, SvJT 2017 s. 370-398. [Cit. Bylander, Regeringsformens krav]

Danelius, Hans, *Europadomstolens domar – andra kvartalet 2006*, SvJT 2006 s. 681-723. [Cit. Danelius, Europadomstolens domar]

Eriksson, William, *Justitieministern till DJ: Utreder rätt till ersättning för kostnader i förvaltningsmål*, Dagens Juridik, Publicerad 2024-03-06.

Knutsson, Margit, *HFD 2022 ref. 10. Fråga om ersättning för rättegångskostnader*, Förvaltningsrättslig tidskrift 2022 s. 281-289. [Cit. Knutsson, Fråga om ersättning]

Norenäs, Therese & Romell Stenmark, Anna, *Förvaltningsprocessen och rätten till en rättvis rättegång – en kommentar till HFD 2022 ref. 10*, SvSkT 2022:4 s. 352-361. [Cit. Norenäs & Romell Stenmark, *Förvaltningsprocessen*]

Olsson, Erik & Palm, Johanna, *HFD 2022 ref. 10 – om svenska rättstraditioner och det omöjliga möjligas konst*, Publicerad i Europarättslig tidskrift 2022 2, maj 2022 s. 281–286. [Cit. Olsson & Palm, *HFD 2022 ref. 10*]

Södergren, Patrik, *Ytterligare något lite mer om kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*, Förvaltningsrättslig tidskrift 2022 s. 415–441. [Cit. Södergren, *Kompetensfördelningen mellan allmän domstol och förvaltningsdomstol*]

Wejedal, Sebastian, *”Finn fem fel” – några (sista) reflektioner med anledning av HFD 2022 ref. 10*, SvJT 2023. [Cit. Wejedal, *Finn fem fel*]

Wejedal, Sebastian, *Rättegångskostnader och den rättvisa rättegången – fyller RF tomrummet i FPL?*, Förvaltningsrättslig tidskrift 2021 s. 515-546. [Cit. Wejedal, *Rättegångskostnader och den rättvisa rättegången*]

Wejedal, Sebastian, *Vingklippta domstolar? En kommentar till HFD 2022 ref. 10*, Förvaltningsrättslig tidskrift 2022 s. 471-496. [Cit. Wejedal, *Vingklippta domstolar*]

Wilske, Olof, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen? – en kommentar till HFD 2022 ref. 10*, SvJT 2022 s. 617-626. [Cit. Wilske, *Är regeringsformen gällande rätt i Högsta förvaltningsdomstolen?*]

Övrigt material

Lagkommentarer

Bellander, Henrik, *Rättegångsbalk (1942:740) 18 kap. 14 § Lexino 2022-08-02*. [Cit. Bellander, *Rättegångsbalk*]

Internationella dokument

Europeiska Unionens officiella tidning, *Förklaringar avseende stadgan om de grundläggande rättigheterna*, (2007/C 303/02), från den 14 december 2007.

Elektroniska källor

Centrum för rättvisa, *Förlikning om rättegångskostnader i förvaltningsmål*, <https://centrumforrattvisa.se/forlikning-om-rattegangskostnader-i-forvaltningsmal/> (Besökt 2024-05-12). [Cit. Centrum för rättvisa, *Förlikning om rättegångskostnader i förvaltningsmål*]

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2013 s. 762.

NJA 2014 s. 323.

NJA 2015 s. 374.

NJA 2017 s. 503.

NJA 2018 s. 49.

NJA 2018 s. 103.

NJA 2020 s. 908.

NJA 2021 s. 235.

Tingsrätterna

Stockholms tingsrätt, mål T 7672-22.

Högsta förvaltningsdomstolen

HFD 2021 ref. 36.

HFD 2022 ref. 10.

Europadomstolen

Airey mot Irland (6289/73) dom den 9 oktober 1979.

Černius och Rinkevičius mot Litauen (73579/17 och 14620/18) dom den 18 juni 2020.

Dragan Kovačević mot Kroatien (49281/15) dom den 12 maj 2022.

Golder mot Förenade kungariket (4451/70) dom den 21 februari 1975.

Masson och Van Zon mot Nederländerna (15346/89 och 15379/89) dom den 28 september 1995.

Rolf Gustafsson mot Sverige (23196/94) dom den 1 juli 1997.

Stankiewicz mot Polen (46917/99) dom den 6 april 2006.

Steel och Morris mot Förenade kungariket (68416/01) dom den 15 februari 2005.

Zustović mot Kroatien (27903/15) dom den 22 april 2021.